

PETANGAN JAWI WONTEN MASARAKAT DHUSUN KERTOPATEN

WIROKERTEN BANGUNTAPAN BANTUL

Kaaturaken Dhumateng Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah

Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta

Minangka Jejangkepaning Pandadaran Anggayuh

Gelar Sarjana Pendidikan

Dening :

Ikhwan Latif Pratama

NIM. 10205244048

PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA DAERAH

JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA JAWA

FAKULTAS BAHASA dan SENI

UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA

2015

PASARUJUKAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Petangan Jawi Wonten Masarakat Dhusun Kertopaten*

Wirokerten Banguntapan Bantul menika saged dipunuji awit sampun pikantuk

palilah saking pembimbing.

Yogyakarta, 25 Februari 2015

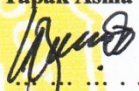

Dosen Pembimbing

Prof. Dr. Suwardi, M.Hum.

NIP. 19640403 199001 1 004

PANGESAHAN

Skripsi kanthi irah-irahan “Petangan Jawi wonten Masarakat Dhusun Kertopaten Wirokerten Banguntapan Bantul” menika sampun dipunandharaken wonten ing pendadaran sangajenging Dewan Penguji tanggal 6 Maret 2015 saha dipuntetepaken lulus.

DEWAN PENGUJI			
Asma	Jabatan	Tapak Asma	Tanggal
Drs. Hardiyanto, M.Hum.	Ketua Penguji		7/4 '15
Nurhidayati, S.Pd., M.Hum.	Sekretaris Penguji		6/4 '15
Prof. Dr. Endang Nurhayati, M.Hum.	Penguji Utama		6/4 '15
Prof. Dr. Suwardi, M.Hum.	Penguji Pendamping		6/4 '15

Yogyakarta, 7 April 2015

Fakultas Bahasa Dan Seni

Universitas Negeri Yogyakarta

Dekan

Prof. Dr. Zamzani, M. Pd.

NIP 19550505 198011 1 001

WEDHARAN

Ingkang tandha tangan ing ngandhap menika, kula :

Nama : **Ikhwan Latif Pratama**

NIM : 10205244048

Program Studi : Pendidikan Bahasa Jawa

Fakultas : Fakultas Bahasa dan Seni

ngandharaken bilih *karya ilmiah* menika minangka asiling panaliten kula piyambak. Samangertos kula *karya ilmiah* menika boten ngewrat *materi* ingkang kaserat dening tiyang sanes, kejawi perangan-perangan tartamtu ingkang kula pethik sarana kangge dhasar panyeratan kanthi nggatosaken tata cara saha paugeran panyeratan *karya ilmiah* ingkang umum.

Seratan ing wedharan menika kula serat kanthi saestu. Menawi kasunyatanipun kabukten bilih wedharan menika boten leres, bab menika dados tanggel jawab kula.

Yogyakarta, Februari 2015

Panyerat

Ikhwan Latif Pratama

SESANTI

Wong enom aja wedi ing angel, nanging wediya ing gampang

PISUNGSUNG

Kanthi raos puji syukur dhumateng ngarsanipun Gusti Allah SWT, *skripsi* menika

kapisungsungaken dhumateng tiyang sepuh kula kekalih, Alm. Bapak Widada

Raharja saha Ibu Sri Mulyani ingkang tansah paring panyengkuyung,

Donga pangestu saha sih katresnan.

PRAWACANA

Tansah konjuk raos puji syukur Alhamdulillah wonten ngarsanipun Gusti Allah ingkang Maha Agung, ingkang sampun paring rahmatipun dhateng panyerat satemah skripsi kanthi irah-irahan “Petangan Jawi wonten Dhusun Kertopaten Wirokerten Banguntapan Bantul” menika saged kaimpun kanthi nir ing sambekala. Shalawat sarta salam ugi konjuk dhumateng Nabi Muhammad SAW ingkang sampun paring safa’atipun.

Skripsi menika saged rampung temtu amargi panyengkuyung saking kathah *pihak*. Awit saking menika, panyerat ngaturaken agunging panuwun dhateng.

1. Bapak Prof. Dr. Zamzani, minangka Dekan Fakultas Bahasa dan Seni ingkang sampun paring kalodhangan anggen kula nyerat skripsi.
2. Bapak Prof. Dr. Suwardi, M. Hum. Minangka Ketua Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring kawruh saha pandom salebeting kula sinau wonten ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah.
3. Ibu Hesti Mulyani, M.Hum minangka Penasehat Akademik ingkang sampun paring piwulang saha wejangan ing salaminipun sinau wonten ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah.
4. Bapak Prof. Dr. Suwardi, M.Hum minangka Pembimbing, ingkang sampun paring bimbingan dhateng panyerat kanthi tlatos saha sabar.
5. Bapak Ibu Dosen Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring kawruh mawarni-warni ingkang murakabi tumrap panyerat.
6. Tiyang sepuh kula Alm.Widada Raharja ingkang dados panyemangat kula, Ibu Sri Mulyani ingkang sampun paring donga pagestu saha Mbakyu kula Retna Andadari ingkang sampun paring panyengkuyung.
7. Kanca-kanca kula Edwin Ananta, Ari Khamami saha Ufita Arsono ingkang sampun paring panyengkuyung saha panglipur dinten-dinten kula.
8. Kanca-kanca kelas H angkatan 2010 minangka kanca nalika bingah saha susah.

9. Kanca-kanca Pendidikan Bahasa Daerah saha sedayanipun ingkang boten saged kula sebataken setunggal-setunggal ingkang sampun paring pambiyantu satemah skripsi menika saged kaimpun.

Skripsi menika temtu kemawon dereng saged kawastanan sae saha jangkep, pramila saking menika sadaya pamanggih ingkang saged damel kasampurnanipun skripsi menika katampi kanthi rasa bingah saha kanthi aturing panuwun ingkang mapinten-pinten. Mugi-mugi skripsi menika tansah saged murakabi tumrap para pamaos. Wasana nyuwun agunging pangapunten saha maturnuwun.

Yogyakarta, Februari 2015

Panyerat,

Ikhwan Latif Pratama

WOSING ISI

IRAH-IRAHAN	i
PASARUJUKAN.....	ii
PANGESAHAN	iii
WEDHARAN	iv
SESANTI.....	v
PISUNGSUNG	vi
PRAWACANA.....	vii
WOSING ISI.....	ix
<i>DAFTAR TABEL</i>	xii
<i>DAFTAR GAMBAR</i>	xiii
<i>DAFTAR LAMPIRAN</i>	xiv
<i>DAFTAR CEKAKAN</i>	xv
SARINING PANALITEN	xvi
BAB I PURWAKA	1
A. Dhasaring Panaliten	1
B. Underaning Perkawis.....	3
C. Watesaning Perkawis.....	3
D. Wosing Perkawis	4
E. Ancasing Panaliten	4
F. Paedah Panaliten.....	4
BAB II GEGARAN TEORI	6
A. Andharan Teori	
1. Folklor	6
2. Tradhisi	9

3. Petangan Jawi	10
B. Panaliten Ingkang Jumbuh	13
C. Nalaring Pikir.....	15
BAB III CARA PANALITEN.....	16
A. Jinising Panaliten.....	16
B. Nemtokaken Papan Panaliten.....	17
C. <i>Informan</i> Panaliten	18
D. Cara Ngempalaken <i>Data</i>	21
E. Piranti Panaliten	22
F. Cara Nganalisis <i>Data</i>	22
G. Cara Ngesahaken <i>Data</i>	23
BAB IV ASILING PANALITEN	25
A. Petangan ingkang Taksih Dipunginakaken	25
B. Ginanipun Petangan Jawi.....	27
1. Petangan wonten bab Manten	27
2. Petangan wonten bab Sripah.....	27
3. Petangan wonten Damel Griya	28
4. Petangan wonten Pindhah Griya	28
5. Petangan Kangge Madosi Barang Ical	29
6. Petangan Kangge Madosi Sebab Sesakit lan Tambanipun	29
7. Petangan wonten Bab Lelungan.....	30
8. Petangan wonten bab Bayen	30
9. Petangan wonten bab Tetanen.....	31

C. Caranipun ngginakaken Petangan Jawi	31
1. Petangan ingkang Dipunginakaken wonten Manten	31
2. Petangan ingkang Dipunginakaken wonten Sripah.....	50
3. Petangan ingkang Dipunginakaken wonten Damel Griya	55
4. Petangan ingkang Dipunginakaken wonten Pindah Griya.....	68
5. Petangan ingkang Dipunginakaken Kangge Madosi Barang Ical.....	72
6. Petangan ingkang Dipunginakaken Kangge Madosi Sebab Sesakit lan Tambanipun.....	78
7. Petangan ingkang Dipunginakaken wonten Bab Lelungan.....	93
8. Petangan ingkang Dipunginakaken wonten Babaran	100
9. Petangan ingkang Dipunginakaken wonten Tetanem	102
BAB V PANUTUP	109
A. Dudutan.....	109
B. Implikasi	110
C. Pamrayogi	111
KAPUSTAKAN	112
LAMPIRAN	114

DAFTAR TABEL

	Kaca
<i>Tabel 1 : Nilai dinten lan pasaran kaliyan arahipun.....</i>	12
<i>Tabel 2 : Dinten lan pasaran saha panggenanipun.....</i>	35
<i>Tabel 3 : Watak bayi miturut sasi lairipun .....</i>	101
<i>Tabel 4 : Tabel perangananipun laladan Desa Wirokerten</i>	
<i>miturut pangginanipun .....</i>	116
<i>Tabel 5 : Penduduk Desa Wirokerten miturut yuswa .....</i>	117
<i>Tabel 6 : Pangupajiwanipun penduduk Desa Wirokerten warsa 2013 ...</i>	118
<i>Tabel 7 : Pendidikan Penduduk Desa Wirokerten warsa 2013.....</i>	119

DAFTAR GAMBAR

	Kaca
Gambar 1 : Denah Dhusun Kertopaten minangka Papan Panaliten.....	115
Gambar 2 : Panaliti kaliyan Informan.....	156
Gambar 3 : Panaliti kaliyan Informan	157

DAFTAR LAMPIRAN

	Kaca	
Lampiran 1	: Catatan Lapangan Observasi (CLO)	114
Lampiran 2	: Catatan Lapangan Wawancara 1 (CLW 1)	121
Lampiran 3	: Catatan Lapangan Wawancara 2 (CLW2).....	125
Lampiran 4	: Catatan Lapangan Wawancara 3 (CLW3)	127
Lampiran 5	: Catatan Lapangan Wawancara 4 (CLW4)	136
Lampiran 6	: Catatan Lapangan Wawancara 5 (CLW5)	139
Lampiran 7	: Catatan Lapangan Wawancara 6 (CLW6)	145
Lampiran 8	: Catatan Lapangan Wawancara 7 (CLW7)	152

DAFTAR CEKAKAN

CLO : *Catatan Lapangan Observasi*

CLW : *Catatan Lapangan Wawancara*

A : Panaliti

B : Informan

PETANGAN JAWI WONTEN MASARAKAT DHUSUN KERTOPATEN, WIROKERTEN, BANGUNTAPAN, BANTUL

Ikhwan Latif Pratama
NIM 10205244048

SARINING PANALITEN

Panaliten menika gadhah ancas kangge ngandharaken: 1) petangan Jawi menapa kemawon ingkang taksih dipunginakaken wonten Dhusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul; 2) menapa ginanipun petangan Jawi menika; saha 3) kados pundi caranipun ngginakaken petangan Jawi menika.

Panaliten menika ngginakaken *metode* panaliten *kualitatif*. Caranipun ngempalaken data wonten panaliten menika ngginakaken cara *observasi berpartisipasi* saha *wawancara mendalam*. Pirantining panaliten wonten panaliten menika panaliti piyambak ingkang kabiyantu dening *alat perekam* saha piranti kangge damel catetan. Caranipun nganalisis data ngginakaken *teknik analisis data induktif*. Caranipun ngesahaken data lumantar *triangulasi metode, triangulasi sumber* saha *check data*.

Asiling panaliten menika nedahaken bilih: 1) wonten 9 jinis petangan Jawi ingkang taksih dipunginakaken dening masarakat Dhusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul. Petangan menika antawisipun petangan wonten bab manten, sripah, damel griya, pindah griya, madosi barang ical, madosi sebab sesakit lan tambanipun, lelungan, babaran, lan tetanem; 2) saperangan ageng ginanipun petangan Jawi menika kangge madosi utawi nemtokaken dinten ingkang sae kangge ngayahi pakaryan utawi sesambetan ingkag wigati kados dene manten, damel griya, pindah griya lan tetanem. Petangan Jawi menika ugi saged kangge madosi utawi nemtokaken dinten kangge pengetan dinten sedanipun tiyang, lan ugi petangan Jawi menika saged kangge madosi barang ical, madosi sebab musabab sesakit sarta madosi menapa tambanipun sesakit menika; 3) caranipun ngginakaken petangan Jawi menika saperangan ageng gumathok kaliyan nepton lair, kejaba petangan wonten bab sripah lan petangan kangge madosi barang ical. Saking nepton lair menika samangkih saged kangge madosi utawi nemtokaken dinten ingkang sae, saat wekdal utawi jam ingkang sae, saha arah lampah ingkang sae.

BAB I

PURWAKA

A. Dhasaring Panaliten

Bantul inggih menika salah satunggaling kabupaten ing Propinsi Daerah Istimewa Yogyakarta ingkang taksih celak kalian Kraton Ngayogyakarta. Kadosdene daerah sanes ingkang taksih celak kaliyan Kraton / Kerajaan, temtunipun kathah kabudayan ugi *folklor* tilaran saking jaman rumiyin ingkang taksih dipunlestantunaken. Amargi taksih celak kaliyan Kraton menika kathah daerah-daerah wonten Kabupaten Bantul ingkang taksih nglestantunaken *folklor*, salah satunggalipun wonten Dhusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul. *Folklor* wonten Dhusun Kertopaten menika wonten awit saking jaman rumiyin kanthi turun temurun. Masarakat pitados bilih *folklor* minangka *kearifan lokal* ingkang tansah ngandhut *nilai-nilai* ingkang sae.

Salah satunggaling tuladha *folklor* ingkang taksih wonten Dhusun Kertopaten inggih menika babagan petangan-petangan Jawi wonten pagesangan masarakat. Sinaosa jaman samenika sampun sarwi majeng ing bab *teknologi pengetahuan* saha pendidikan, ananging masarakat wonten Dhusun Kertopaten taksih pitados kaliyan petangan-petangan Jawi menika. Petangan-petangan Jawi menika adat sabenipun dipunginakaken kangge madosi dinten ingkang sae, saat wekdal utawi jam ingkang sae, saha saged kangge nemtokaken arah lampah ingkang sae. Sajatosipun sedaya dinten, jam lan arah menika sae, ananging kanthi ngginakaken petangan Jawi menika saged kangge madosi utawi nemtokaken dinten ingkang langkung sae tinimbang dinten-dinten sanesipun, jam ingkang

langkung sae tinimbang jam sanesipun, lan arah ingkang langkung sae tinimbang arah sanesipun. Wonten Dhusun Kertopaten menika warga masarakat taksih pitados bilih menawi badhe nindakaken pakaryan wonten dinten ingkang sae menika temtunipun pikantuk asil ingkang sae, semanten ugi menawi nindakaken pakaryan wonten dinten ingkang kirang sae menika badhe pikantuk asil ingkang kirang sae lan malah saged pikantuk alangan.

Tuladhanipun menawi badhe kagungan kersa mantu, masarakat Dhusun Kertopaten pitados bilih kedah ngginakaken petangan-petangan kangge nemtokaken dinten ingkang sae, supados samangkih adicara manten menika saged lancar lan ingkang dados manten salajengipun saged pikantuk gesang ingkang langkung sae. Wonten babagan manten menika petangan Jawi ingkang dipunginakaken kathah sanget, wiwit saking petangan kangge nemtokaken dinten lamaran, petangan kangge nemtokaken dinten pasok tukon, petangan kangge nemtokaken dinten pasang tarub, petangan kangge nemtokaken dinten midadareni, petangan kangge nemtokaken dinten ijab lan ingkang pungkasan petangan kangge nemtokaken dinten boyongan. Anggenipun nemtokaken dinten kangge lamaran, pasok tukon, lan pasang tarub menika kanthi adhedhasar pathokan titenan dinten, lan menawi kangge nemtokaken dinten kangge ijab qabul menika ngginakaken pathokan nepton saking temanten kekalih. Saking nepton temanten kekalih menika ingkang samangkih saged kangge nemokaken dinten ingkang langkung sae kangge nglamapahaken ijab. Boten namung bab manten kemawon ingkang ngginakaken petangan, ananging taksih kathah babagan sanes wonten Dusun Kertopaten ingkang taksih gumathok kaliyan petangan Jawi.

Perkawis menika ingkang narik kawigatosan panaliti supados neliti babagan petangan Jawi, miturut panaliti petangan Jawi menika tradhisi ingkang gadhah *nilai* ingkang inggil sanget saha kedah dipunlestantunaken, pramila panaliti badhe neliti menapa kemawon petangan-petangan ingkang taksih dipunginakaken wonten Dhusun Kertopaten, menapa ginanipun petangan menika, kados pundi anggenipun ngginakaken petangan-petangan menika, saha saking pundi mula bukanipun petangan-petangan menika.

B. Underaning Perkawis

Saking dhasaring panaliten menika, perkawis ingkang medal wonten panaliten inggih menika :

1. petangan-petangan ingkang taksih dipunginakaken wonten masarakat Dhusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul;
2. ginanipun petangan menika;
3. caranipun ngginakaken petangan-petangan menika;
4. mula bukanipun petangan-petangan menika.

C. Watesing Perkawis

Perkawis ingkang wonten lajeng dipunwatesi, supados panaliten menika langkung cetha. Perkawis ingkang badhe dipunkaji inggih menika :

1. petangan-petangan ingkang taksih dipunginakaken wonten masarakat Dhusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul;
2. ginanipun petangan menika;
3. caranipun ngginakaken petangan-petangan menika.

D. Wosing Perkawis

Kanthi watesing panaliten ingkang sampun dipuntemtokaken wonten nginggil, pramila wosing panaliten inggih menika :

1. petangan-petangan menapa kemawon ingkang taksih dipunginakaken kaliyan masarakat Dhusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul?
2. menapa ginanipun petangan-petangan menika?
3. kados pundi caranipun ngginakaken petangan-petangan menika?

E. Ancasing Panaliten

Wonten panaliten menika, gadhah ancas ingkang kedah dipungayuh inggih menika :

1. mangertos petangan-petangan menapa kemawon ingkang taksih dipunginakaken wonten masarakat Dhusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul;
2. mangertos ginanipun petangan-petangan ingkang wonten ing Dhusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul;
3. mangertos kados pundi anggenipun ngginakaken petangan-petangan ingkang wonten ing Dhusun Kertopatan, Wirokerten, Banguntapan, Bantul;

F. Paedahing Panaliten

Panaliten menika nggadahi pangajab saged nambah wawasan babagan petangan-petangan Jawi kangge masarakat umum, saha mliginipun kangge masarakat wonten Dusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul menika supados saged nglestantunaken warisan *folklor* ingkang awujud petangan-petangan Jawi menika. Supados petangan menika boten ical saha benjing putra

wayah menika taksih saged mangertos babagan tilaran leluhur ingkang nggadahi nilai kabudayan ingkang inggil sanget menika.

Panaliten menika ugi saged dipunginakaken kagem pathokan utawi sumber kagem panaliti salajengipun ingkang badhe neliti langkung komplit babagan petangan-petangan dinten wonten masarakat Jawi sanesipun.

BAB II

GEGARAN *TEORI*

A. Andharan *Teori*

1. Folklor

Folklor menika salah satunggaling perangan saking kabudayan, mawi cara *etimologi* tembung folklor asalipun saking basa Inggris *folklore*, ingkang kaperang saking *folk* lan *lore*. Miturut Alan Dundes (ing Danandjaja, 1984), menawi *folk* menika kelompok tiyang ingkang gadhah titikan-titikan *pengenal fisik sosial* lan kabudayan, saengga saged dipunbedakaken saking kelompok-kelompok sanesipun. Titikan – titikan *pengenal* menika saged awujud : warni kulit ingkang sami, pakaryan ingkang sami, basa ingkang sami, lan agama ingkang sami. Ananging titikan ingkang langkung wigati inggih menika menawi tiyang menika sampun gadhah salah satunggaling tradhisi, ingkang sampun dipunwarisaken paling sekedhik kalih generasi, menika ingkang saged dipunakuni dados kagunganipun sedaya. Saking andharan menika saged dipunpendhet sarining pangertosan bilih folklor inggih menika babagan-babagan ingkang sampun dados *identitas* kelompok ingkang gadhah titikan-titikan *pengenal fisik* lan kabudayan ingkang dipunwarisaken kanthi *turun-temurun*. Tradhisi folklor inggih menika kabudayan ingkang dipunwarisaken *turun-temurun* mawi lisan utawi mawi tuladha ingkang dipunsukani piranti pengeling.

Miturut Dundes (ing Endraswara, 2009:27) *lore* inggih menika tradhisi *folk*, *lore* menika *representative* kepinginan *folk* ingkang *ekspresif*. Salebetipun gadhah seni, sastra, budaya lan sedaya solah bawa *folk*. Folklor saged dipuntegesi

dados perangan tradhisi, *sastra*, *seni*, *hukum*, tumindhak lan menapa kemawon ingkang dipunasilaken dening *folk* mawi cara *kolektif*. Folklor menika saged dipunwastani *ekspresi* masarakat ingkang gadhah budaya. Folklor ngemot sedaya babagan pagesangan tiyang saking menapa kemawon ingkang asalipun saking leluhuripun ingkang sampun *turun-temurun* wonten pagesangan *kolektif* tradhisional utawi modheren.

Folklor ugi dados asiling reriptan cariyos rakyat mawi cara tradhisional, *primitif* lan *beradab*. Folklor arupi kapitadosan rakyat utawi takhayul, pakulinan, tontonan, tari tradhisional, ilmu rakyat, lan *puisi* rakyat, pramila folklor boten arupi lisan kemawon ananging ugi arupi *ekspresi budaya* ingkang tumindakipun gandheng wontenipun kapitadosan rakyat utawi takhayul. Folklor ugi nedahaken cara pewarisanipun ingkang dipunlampahaken mawi cara lisan. Supados saged mbedakaken folklor kaliyan kabudayan sanesipun mila kedah dipunmangertosi rumiyin titikan utami folklor wonten umumipun. Folklor minangka perangan saking kabudayan ingkang dipungadhahi masarakat salah satunggaling kelompok utawi *kolektif*, kabudayan kasebat taksih asipat tradhisional ingkang dipunlampahaken dening masarakat panjurungipun saking generasi rumiyin utawi turun-temurun. Cariyos rakyat ngengingi asal-usulipun salah satunggaling papan utawi *fenomena* budhaya ingkang kalampahan wonten masarakat mawi basa lisan tanpa dipunmangertosi saking pundi asalipun saking folklor. Miturut Endraswara (2009:141) wonten *teori geneologis* folklor, ngrembag *asal-usul*ipun salah satunggaling bangsa. Folklor dados warisan budaya leluhur ingkang dipunwarisaken mawi cara *turun-temurun*.

Miturut Bascom (ing Endraswara, 2009:33) nyebataken bilih folklor boten arupi lisan kemawon, ananging ngemot unsur *legenda*, *mite*, kapitadosan, sruwal, griya, resep dhaharan, seni *grafik* lan sanesipun. Folklor saged arupi unsur *material*. Materi-materi dados asalipun pakaryan tiyang kanthi cara turun-temurun ugi gadhah *konsep* lan *ideologi* ingkang cetha. Piranti ingkang dipunkategorikaken folklor kasebat tamtu gadhah titikan ingkang *khas*. Foklor ngemot *jangkauan* ingkang wiyar. Nandhakaken dhumateng *pewarisan* budaya saking generasi samenika dumugi generasi salajengipun.

Folklor menika salah satunggaling perangan kabudayan *kolektif* ingkang kasebar lan dipunwarisaken *turun-temurun*, wonten antawisipun *kolektif* jinis menapa kemawon kanthi cara tradhisional wonten *versi* ingkang beda, wonten wujud lisan dene tuladha ingkang dipunsukani obahing isarat utawi piranti pambiyantu pangenget (memoric device) (Danandjaja, 1984:2). Saking andharan menika saged dipunpundhut pangertosan bilih tradhisi petangan Jawi menika kalebet folklor. Petangan Jawi menika wujud kabudayan *kolektif* ingkang dipunwarisaken kanthi cara *turun-temurun*.

Salajengipun folklor menika dipunperang dados tiga, kados ingkang wonten ing Danandjaja (1984:21-22) inggih menika:

1. folklor lisan, inggih menika folklor ingkang wujudipun *murni lisan*, cariyos rakyat kalebet mitos, lan lelagon rakyat;
2. folklor *sebagian* lisan, inggih menika folklor ingkang wujudipun campuran unsur lisan lan sanes lisan kadosta kapitadosan rakyat, dolanan rakyat, adat istiadat, upacara lan sanesipun;

3. folklor sanes lisan inggih menika folklor ingkang wujudipun sanes lisan sinaosa cara damelipun dipunujaraken kanthi cara lisan kadosta kerajinan rakyat, arsitektur rakyat, sruwal lan pepaes.

Saking gegaran nginggil menika, folklor menika perangan saking kabudayan ingkang kagolong dados folklor lisan, *sebagian* lisan lan sanes lisan. Saged dipunpirsani bilih folklor *sebagian* lisan ngemot kapitadosan rakyat, dolanan rakyat, adat istiadat, upacara lan sanesipun, pramila panaliten Petangan Jawi menika kalebet folklor sebagian lisan, amargi tradhisi petangan Jawi menika kalebet salah satunggaling kapitadosan rakyat. Panaliten petangan Jawi wonten masarakat Dhusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul menika gegayutan kaliyan kapitadosan rakyat ingkang taksih dipunginakaken dumugi wekdal samenika.

2. Tradhisi

Shaw (lumantar Ariyani, 2003:17) ngandharaken tradhisi kados mekaten : *“tradition a body of kastumers, beliefs, skill of saying handed down from generation or age to age.”* Tegesipun tradhisi inggih menika salah sawijining kelompok pakulinan-pakulinan, kapitadosan-kapitadosan, katrampilan-katrampilan utawi pocapan-pocapan saking generasi satunggal dhateng generasi salajengipun.

Salajengipun miturut Koentjaraningrat (ing Herusatoto, 2008: 164-165), tradhisi utawi *adat istiadat* ugi dipunsebat *tata tumindak* lan saged dipunperang dados sekawan tingkatan, inggih menika: 1) tingkat piwulang budaya, 2) tingkat norma-norma, 3) tingkat hukum, sarta 4) tingkat aturan khusus. Tingkat piwulang

budaya menika awujud ide-ide ingkang konsepipun penting wonten pagesangan masarakat. Tingkat *norma-norma* inggih menika awujud piwulang-piwulang budaya ingkang sampun gadhah peran ing anggota masarakat wonten lingkunganipun. Tingkat adat kaping tiga inggih menika *sistem hukum* ingkang dipunginakaken wonten masarakat, lajeng ingkang pungkasan inggih menika tingkat aturan mligiipun ngatur kagiyatan-kagiyatan ingkang *ruang lingkup*ipun winates sanget wonten masarakat saha sipatipun *konkret*.

Saking pamanggih para ahli ing nginggil menika saged kapendhet dudutan bilih tradhisi inggih menika pewarisan *norma-norma*, *adat istiadat*, saha sedaya ingkang magepokan kaliyan samubarang kagem njangkepi kabetahan masarakat. Tradhisi saged ewah jumbuh kaliyan ewah gingsiring jaman saha kabetahan manungsa kagem nglampahi pagesangan. Tradhisi ugi saged dipuntampi utawi dipuntolak, amargi tradhisi menika saking damelan manungsa kagem njangkepi kabetahan pagesangan ingkang asipat fleksibel.

Salah satunggaling tradhisi ingkang dados pakulinan saha taksih dipuntindakaken dening masarakat Jawi antawisipun tradhisi ngginakaken petangan dening masarakat wonten dusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul.

3. Petangan Jawi

Miturut Hadiatmaja (2009: 76) petangan inggih menika: “*cara menghitung saat-saat serta tanggal-tanggal yang baik, dengan memperhatikan kelima hari pasaran, tanggal-tanggal penting yang ditentukan pada sistem-sistem penanggalan yang ada, yang memang dimanfaatkan oleh orang Jawa untuk*

berbagai tujuan”. Tegesipun petangan menika dipunginakaken kangge nemtokaken saat utawi wekdal saha dinten ingkang sae kangge nindakaken satunggaling pakaryan utawi jejibahan miturut 5 dinten pasaran inggih menika pon, wage, kliwon, legi, paing. Petangan menika dipunginakaken masarakat Jawi kangge njangkepi kabetahan wonten pagesangan saben dinten. Menika ugi jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken Radjiman (2000:3) bilih tuwuhipun *sistem* petangan menika salah satunggal sebabipun amargi wonten *tekanan* dhumateng manungsa menika. *Tekanan* saking njawi menika kadosdene amarga *penjajahan*, dene *tekanan* saking lebet inggih menika kekajengan kangge njangkepi kabetahan lair saha batos. Wonten pagesangan tiyang Jawi, petangan menika sampun dados perangan ingkang boten saged dipunpisahaken. Awit saking menika sedaya pagesangan tiyang jawi menika boten saged tebih saking petangan. Menapa petangan menika leres saestu menapa boten, tiyang jawi boten saged ninggalaken menika.

Anggenipun nginakaken petangan Jawi boten namung gumathok dinten pasaran, ananging ugi ngginakaken dinten 7, minggu, senin, selasa, rebo, kemis, jemuah, lan setu. Tuladhanipun menawi badhe ngginakaken petangan kangge ngetang madosi dinten badhe mantu, kedah ngginakaken petangan neptu. Neptu inggih menika gunggung *nilai* dinten lair lan *nilai* pasaranipun, kados ingkang dipunandharaken Hadiatmaja (2009:118).

Saben-saben dinten lan pasaran gadhah *nilai* angka utawi etangan piyambak-piyambak saha gadhah panggenan utawi *arah* piyambak-piyambak,

kados ingkang dipunandharaken Soemodidjojo wonten Betaljemur Adammakna (2013:6-7). *Nilai* saha arahipun menika:

Tabel 01. Nilai dinten lan pasaran kaliyan arahipun

Dinten	Nilai	Arah	Pasaran	Nilai	Arah
Senin	4	Ler kilen	Kliwon	8	Tengah
Selasa	3	Kidul kilen	Legi	5	Wetan
Rebo	7	Kilen	Paing	9	Kidul
Kemis	8	Kidul wetan	Pon	7	Kilen
Jumat	6	Ler	Wage	4	Ler
Setu	9	Kidul			
Minggu	5	Ler wetan			

Dumugi samenika para ahli dereng saged manggihaken *alasan* saking pundi *nilai-nilai* menika. Amargi tiyang jawi menika namung pikantuk menika *turun-temurun* saking gethok tular, boten wonten *penjelasanipun*. Amargi saking menika, petangan angka menika taksih *misterius* dumugi wekdal samenika.

Saking angka-angka menika ingkang saged dipunginakaken kangge ngetang babagan menapa kemawon. Caranipun angka-angka menika samangke dipun gunggung lajeng dipunpara 5, ugi wonten ingkang dipunpara 4 gumantung saking *nilai* utawi bobot kangge madosi menapa. Tuladhanipun menawi petangan wonten bab madosi sebab sesakit, gunggung *nilai-nilai* menika mangkih dipunpara 5, amargi ing kapitadosan Jawi sebabipun sesakit menika wonten 5, inggih menika sabda (marga saka wicarane dhewe), guna (marga saka

panggawening wong), tirta (marga saka banyu), wana (marga saka lelembut), saha lepas (marga kersaning Allah) kados ingkang kaserat wonten Betaljemur Adammakna (2013:226). Menawi badhe madosi sebab sesakit cara ngginakaken petanganipun inggih menika dinten wiwit keraos sakit dipungunggung neptunipun, lajeng dipunpara 5 menika. Menawi sampun tirah pinten, dhawah wonten menapa menika ingkang sebabipun sesakit menika. Tuladhanipun wiwit sakit dinten minggu paing, minggu menika petanganipun 5, paing menika petanganipun 9. Gunggungipun 14 lajeng dipunpara 5, tirah 4, dhawah wonten wana, pramila sesakit menika sebabipun saking lelembut, utawi saged dipunwastani wonten ingkang ngganggu.

B. Panaliten ingkang Jumbuh

Panaliten ingkang wonten sambung rapetipun kaliyan panaliten babagan Petangan Jawi wonten Masarakat Dusun Kertopaten Wirokerten Banguntapan Bantul inggih menika, panaliten kanthi irah-irahan *PENGUNAAN “PETUNGAN” MASYARAKAT JAWA MUSLIM DALAM RITUAL PERNIKAHAN (Studi Kasus Di Desa Reksosari Kecamatan Suruh Kabupaten Semarang)* anggitanipun sedherek Ariyanto saking SEKOLAH TINGGI AGAMA ISLAM NEGERI (STAIN) SALATIGA.

Panaliten menika gadhah ancas madosi sebabipun menapa wonten masarakat Desa Reksosari Kecamatan Suruh Kabupaten Semarang taksih ngginakaken petangan rikala nemtokaken dinten kangge pawiwahan, lajeng madosi kados pundi *konsep* panganggenipun petangan menika saha madosi kados

pundi pamanggih para tokoh agama saha masarakat ngengingi babagan petangan Jawi menika.

Wonten panaliten menika Ariyanto ngginakaken metode *field research* (*penelitian lapangan*) tegesipun panaliti menika langsung terjun wonten lapangan kagem nglampahaken panaliten menika supados langkung cetha. Kejaba menika panaliten menika ugi kalebet panaliten *kualitatif* amargi data ingkang dipunasilaken data deskriptif ingkang arupi tembung-tembung ingkang sinerat utawi lesan saking tiyang-tiyang ingkang dipunteliti.

Panaliten menika ugi jumbuh kaliyan panalitenipun Arif Hadi Prasetyo warsa 2010 saking Universitas Islam Negeri Sunan kalijaga Yogyakarta kanthi irah-irahan *TINJAUAN HUKUM ISLAM TENTANG KONSEP PETUNG*. Ancasing panaliten menika ngandharaken kados pundi *pandangan* islam ngenani babagan petungan Jawi wonten manten. Cara ngempalaken data kanthi wawan pirembagan saha observasi.

Asiling panaliten inggih menika ngandharaken bilih Petungan wonten manten miturut agami Islam inggih menika *mubah* (pareng). Wonten manten petangan menika minangka sarat adat, boten adhedhasar *syar'i*. Pramila tiyang menika saged ngginakaken petangan menika ugi saged boten ngginakaken petangan menika.

Panaliten menika wonten saminipun kaliyan panaliten babagan Petangan Jawi wonten Masarakat Dusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul menika, inggih menika sami-sami ngrembag babagan petangan Jawi. Bedanipun inggih menika pirembagan panalitenipun. Manawi panalitenipun Arif Hadi

Prasetyo ngrembag *pandangan* islam ngenani babagan petangan Jawi wonten manten, panaliten menika ngrembag babagan petangan-petangan Jawi wonten Dusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul.

Saking andharan panaliten ingkang jumbuh wonten inggil menika saged dipundudut bilih panaliten babagan petangan Jawi wonten masarakat Dusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul menika saderengipun dereng nate wonten, dereng nate dipunteliti tiyang sanes. Panaliten babagan petangan Jawi ingkang sampun nate wonten inggih menika namung petangan Jawi wonten bab manten lan *tinjauan hukum* islam tumrap petangan Jawi.

C. Nalaring Pikir

Petangan Jawi menika gadhah nilai kabudayan ingkang inggil sanget. Amargi jaman rumiyin anggenipun damel petangan menika boten namung ngawur, ananging ngginakaken nalar ingkang cetha lan dipunsarengi kaliyan laku tartamtu.

Awit saking menika, menawi petangan Jawi menika boten dipun lestantunaken eman sanget. Eman sanget menawi benjing putra wayah menika boten manggihi warisan *leluhur* ingkang gadhah nilai ingkang inggil menika, pramila panaliti badhe neliti babagan petangan Jawi wonten Dusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul supados paling boten saged suka pambiyantu dhateng warga masarakat wonten Dusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul supados mangertos babagan petangan Jawi ingkang taksih dipunginakaken, menawi sampun mangertos bab petangan Jawi menika supados saged dipun lestantunaken.

BAB III

CARA PANALITEN

A. Jinising Panaliten

Panaliten kanthi irah-irahan “*Petangan Jawi wonten Masarakat Dhusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul*” menika jinisipun panaliten *kualitatif*. Miturut Satori ing (Ghony, 2012: 26) panaliten *kualitatif* dipunlampahaken amargi panaliti badhe *mengeksplor fenomena* ingkang boten saged dipunkuantifikasikaken ingkang asipat *deskriptif* kados dene *langkah kerja, formula resep, pangertosan konsep* ingkang *beragam, karakteristik* salahsatunggal *barang saha jasa, gambar-gambar, gaya, budaya, model fisik artefak* lan sapanunggalanipun. Salajengipun miturut Matthew wonten (Ghony, 2012:32), panaliten *kualitatif* menika panaliten ingkang dipunginakaken menawi badhe *mengungkap keunikan* ingkang wonten salebeting *individu, kelompok, masarakat* utawi *organisasi* wonten pagesangan saben dinten kanthi *menyeluruh, rinci, dalam* saha saged dipuntanggjawabaken

Ghony (2012: 29) ngandharaken bilih ancasipun panaliten *kualitatif* menika wonten kalih, ingkang angka setungal inggih menika *menggambarkan saha mengungkap*, lajeng ingkang angka kalih *menggambarkan saha menjelaskan*. Kathahipun panaliten *kualitatif* ingkang dipunlampahaken inggih menika kanthi ancas badhe nggambaraken saha njelasaken perkawis ingkang samagkih saged dipunlajengaken kaliyan panaliten salajengipun.

Saking andharan para ahli menika saged dipunpundhut dudutan bilih panaliten babagan petangan Jawi wonten masarakat dhusun Kertopaten menika

dipunlampahaken kanthi cara panaliten kualitatif, amargi panaliti badhe neliti saha *mengungkap keunikan* babagan budaya mliginipun petangan Jawi wonten masarakat dhusun Kertopaten, saha panaliten menika gadhah ancas badhe nggambaraken saha njelasaken babagan petangan Jawi menapa kemawon ingkang taksih dipunginakaken wonten dhusun Kertopaten, ginanipun petangan Jawi menika menapa saha kados pundi caranipun ngginakaken petangan Jawi menika.

B. Nemtokaken Papan Panaliten

Miturut Endraswara (2006:114), cara nemtokaken papan panaliten menika saged dipunperang dados 2. Inggih menika:

1. papan *outsider*, tegesipun *wilayah* panaliten ingkang wonten njawi saking kabudayan panaliti; saha
2. papan *insider*, tegesipun *wilayah* panaliten ingkang wonten *dunianipun* panaliti, wonten *daerahipun* panaliti saha wonten kabudayanipun panaliti piyambak.

Saking andharan menika, anggenipun nenmtokaken papan panaliten menika panaliti ngginakaken ingkang papan *insider*. Amargi salebeting lingkungan saha kabudayan panaliti menika wonten perkawis ingkang narik kawigatosanipun panaliti, inggih menika babagan petangan Jawi ingkang taksih dipunlestantunaken kaliyan warga masarakat wonten Dhusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul. Papan menika saged nggampilaken panaliti amargi papan menika caket saking *jangkauan* panaliti saha masarakatipun wonten papan panaliten menika sampun sami tepang, saengga panaliti saged nyuwun informasi sakathah-kathahipun dumugi jangkep.

Papan ingkang kangge panaliten inggih menika saged nguntungaken panaliti amargi tiyang-tiyangipun ingkang sami *respek* saha purun dados *subyek* panaliten. Papan panaliten menika ugi saged ngasilaken data kanthi jangkep. Papan panaliten menika wonten narasumberipun utawi informan ingkang taksih ngginakaken tradhisi petangan Jawi ing saben dinten, saengga panaliti boten bingung pados informasi babagan tradhisi petangan Jawi wonten Dhusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul.

C. Informan Panaliten

Inkang dipunsebat *informan* inggih menika tiyang ingkang kagungan *informasi* babagan panaliten. *Informan* kaperang dados *key informan* saha *informan*. *Key informan* tegesipun *informan* kunci ingkang dados kunci *pimpinan formal* saha *informal* saha kagungan *informasi* babagan *data* ingkang badhe dipun teliti. Dene ingkang dipunwastani *informan* inggih menika bebrayan ageng ingkang saged utawi taksih ngginakaken petangan Jawi, saged tiyang sepuh ingkang saged ngginakaken petangan Jawi utawi tiyang ingkang nate ngginakaken petangan Jawi, saha tiyang *awam*. Anggenipun nemtokaken *informan* kunci wonten panaliten menika ngginakaken cara *snow-ball sampling*. Endraswara (2006: 206) ngandharaken bilih *snow-ball sampling* inggih menika kados *bola salju* ingkang ngglindhing angenipun nemtokaken objek panaliten. Panaliti pados tiyang ingkang kersa wonten ing lapangan, inggih menika tiyang-tiyang ingkang saged dipunajak guneman saha saking panjenenganipun *data* badhe dipunpanggihaken. Saking tiyang menika ugi badhe wonten *penambahan sampel* utawi *subyek* sanesipun. Cacahing *sampel* boten wonten watesan sekedhik utawi

kathahipun, ingkang wigati sampun cekap saha dumugi “*data jenuh*”, inggih menika boten dipunpanggihaken *informasi* sanes malih saking subjek panaliten.

Saking pamanggih ahli ing nginggil, anggenipun pados *informan* panaliten inggih menika pados tiyang ingkang saged paring *informasi* babagan tradhisi petangan Jawi wonten dhusun Kertopaten. *Informan* ingkang kaping pisan menika dipundadosaken informan kunci. Menawi tiyang kala wau sampun dipunsuwuni sedaya *informasi* babagan data panaliten lajeng panaliti nyuwun pirsu dhateng *informan* kunci babagan tiyang sanes ingkang kinten-kinten saged paring *informasi* babagan data ingkang saweg dipunkempalaken. *Informan* panaliten boten wonten watesan kathah sekedhikipun, dados anggenipun mungkasi pados *data* boten manut kaliyan kathahipun *informan*, ananging menawi *data* ingkang sampun dipunkempalaken sampun *jenuh*, tegesipun inggih menika saking *informan* sampun boten wonten dipunpanggihaken *data* sanesipun, *data* ingkang wonten sampun sami kaliyan *data informan* sanesipun.

Anggenipun nemtokaken *informan* kunci saha *informan* wonten panaliten menika boten namung ngawur ananging wonten saratipun, Endraswara (2006: 119) ngandharaken bilih ingkang dados *informan* kunci kedah nggatosaken tetimbangan, inggih menika :

1. tiyang menika gadhah pengalaman pribadi ingkang jumbuh kaliyan perkawis ingkang dipunteliti;
2. yuswanipun tiyang menika sampun dewasa;
3. tiyang menika sehat *jasmani* saha *rohani*;

4. tiyang menika sipatipun *netral*, boten gadhah kepentingan pribadi ingkang kangge ngawonaken tiyang sanes;
5. tiyang menika tokoh masarakat;
6. tiyang menika gadhah pangertosan ingkang wiyar ngengingi perkawis ingkang dipunteliti, lan sanesipun.

Adhedhasar saking pamanggihipun ahli wonten inggil, panaliti anggenipun nemtokaken informan panaliten jumbuh kaliyan sarat *informan* menika. *Informan* kedah mangertos babagan petangan Jawi, saged saha taksih ngginakaken petangan Jawi menika, yuswanipun sampun dewasa, sehat *jasmani* saha *rohani*, sipatipun *netral*, saha kagungan pamanggih kangge ngandharaken saha caos *informasi* babagan tradhisi petangan Jawi.

1. Data Primer

Data primer inggih menika data ingkang dipunpundhut kanthi cara wawanrembag langsung wonten lapangan kaliyan *informan* ingkang sampun dipuntemtokaken. *Informan* kunci inggih menika Mbah Badar. Mbah Badar menika tiyang ingkang dipunanggep minangka sesepuh kaliyan warga masarakat dhusun Kertopaten. Wonten pagesangan saben dinten, Mbah Badar menika taksih ngginakaken petangan Jawi, lan ugi kathah warga masarakat dhusun Kertopaten ingkang nyuwun tulung kaliyan Mbah Badar supados ngetangaken menawi tiyang menika badhe wonten jejibahan kadosta mantu menapa sanesipun. Dene *informan* inggih menika warga masarakat dhusun Kertopaten ingkang dipun*rekomendasi*aken dening Mbah Badar ingkang saged ngginakaken petangan Jawi.

2. *Data Sekunder*

Data sekunder inggih menika *data* ingkang dipunpanggihaken kanthi cara madosi wonten buku-buku ingkang laras kaliyan ancasing panaliten, dados *data sekunder* menika boten langsung saking *informan*.

D. *Cara Ngempalaken Data*

Cara ngempalaken *data* wonten panaliten menika ngginakaken cara *participant observation*. Miturut Endraswara (2009:240) *pengamatan* kanthi *partisipasi* menika dipunpilih kangge mbangun *hubungan* ingkang sae antawis panaliti kaliyan *informan*. Wonten salebeting *participant observation* ugi wonten konsep *spradley*. Inggih menika upaya nyimpen *data informasi*, damel *penjelasan* kanthi dipunambal-ambali, ngesahaken pangandikanipun *informan* kaliyan sampun nyuwun pirsa *makna* saha tegesipun. Saking pamanggih menika saged dipunandharaken menawi wonten panaliten menika, panaliti menika tumut dados peserta wonten pirembagan babagan tradhisi petangan Jawi wonten Dusun Kertopaten Wirokerten Banguntapan Bantul.

Kanthi cara menika pramila samangke panaliti saged pikantuk *data* kanthi jangkep. Panaliti ugi saged langkung akrab kaliyan masarakat ingkang samangkih badhe dados *informan*. Ros akrab menika saged nggampilaken wonten *wawancara mendalam*.

Panaliti ugi ngginakaken cara ngempalaken *data* kanthi *wawancara mendalam*. Moleong (2006:195) *wawancara mendalam* *adalah percakapan dengan maksud menggali lebih dalam lagi tentang hal yang dipersoalkan melalui pertanyaan mendalam*. *Wawancara mendalam* inggih menika nyuwun pirsa

kaliyan para *informan* kanthi pitakenan-pitakenan ingkang langkung wiyar, supados *data* ingkang dipunkajengaken panaliti saged *akurat*. Basa ingkang dipunginakaken wonten *wawancara* inggih menika basa Jawi ragam krama kaliyan ragam ngoko alus.

E. Piranti Panaliten

Wonten panaliten menika piranti ingkang dipunginakaken boten kathah. Ingkang angka setunggal inggih menika panaliti piyambak, minangka *participant observation*, lajeng wonten *pedoman wawancara*, saha *handphone* kangge ngrekam *wawancara* kaliyan narasumber.

F. Cara Analisis Data

Sasampunipun *data* menika dipunpangguhaken, mila prelu wonten *proses analisis data*, supados saged pikantuk dudutan saking panaliten menika. *Analisis data* inggih menika kagiyatan kangge neliti *data*, saengga saget pikantuk asil leres menapa boten saking *hipotesis*.

Ngengeti panaliten menika kagolong panaliten *kualitatif*, pramila anggenipun nganalisis *data* wonten panaliten menika ngginakaken *analisis data induktif*, kados ingkang dipunandharaken Ghony (201:34) bilih “*penelitian kualitatif mengutamakan analisis data secara induktif dari lapangan tertentu yang bersifat khusus, untuk ditarik suatu proposisi atau teori yang dapat digeneralisasikan secara luas*”. Tegesipun *analisis* menika sasampunipun sedaya *data* sampun dipunkepalaken, lajeng saking *data* menika dipunpundhut dudutan saking data-data ingkang asipat mligi, lajeng dipuntarik *generalisasi-generalisasi* ingkang asipat umum.

G. Cara Ngesahaken *Data*

Cara ngesahaken *data* wonten panaliten menika miturut Endraswara (2011:107), wonten 4 inggih menika *triangulasi (triangulasi data/sumber, triangulasi metode, saha triangulasi teori)*, *check data, member check*, saha *review mitra bestari*. Wonten panaliten *kualitatif, triangulasi* menika ngrujuk dhateng pangempalan *data* sakathahipun saking menapa kemawon sumber (tiyang, alam, lan kadadosan). Cara *triangulasi* saha *check data* ingkang dipunginakaken kangge ngesahaken *data* miturut Endraswara (2009:224), inggih menika ngambali utawi *klarifikasi* kanthi maneka warni sumber.

Cara *triangulasi* ingkang dipunginakaken inggih menika cara *triangulasi sumber* saha *metode*. Cara *triangulasi sumber*, inggih menika madosi *data* saking kathahing *informan*, tiyang ingkang katingal langsung kaliyan objek kajian. Miturut Endraswara (2006:110), *triangulasi sumber* inggih menika cara ngempalaken *data* saking sumber *informan* utawi narasumber ingkang sampun dipuntemtokaken saha dipunanggep saged paring katrangan babagan objek ingkang dipunteliti. *Triangulasi metode* inggih menika cara ingkang dipunlampahaken kanthi nandhingaken *data ganda* inggih menika arupi *pengamatan*, wawanrembag, saha *analisis dokumen* supados pikantuk *data* ingkang jumbuh kaliyan wosing perkawis panaliten. Wonten ing Endraswara (2006:110), *triangulasi metode* inggih menika ngempalaken *data* kanthi ngginakaken maneka warni *metode*. *Data* saged dipunsebat sah nalika sampun ngantos *data jenuh* saengga gadhah drajat kapitadosan ingkang inggil lan saged dipuntanggelpjawabaken.

Kajawi *triangulasi*, kangge ngesahaken data panaliten menika ugi ngginakaken *check data*. Miturut Endrasawara (2011:107), kanthi cara *check data* malih dening panaliti, sasampunipun *data* kasusun sedaya lajeng dipunsuwunaken pirsa dhateng *informan*. Menawi *informan* sampun sarujuk kaliyen *display data* menika, pramila *data* ingkang sampun dipunpanggihaken menika saged dipunsebat sah.

BAB IV

ASILING PANALITEN

A. Petangan ingkang Taksih Dipunginakaken wonten Dhusun Kertopaten

Sanajan samenika jaman sampun sarwi majeng, *teknologi* sampun ngrembaka, ananging taksih wonten saperangan bab saking tilaran jaman rumiyin ingkang dumugi wanci menika taksih lestantun lan taksih kathah ingkang ngginakaken. Tuladhanipun inggih menika bab petangan saha titenan. Tradhisi petangan saha titenan menika sampun dipunginakaken awit jaman rumiyin, dumugi samenika rikala jaman sampun majeng petangan lan titenan menika taksih wonten, taksih dipunginakaken.

Petangan-petangan saha titenan tilaran saking jaman rumiyin menika gadhah mupangat kathah sanget, pramila saking menika boten sekedhik tiyang Jawi ingkang taksih ngginakaken petangan saha titenan menika dumugi jaman samenika. Tuladhanipun wonten Dhusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul. Wonten dhusun menika masarakat taksih kathah ingkang pitados lan ngginakaken petangan saha titenan menika. Kados ingkang dipunandharaken dening *informan* menika,

“...nek wong nggone dhewe isih okeh mas sing nganggo. Senajan umpama wonge dhewe kuwi raisa, paling ora mesthi tekon apa kon ngetungke wong tuwa sing isa. Umume sing paling isih digunakke kuwi nek ngetung nggon manten, kaya ngetung jodho, nggoleki dina ijab, jam ijab. Nek liyane bangsane nggon sripah, mbangun omah, pindhah omah, nggoleki barang ilang, nggolek tamba, lelungan, bayen, tetanen kuwi wis ra patiya okeh. Apa meneh nggon tetanen kuwi mas, saiki wis arang dinggo mergane saiki mangsane wis beda karo jaman biyen. Nek jaman biyen isa dititeni nek mangsa semene kuwi wayah udan, mangsa semene wayah ketiga, dadi nek dietung ya isa pas tenan. Lha nek saiki mangsane wis ra mesthi, umpama arep tandur pari wis dietung, miturut itungan cocok apik,

jebul ngerti-ngerti udan terus, pa malah ra udan-udan nakyo wis geseh kuwi.” (CLW 03)

Miturut andaharan menika saged dipundudut menawi petangan ingkang taksih dipunginakaken wonten Dhusun Kertopaten menika antawisipun:

1. petangan wonten manten,
2. sripah,
3. damel griya,
4. pindhah griya,
5. pados barang ical,
6. pados sebab saha tamba lelara,
7. lelungan,
8. bayen, lan
9. tetanen.

Wonten pagesangan saben dinten, petangan-petangan menika taksih asring dipunginakaken kaliyan warga masarakat dhusun Kertopaten. Tegesipun dipunginakaken wonten mriki inggih menika tiyang menika saged ngginakaken piyambak petangan menika, utawi menawi tiyang menika boten saged ngginakaken petangan piyambak, tiyang menika nyuwun pirsu utawi nyuwun tulung tiyang sanes ingkang saged supados ngetangaken. Tuladhanipun menawi badhe ngayahi jejibahan kados dene mantu, damel griya, pindhah griya, tetanem lan sanesipun menika wau.

B. Ginanipun Petangan Jawi

Saben-saben petangan Jawi menika gadhah *fungsi* saha ginanipun piyambak-piyambak. Wonten ngandhap menika badhe kaandharaken ginanipun petangan Jawi.

1. Petangan wonten bab manten

Wonten petangan babagan manten menika, ginanipun petangan kangge madosi utawi nemtokaken dinten ingkang sae kangge nglampahaken *prosesi* manten, kados dene nemtokaken dinten ingkang sae kangge lamaran, pasok tukon, pasang tarub, midadareni, ijab qabul lan boyongan. Lan ugi petangan wonten bab manten menika saged kangge nemtokaken saat wekdal utawi jam saha arah lampahipun ingkang sae kanggen nindakaken *prosesi* menika, kados ingkang dipunandharaken dening *nforman* menika:

“Gunane petungan nggon manten iki intine nggo nemtokke dina sing apik. Dina sing apik nggo lamaran, pasok tukon, pasang tarub, midadareni, ijab qabul, karo boyongan. Petungane iki ya isa nggo nemtokke jam e sing apik jam pira, karo arah lakune sing apik ki arah ngendi, kuwi isa digoleki.” (CLW 01)

2. Petangan wonten bab sripah

Wonten petangan bab sripah menika, ginanipun petangan kangge nemtokaken dinten ingkang pas menawi badhe ngawontenaken pengetan sedanipun tiyang. Pengetan ingkang dipunwontenaken umumipun saking pengetan tigang dinten sedanipun, pitung dinten sedanipun, 40 dinten sedanipun, 100 dinten sedanipun, setunggal taun sedanipun, kalih taun sedanipun lan ingkang pungkasan 1000 dinten sedanipun. Andharan menika jumbuh kaliyan andharan *informan* :

“Gunane petungan nggon sripah iki intine dinggo nggampangke le nggoleki dina pengetan sedane. Pengetan seka telung dinane, pitung dinane, patangpuluhe, nyatuse, setaun, rong taun, karo nyewune. Dadi nek nganggo petungan iki le nggoleki luwih kepenak le.” (CLW 01)

3. Petangan wonten damel griya

Wonten petangan babagan damel griya menika, ginanipun petangan menika saged kangge madosi dinten ingkang sae kangge miwiti damel griya kados ngedhuk pondhasi lan masang molo, lajeng kangge madosi dinten ingkang sae menawi badhe damel sumur. Kajawi menika petangan wonten bab damel griya menika ugi saged kangge nemtokaken saat wekdal utawi jam ingkang sae kangge miwiti ngedhuk pondhasi, masang molo, damel sumur, lan ugi saged kangge nemtokaken arah ingkang sae menawi badhe miwit ngedhuk pondhasi, lan nemtokaken wonten arah pundi ingkang sae menawi badhe damel sumur. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Gunane petungan nggon gawe omah iki intine dinggo nggoleki dina, jam karo arah sing pas, sing apik nek arep mbangun omah. Contone nek arep miwiti ngedhuk pondhasi, masang molo, gawe sumur, kuwi dietung sik dinane sing pas kapan, jam e sing pas kapan, terus arahe sing pas lekas seka ngendi.” (CLW 01)

4. Petangan wonten pindhah griya

Wonten petangan babagan pindhah griya menika, ginanipun petangan kangge nemtokaken dinten ingkang sae kangge pindhah, nemtokaken saat wekdal utawi jam ingkang sae kangge pindhah, lan kangge nemtokaken arah lampahipun utawi arah laku menawi badhe pindhah ingkang sae wonten arah pundi. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Gunane petungan nggon pindhah omah iki meh padha karo nggon gawe omah le, intine nggo nemtokke dina sing apik nggo pindhah, saat utawa

jam sing pas nek arep pindhah, terus nemtokke arah lakune pas pindhah sing apik nendi.” (CLW 01)

5. Petangan kangge madosi barang ical

Wonten petangan kangge madosi barang ical menika, sajatosipun boten kangge madosi barang ingkang ical, ananging namung kangge ngemutaken tiyang ingkang kelangan menika supados ngemut-emut malih barang menika kinten-kinten ical wonten pundi. Amargi ingkang nama tiyang kelangan adatsabenipun anggenipun madosi kemrungsung, grusa-grusu, pramila petangan menika kangge mbiyantu tiyang ingkang kelangan menika supados ngemut-emut, lan ugi petangan menika saged kangge ngira-ira wonten arah pundi anggenipun madosi barang ingkang ical menika mawi pathokan dinten keraos barang menika ical.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken dening *informan*:

“sakjane gunane petungan iki ora nggo nggoleki mas, ning ming dinggo ngelingke, karo ngenei dalan ben kelingan. Soale nek wong kelangan kuwi biasane kemrungsung, grusa-grusu dadi sok-sok sepele we isa lali, mulane dietung ki nggo ngelingke, terus nggo ngira-ira barang kuwi isih isa ketemu apa ora, karo ngenei dalan nek dina iki le ilang, le nggoleki arahe ndene, ngono.” (CLW 06)

6. Petangan kangge madosi sebab lan tamba sesakit

Wonten petangan kangge madosi sebab sesakit lan tambanipun menika, ginanipun petangan kangge madosi sebab sesakit miturut dinten wiwit keraos sakit. Menawi sampun mangertos sebabipun sesakit menika amargi menapa, salajengipun saged madosi tambanipun menapa, lajeng arahipun ingkang sae anggenipun madosi tamba arah pundi ngginakaken petangan dinten rikala badhe pados tamba. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken dening *informan*:

“Gunane petungan nggon dinggo nggoleki sebab penyakit ki ya dinggo nggeloki sebab penyakit, le nggoleki sebabe kuwi nganggo pathokan dina kerasa le lara. Nek uwis ketemu penyebab terus isa ditentokne tambane ki apa, le golek tamba arah ngendi sing pas ben tambane isa mujarab.”
(CLW 01)

7. Petangan wonten bab lelungan

Lelungan menika wonten kalih jinis, ingkang setunggal lelungan ingkang wigati, lajeng ingkang angka kalih lelungan saben dinten. Menawi lelungan wigati menika lelungan ingkang wonten ancas ingkang wigati, tuladhanipun lamaran, pasok tukon, boyongan, nagih utang, pados pedamelan, lan sanesipun. Menawi lelungan ingkang saben dinten inggih menika lelungan ingkang dipuntindakaken saben dinten, kados dene sekolah, nyambut damel, dolan, lan sanesipun. Wonten petangan babagan lelungan menika, ginanipun petangan inggih menika kangge nemtokaken dinten ingkang sae kangge lelungan, saat wekdal utawi jam ingkang sae menawi badhe lelungan, lan kangge nemtokaken arah lampah utawi lakunipun menawi badhe lelungan. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunadharaken dening *informan*:

“Gunane petungan nggon bab lelungan iki, dinggo nggoleki dina sing pas, dina sing apik nggo lunga sing ana tujuan penting, umpama lamaran, pasok tukon, nagih utang, golek gawean. Terus petungane iki isa dinggo nemtokake jam sing pas, sing apik nggo lunga ki jam pira, karo arah lakune sing pas kui arah ngendi.”(CLW 01)

8. Petangan wonten bab bayen

Wonten petangan bab bayen menika, ginanipun petangan namung sekedhik, inggih menika namung kangge ngira-ngira saat wekdal utawi jam bayi menika lair lan kangge niteni watak bayi miturut sasi lairipun. Kados ingkang dipunandharaken *informan*:

“Petungan nggon bayen iki ora akeh mas, anane petungan nggo ngira-ngira bayi lair,karo titenan watake bocah miturut sasi laire.” (CLW 07)

9. Petangan wonten bab tetanen

Wonten petangan bab tetanen menika, ginanipun petangan inggih menika kangge madosi dinten ingkang sae, saat ingkang sae, lan arah ingkang sae menawi badhe miwit tandur utawi miwiti panen. Ananging petangan menika adatsabenipun dipunginakaken menawi ingkang badhe dipuntandhur utawi ingkang badhe dipunpanen menika pantun. Andharan menika jumbuh kaliyan andharan *informan* :

“Gunane petungan nggon bab tetanen iki dinggo ngetung, nggoleki dina sing apik, nggoleki saat sing apik karo nggoleki arah sing apik nek arep miwit tandur apa miwiti panen. Ning biasane sing dietung nganggo petungan ki nek sing arep ditandur apa sing dipanen pari, nek liyane ora dietung.” (CLW 07)

C. Caranipun ngginakake petangan

1. Petangan ingkang dipuginakaken wonten Manten

A. Lamaran

1. Nemtokaken Dinten Lamaran

Saderengipun nindakaken lamaran, saenipun nemtokaken dinten ingkang pas kangge lamaran. Wonten dhusun Kertopaten menawi badhe lamaran namung nggatosaken pasaran, amargi miturut kapitadosan warga saben-saben pasaran menika wonten titenanipun,

- a. Kliwon : Peteng
- b. Legi : Padhang
- c. Paing : Umuk
- d. Pon : Ora cucuk karo kasunyatan

e. Wage : Prasaja

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“ nek bab nggon lamaran kuwi biasane wong Jawa duwe titenan miturut pasaran mas. Titenane nek kliwon kuwi peteng, legi kuwi padhang, paing kuwi umuk, pon kuwi ora cucuk karo kenyataane, terus nek wage kuwi prasaja. Dadi nek lamaran kuwi biasane sing sok dinggo legi karo wage mergane titenane apik.” (CLW 03)

Andharan menika ugi dipunjurung saking andharanipun *informan* sanes ingkang nyebataken bilih:

“Ya kuwi milih dina sing apik, biasane nek wong topaten ki milihe dina legi, soale titenane apik. Nek liyane kuwi ora patek apik le nek dinggo lamaran.” (CLW 02)

Saking andharan menika saged dipunpundhut dudutan menawi badhe lamaran asringipun ngginakaken pasaran legi utawi wage. Amargi kalih pasaran menika gadhah titenan sae. Dadosipun menawi calon besan menika sami-sami mangertos babagan petangan Jawi, saged dipuntiteni bilih calon besan menika tiyang sae, rembukipun padhang, prasaja lan napa wontenipun.

Ananging menawi milih pasaran kliwon, paing utawi pon, ugi saged dipuntiteni menawi tiyang menika kirang sae. Tegesipun kirang sae menika saged rembukipun peteng, omongane dhuwur nanging boten cocok kaliyan kasunyatanipun.

2. Nemtokaken saat wekdal utawi jam lamaran

Menawi sampun nemtokaken pasaran ingkang sae, salajengipun nemtokaken saat utawi jam kangge lamaran. Miturut andharan saking *informan* , saat utawi wekdal menika dipunperang dados 3. Inggih menika :

1. Sore : Jam 16.00 – 23.00

2. Tengah wengi : Jam 24.00 – 07.00

3. Bangun : Jam 08.00 – 15.00

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“ Nek miturut Jawa, saat kuwi dibagi 3. Sore, tengah wengi, bangun. Sore kuwi seko jam 4 sore tekan jam 11 bengi, tengah wengi kuwi jam 12 bengi tekan jam 7 esuk, nek bangun jam 8 esuk tekan jam 3 sore.” (CLW 03)

Caranipun madosi saat wekdal utawi jam ingkang pas kados menika:

“carane nggoleki saat nggo lamaran sing apik ngene mas, neptune dina ro pasaran dijumlah, trus dibagi 3. Umpama arep lamaran minggu legi. Minggu kuwi 5, legi ya 5. Dadi jumlahe 10 ta, bar kuwi dibagi telung saat sore, tengah wengi, bangun mau. 10 dibagi 3 kuwi turah 1, dadi 1 kuwi tibane ning sore.” (CLW 03)

Saking andharan narasumber menika saged dipunterangaken kados menika:

Saumpami sampun dipuntemtokaken dinten lamaran minggu legi. Minggu petanganipun 5, legi petanganipun 5. Dadosipun minggu legi menika petanganipun 10. Lajeng saking gunggung petangan dinten menika dipun perang 3. Dipunperang 3 menika miturut 3 saat wekdal wonten nginggil menika. (sore,tengah wengi,bangun)

$$\begin{array}{l} \text{Minggu : 5} \\ \text{Legi : 5} \end{array} \left. \vphantom{\begin{array}{l} \text{Minggu : 5} \\ \text{Legi : 5} \end{array}} \right\} 10 : 3 = (3, 3, 3) \text{ tirah 1}$$

Tirahipun 1. Dhawahipun wonten saat sore. Dados saat ingkang sae inggih menika jam 16.00 dumugi jam 23.00. Menawi ingkang agami *Islam* langkung saenipun boten mepet wekdal *shalat*, umpaminipun *ba'da Ashar* utawi *ba'da Isya*.

Ingkang kedah dipungatosaken rikala madosi saat wekdal utawi jam lamaran menika kedah miturut limrahipun wonten pagesangan menika. Tegesipun menawi sampun dipunetang saatipun dhawah wonten tengah wengi (24.00 – 07.00) langkung sae pados dinten sanesipun ingkang petangan saatipun dhawah wonten sore (16.00 – 23.00) utawi bangun (08.00 – 15.00), amargi menawi tengah wengi nglampahaken lamaran kirang limrah.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Sing penting nek nggoleki saat kuwi sing lumrah mas. Umpama arep lamaran, pasok tukon, pa liyane kuwi sing lumrah. Umpama wis dietung kok tibane saate ora lumrah berarti kuwi kurang pas, ya kudu ganti dina sing isa tiba saat sing pas, lumrah.” (CLW 03)

3. Nemtokaken Arah Laku Lamaran

Menawi sampun nemtokaken dinten kaliyan saat wekdal ingkang pas kangge lamaran, salajengipun madosi arah laku. Wonten masarakat Jawi arah laku menika taksih dipun gatosaken. Amargi menawi arah laku menika boten pas kaliyan dinten pasaran biasanipun apes utawi nemahi alangan.

Anggenipun nemtokaken arah laku pathokanipun menika :

a. Dinten

Senin = Ler kilen

Selasa = Kidul kilen

Rebo = Kilen

Kemis = Wetan kidul

Jumat = Ler

Setu = Kidul

Minggu = Ler wetan

b. Pasaran

Legi = Wetan

Paing = Kidul

Pon = Kilen

Wage = Ler

Kliwon = Tengah

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Senin kuwi lakune ngalor kulon, selasa ngidul ngulon, rebo ngulon, kemis ngidul ngetan, jumat ngalor, setu ngidul, minggu ngalor ngetan. Nek pasaran legi lakune ngetan, paing ngidul, pon ngulon, wage ngalor, kliwon pas tengah.” (CLW 03)

Andharan menika ugi jumbuh kaliyan ingkang kaserat wonten Kitab Primbon Betaljemur Adammakna (2013:6)

Tabel 2. Dinten lan pasaran saha panggenanipun

Dina lan Pasaran	Panggonane
Akad	Lor Wetan
Senin	Lor Kulon
Selasa	Kidul Kulon
Rebo	Kulon
Kemis	Kidul Wetan
Jumuah	Lor
Sabtu	Kidul
Kliwon	Tengah
Legi	Wetan
Paing	Kidul
Pon	Kulon
Wage	Lor

Ananging menawi wonten petangan babagan manten menika anggenipun ngginakaken arah laku miturut dinten menika kosokwangsulipun. Tuladha :

Sampun dipuntemtokaken badhe lamaran dinten minggu legi.

Minggu: Ler wetan

Legi : Wetan

Saengga laku ingkang sae menika boten arah ngetan. Ananging malah kejaba ngetan , umpami ngilen, ngaler utawi ngidul. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“carane nggoleki arah laku nek nggon petungan manten kuwi gampang, ming walikane mas. Umpama arep lamaran minggu legi, minggu kuwi ngalor ngetan, legi ya ngetan. Berarti minggu legi kuwi arah lakune sing penting ora ngalor ngetan karo ngetan. Saumpama lakune omahe sing arep dilamar kok kudu ngetan, biasane le ngakali mlebone desane seko kidul, seko elor, pa seko wetan, sing penting mlebone ora arah ngalor ngetan utawa ngetan.” (CLW 03)

Saking andharan menika saged dipunpundhut dudutan bilih saumpami wonten kasunyatan arah dalemipun ingkang badhe dipunlamar ngetan, saged dipun akali. Caranipun anggenipun mlebet dhusunipun menika saking kidul dhusun, menapa wetan dhusun, ingkang baku mlebetipun dhusun menika boten arah ngetan.

B. Pasok Tukon

Anggenipun nemtokaken dinten, saat kaliyan arah rikala badhe pasok tukon, pathokanipun sami kaliyan badhe lamaran. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Pathokane nek arep nggoleki dina, saat, laku nggo lamaran, pasok tukon, kuwi padha mas.” (CLW 03)

1. Nemtokaken Dinten

Titenaipun sami,

- a. Kliwon : Peteng
- b. Legi : Padhang
- c. Paing : Umuk

d. Pon : Ora cucuk karo kasunyatan

e. Wage : Prasaja

Saengga menawi badhe pasok tukon saenipun boten ngepasi pasaran Kliwon, Paing utawi Pon. Amargi pasaran menika titenanipun kirang sae.

2. Nemtokaken saat wekdal utawi jam pasok tukon

Anggenipun nemtokaken saat , pathokanipun sami. Kados ingkang dipunandharaken *informan*:

“Pathokane nek arep nggoleki dina, saat, laku nggo lamaran, pasok tukon, kuwi padha mas.” (CLW 03)

Pathokanipun:

1. Sore : Jam 16.00 – 23.00
2. Tengah wengi : Jam 24.00 – 07.00
3. Bangun : Jam 08.00 – 15.00

Saumpami sampun dipuntemtoaken pasok tukon menika dinten minggu wage.

Minggu : 5
 Wage : 4

$9 : 3 = (3, 3, 3)$ genep / boten tirah “Bangun”

Saengga saat ingkang pas inggih menika bangun antawisipun Jam 08.00 enjing dumugi jam 15.00 utawi jam 3 sonten.

Kados dene inggil wau, menawi nemtokaken saat wekdal pasok tukon menika kedah ngginakaken saat wekdal ingkang limrah wonten pagesangan.

3. Nemtokaken arah laku

Wonten babagan menapa kemawon, anggenipun nemtokaken arah laku pathokanipun sami. Amargi miturut Kitab Primbon Betaljemur Adammakna

(2013: 6) ngandharaken bilih saben-saben dinten menika panggenanipun sami, boten owah, inggih menika kados menika:

a. Dinten

Senin	= Ler Kilen
Selasa	= Kidul Kilen
Rebo	= Kilen
Kemis	= Wetan Kidul
Jumat	= Ler
Setu	= Kidul
Minggu	= Ler Wetan

b. Pasaran

Legi	= Wetan
Paing	= Kidul
Pon	= Kilen
Wage	= Ler
Kliwon	= Tengah

Caranipun ngginakaken inggih menika :

Sampun dipuntemtokaken badhe pasok tukon minggu wage. Lajeng dipunpadosi arahipun.

Minggu: Ngaler ngetan

Wage : Ngaler

Ingang prelu dipunemut menawi madosi arah laku wonten pasok tukon menika anggenipun ngginakaken kosokwangsulipun. Kados ingkang dipunadnharaken dening *informan* :

“carane nggoleki arah laku nek nggon petungan manten kuwi gampang, ming walikane mas.” (CLW 03)

Dados menawi minggu wage menika laku ingkang dipuntuju boten pareng ngaler ngetan kaliyan ngaler.

C. Pasang Tarub

Anggenipun badhe pasang tarub, warga Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul gadhah pathokan dina pasaran, amargi saben pasaran menika gadhah titenan piyambak-piyambak. Titenanipun inggih menika :

- a. Kliwon : Peteng
- b. Legi : Padhang
- c. Paing : Umuk
- d. Pon : Ora cucuk karo kasunyatan
- e. Wage : Prasaja

Ananging wonten babagan pasang tarub menika radi beda, pasaran paing ingkang titenanipun umuk menika boten awon, ananging malah sae. Menawi tarub menika dipunpasang rikala pasaran paing, gadhah pangajab tarub menika saged katingal *mewah*, katingal sae.

Semanten ugi pasaran wage kanti titenan prasaja, pasaran menika malah kirang sae menawi wonten babagan pasang tarub menika. Amargi menawi tarub dipunpasang rikala wage, tarub menika boten katingal mewah, namung biasa kemawon.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Nek nggon masang tarub kuwi titenan dinane padha kaya lamaran, pasok tukon. Ning le nganggo beda mas, biasane nek pasang tarub kuwi milih pasaran paing. Paing kuwi nek nggo lamaran, pasok tukon tegese umuk, elek. Ning nek dinggo pasang tarub paing kuwi malah apik, umuk tegese ketoke wah, senjata asline biasa-biasa wae ning nek wong ndelok kuwi ketok mewah, ngono sing dikarepake. Walikane karo wage, nek nggon lamaran wage cen apik, prasaja apa anane, ning nek nggo pasang tarub wage kuwi kurang pas, mengko ndak tarube meng ketok biyasa, apa anane, ora mewah.” (CLW 03)

Saking andharan menika saged dipunpundhut dudutan bilih, warga Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul menawi pasang tarub asring milih pasaran paing utawi legi, boten pas pasaran wage.

D. Midadareni

Wonten babagan midadareni menika boten wonten petangan kangge madosi dinten, amargi midadareni adatsabenipun dipunlampahaken setunggal dinten saderengipun ijab qabul. Dadosipun dinten manud kaliyan ijab. Inkang dipunpadosi namung saat utawi wekdal kangge nglampahaken midadareni menika. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Nek midadareni biyasane ming manud dina ijab mas, umpama ijabe setu legi, biyasane le midadareni jumat kliwon. Sing digoleki biyasane mung saate sing pas nggo midadareni.” (CLW 03)

Anggenipun madosi saat midadareni menika sami kaliyan sanesipun, petangan dinten kaliyan pasaran dipungunggung lajeng dipunpara 3 (Sore,Tengah wengi, Bangun).

Tuladhanipun :

Ijab sampun dipuntemtokaken dinten setu legi. Pramila midadareni dipunlapahaken dinten jumat kliwon.

$$\begin{array}{l} \text{Jumat : 6} \\ \text{Kliwon : 8} \end{array} \quad \begin{array}{l} \diagdown \\ \diagup \end{array} \quad 14 : 3 = (3, 3, 3, 3) \text{ tirah 2}$$

Tirah 2 tegesipun dhawah wonten tengah wengi (24.00 – 07.00).Kados dene sanesipun, menawi sampun dipunetang dhawahipun saat wekdal boten limrah, langkung sae pados dinten sanesipun ingkang saged dhawah wonten saat wekdal ingkang limrah.

Tuladhanipun menawi sampun dipuntemtokaken dinten ijab setu legi, langkung sae midodareni dipunlampahaken kemis wage.

$$\begin{array}{l} \text{Kemis} \quad : 8 \\ \text{Wage} \quad : 4 \end{array} \quad \begin{array}{l} \diagdown \\ \diagup \end{array} \quad 12 : 3 = (3, 3, 3, 3) \text{ genep}$$

Dhawah wonten saat wekdal bangun (08.00 – 15.00) langkung sae tinimbang dinten jumat kliwon ingkang dhawah saat wekdal tengah wengi (24.00 – 07.00).

E. Ijab Qabul

Wonten adicara manten, *ijab qabul* menika minangka adicara ingkang paling *sakral*, paling wigati, pramila saking menika anggenipun nemtokaken kapan badhe ijab boten pareng ngawur, supados rikala adicara *ijab* boten wonten alangan lan ingkang langkung wigati benjing temanten kekalih ingkang dipuni~~ijab~~aken saged dados kaluarga ingkang *sakinah mawaddah wa rahmah*. Lan ugi saderengipun madosi dinten kangge nglampahaken *ijab* wonten saperangan babagan ingkang kedah dipungatosaken,kados ingkang dipunandharaken dening *informan* ngandhap menika:

“Nek arep nganggo itungan tenanan, sakdurunge ijab kuwi ana saperangan sing kudu digatekake mas, umpamane ora ijab ning sasi sura, ora ijab ning minggu pertama, isane ijab minggu kelo karo kepapat, kuwi we kejaba dina Selasa lho, trus minggu ketelu isane ijab dina Selasa.” (CLW 03)

Saking andharan menika saged dipunjlentrehaken kados mekaten:

1. Langkung sae boten ijab rikala wulan Sura

Wonten masarakat Jawi wonten kapitadosan bilih boten pareng ijab rikala sasi Sura amargi sasi menika boten sae lan saged nemahi alangan menawi ijab. Sajatosipun menika kirang leres. Jaman rumiyin tiyang sepuh boten marengaken *ijab* rikala sasi Sura menika boten amargi sasi menika boten sae kangge ijab, ananging namung kangge ngormati sasi Sura menika sasinipun Kanjeng Nabi Muhammad SAW, inggih menika rikala Nabi Muhammad SAW *hijrah* saking *Makkah* tumuju *Madinah*.

Boten namung menika kemawon, langkung sae boten *ijab* rikala sasi Sura amargi adatsabenipun wonten Ngayogyakarta sasi menika ingkang ngginakaken kaluarga ageng Kraton Ngayogyakarta, pramila jaman rumiyin para tiyang sepuh boten marengaken *ijab* rikala sasi Sura kangge ngormati kaluarga rajanipun.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“sakjane kok raoleh ijab pas sura kuwi ora merga sasi sura kuwi elek, malah sasi sura kuwi apik banget, sasine kanjeng Nabi. Sasi sura kuwi rak cara islame muharam to mas. Tur meneh sasi sura kuwi istilahe wis ana sing duwe, nek nggone dhewe kuwi sing duwe ya Kraton, mila jaman mbien ana tetembungan, setaun ming dijupuk sesasi nggo rajane we kok ra oleh, isih ana 11 sasi tunggale, ndak dikira ngaya. Intine awake dhewe wong biyasa ora nganggo sasi sura kuwi ming kon ngormati, ora merga sasi sura kuwi elek.” (CLW 03)

Saking andharan menika saged dipunpundhut dudutan bilih jaman rumiyin tiyang sepuh boten marengaken *ijab* sasi Sura amargi kangge ngurmati Kanjeng Nabi Muhammad SAW lan kaluarga ageng Kraton Ngayogyakarta.

2. Boten ijab wonten minggu kapisan

Boten ijab wonten minggu kapisan menika amargi kangge ngurmati, adatsabenipun minggu kapisan menika ingkang ngginakaken trah Kraton lan tiyang-tiyang ingkang inggil jabatanipun.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan* :

“nek minggu pertama kuwi biasane nggo trah njero mas, apa wong-wong sing duwe pangkat.” (CLW 03)

3. Saged ijab minggu kapindho lan kapapat kejaba dinten selasa

Wonten mriki kenging menapa boten saged *ijab* dinten selasa minggu kapindho lan kapapat amargi menawi dinten selasa wonten minggu kapindho lan kapapat menika menawi dipunetang kaliyan pasaranipun asilipun kirang sae.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“isane ijab minggu kelo karo minggu kepapat, kuwi we liyane dina selasa, mergane nek dina selasa minggu kelo karo kepapat kuwi nek dietung tibane ora apik.” (CLW 03)

4. Wonten minggu katiga sagedipun ijab dinten Selasa

Wonten minggu katelu sagedipun *ijab* namung dinten selasa amargi menawi dinten selasa wonten minggu katelu menika menawi dipunetang asilipun kirang sae.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“nek minggu ketelu sing isa dinggo ming dina selasa mas, mergane nek liane dina selasa kuwi ning minggu ketelu etungane ora apik.” (CLW 03)

Menawi sampun nggatosaken sekawan bab menika, sampun saged madosi dinten kangge *ijab*. Anggenipun nemtokaken dinten *ijab*, ngginakaken petangan neptonipun temanten kekalih. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“nek nggoleki dina nggo ijab kuwi seka neptune manten lanang karo wedok, terus dijumlahke. Nek uwis terus dibagi 5, Sri tegese mulya, Rejeki tegese pinter golek pangupajiwa, Gedhong tegese kuuat dadi wong sugih, Lara tegese Lara/seret, karo Pati tegese mati. Nek uwis ketemu, umpama ketemu turah 2, tibane Rejeki to, bar kuwi lagi digoleki dina pasaran sing nek dibagi 5 turahe padha 2. Kuwi dina sing apik nggo ijab.” (CLW 03)

Saking andharan informan menika saged dipunterangaken bilih anggenipun madosi dinten kangge ijab qabul menika adhedhasar neptonipun temanten kekalih. Lan petangan ingkang kangge merang wonten 5 inggih menika **sri** “mulya”, **rejeki** “pinter golek pangupajiwa”, **gedhong** “kuwat dadi wong sugih”, **lara** “lara/seret” lan **pati** “mati”.

Saderengipun dipunandharaken kados pundi caranipun ngginakaken petangan, badhe kaandharaken rumiyin tegesipun saking tembung-tembung sri, rejeki, gedhong, lara, pati.

1. Sri

Sri tegesipun mulya. Inggih dipunwasatani mulya wonten babagan menika inggih menika pagesangan ingkang pinaringan ayom, ayem, tentrem, gemah ripah loh jinawi, gangsar anggenipun pados sandhang pangan, tebih saking sambikala, celak ing kanugraha, pramila menawi saderengipun *ijab* menika dipunetang lajeng dhawah wonten sri, menika sae sanget.

2. Rejeki

Rejeki tegesipun rejekipun sae utawi *pinter golek pangupajiwa*, pramila wonten petangan bab manten menika menawi petanganipun dhawah wonten rejeki, tegesipun temanten kekalih samangkih pinaringan gangsar anggenipun pados pangupajiwa, menika ugi sae kados dene Sri.

3. Gedhong

Gedhong tegesipun *gedhung* utawi *bangunan*. Ananging wonten babagan petangan manten menika gedhong ngemu teges kuwat dadi wong sugih. Kuwat dadi wong sugih menika saged dipunandharaken bilih temanten kekalih menika boten boros, rejekipun kathah ananging boten *sombong*, lan ugi *terpandang*.

4. Lara

Lara tegesipun sakit. Ananging wonten babagan menika ugi saged dipunwastani seret, kirang lancar, pramila menawi wonten petangan manten menika dhawah wonten lara, menika tegesipun kirang sae. Saged mangkih temanten kekalih menika asring lara utawi sakit, lan saged ugi temanten kekalih anggenipun pados rejeki menika seret, kirang lancar.

5. Pati

Pati tegesipun mati. Ingkang dipunwastani mati wonten babagan menika boten namung mati ingkang ateges pejah nyawanipun. Ananging saged ugi mati menika ingkang mati rejekipun. Menika ingkang boten dipunkajengaken. Pramila menawi saderengipun ijab, dipunetang rumiyin ingkang temenan, sampun ngantos dhawah wonten petangan pati menika.

Andharan ing nginggil menika ugi jumbuh kaliyan ingkang kaserat wonten Kitab Primbon Betaljemur Adammakna (2013:15) ingkang nyebataken bilih:

1. yen turah 1, sri tegese slamet lumintu rejekine;
2. yen turah 2, lungguh tegese duwe pangkat;
3. yen turah 3, gedhong tegese sugih;
4. yen turah 4, lara tegese kangelan;
5. yen turah 5, pati tegese sangsara utawa kerep kepaten.

Saking andharan *informan* kaliyan saking Kitab Primbon Betaljemur Adammakna menika, saged dipunpundhut dudutan bilih *nilai* ingkang dipunginakaken mara inggih menika 5, ingkang tegesipun sami senajan wonten beda setunggal tembung antawis rejeki kaliyan lungguh, ananging menika tegesipun sami sae.

Menawi sampun mangertos tegesipun saking tembung sri, rejeki, gedhong, lara lan pati, salajengipun badhe kaandharaken caranipun ngginakaken petangan menika. Caranipun, petangan neptonipun temanten kekalih menika dipungunggung, lajeng dipunpara 5 (sri, rejeki, gedhong, lara, pati). Menawi sampun, lajeng dipunpadosi dinten ingkang cocok kaliyan asil petangan neptonipun teamanten kekalih menika wau.

Tualadhanipun :

a. Neptonipun temanten kekalih

$$\begin{array}{lcl}
 \text{Jaler : minggu legi} & = & 10 \\
 & \searrow & \\
 & & 21 : 5 = (5,5,5,5) \text{ tirah } 1 = \text{Sri} \\
 & \nearrow & \\
 \text{Estri : selasa kliwon} & = & 11
 \end{array}$$

b. Dinten kangge ijab dipunpadosi ingkang sami tirah 1

$$\begin{array}{l} \text{Jumat : 6} \\ \text{Legi : 5} \end{array} \quad \left. \begin{array}{l} \diagup \\ \diagdown \end{array} \right\} 11 : 5 = (5,5) \text{ tirah 1 = Sri}$$

Saengga dinten ingkang sae kangge *ijab* inggih menika jumat legi.

Ananging kedah dipungatosaken malih menapa dinten ingkang dipunpilih menika pas dinten geblak salahsatunggal tiyang sepuhipun temanten kekalih menapa boten. Geblak inggih menika dinten sedanipun tiyang sepuh. Saumpami dinten jumat legi menika gebalakipun tiyang sepuh temanten kakung, senajan dinten menika sae miturut petungan temantenipun, tetep boten pareng *ijab* dinten menika. Amargi dinten menika gebalakipun, kedah ngormati. Menawi tetep dipunlampahaken saged nemahi apes utawi kirang sae.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Tur meneh becike ora milih dina ijab pas geblake wong tuwane mas. Kuwi ra apik. Isa ra apik ki pas nalika ijabe ana alangan apa malah sesuk mantene kuwi sing nemoni alangan nek wis bebojoan” (CLW 03)

Menawi sampun dipuntemtokaken dinten ijab dinten jumat legi, salajengipun madosi saatipun ingkang sae kangge ijab. Caranipun madosi saat wekdal sami, inggih menika gunggung neptonipun dinten dipunpara 3 (sore, tengah wengi, bangun). Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“carane nggoleki saat, wektu sing pas kuwi kabeh padha mas,carane neptone dina ro pasaran dijumlah, trus dibagi 3, sore, tengah wengi, bangun.” (CLW 03)

Sampun dipuntemtokaken jumat legi

Jumat : 6
 Legi : 5

$\left. \begin{array}{l} \text{Jumat : 6} \\ \text{Legi : 5} \end{array} \right\} 11 : 3 = (3,3,3) \text{ tirah } 2 = \text{Tengah wengi (00.00 – 07.00)}$

Saengga menawi *ijab* dinten jumat legi, *maksimal ijab* inggih menika jam 07.00

F. Boyongan

1. Nemtokaken Dinten Boyongan

Anggenipun nemtokaken dinten kangge boyongan menika boten ribet. Inggih menika ingkang pokok boyongan dipunlaksanakaken gangsal dinten utawi sepasar sasampunipun ijab manten wonten dalemipun temanten putri. Kados menapa kedah gangsal dinten utawi sepasar amargi wonten tetembungan Jawi temanten menika ibaratipun Raja, napa-napa kedah dipunturuti, boten wangun menawi raja menika dolan wonten “pasar”. Pramila menawi ijab dinten Jumat Legi, boyonganipun gangsal dinten sasampunipun, inggih menika Kemis Legi.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“biasane boyongan kui nek wis bar sepasar seko nggone sing wedok.” (CLW 03)

2. Nemtokaken saat wekdal boyongan

Sasampunipun mangertos dintenipun boyongan, ingkang dipunpadosi salajengipun saat wekdal kaliyan arah laku kangge boyongan.

Kados dene sanesipun anggenipun madosi saat wekdal petanganipun sami, kados ingkang dipunandharaken *informan* :

“carane nggoleki saat, wektu sing pas kuwi kabeh padha mas,carane neptune dina ro pasaran dijumlah, trus dibagi 3, sore, tengah wengi, bangun.” (CLW 03)

Kemis : 8
 Legi : 5

$\left. \begin{array}{l} \text{Kemis : 8} \\ \text{Legi : 5} \end{array} \right\} 13 : 3 = (3,3,3) \text{ tirah 1} = \text{Sore (16.00 – 23.00)}$

Saengga ingkang sae saat wekdal utawi jam kangge boyongan inggih menika antawis jam 16.00 utawi 4 sore dumugi 23.00 utawi 11 dalu.

3. Nemtokaken arah lampahipun

Menawi sampun dipuntemtokaken dinten lan saat utawi jam, salajengipun madosi arah lampahipun. Pathokanipun sami, amargi miturut Kitab Primbon Betaljemur Adammakna (2013: 6) ngandharaken bilih saben-saben dinten menika panggenanipun sami, boten owah, inggih menika kados menika:

a. Dinten

Senin = Ler Kilen
 Selasa = Kidul Kilen
 Rabu = Kilen
 Kamis = Kidul Wetan
 Jumat = Ler
 Setu = Kidul
 Minggu = Ler Wetan

b. Pasaran

Legi = Wetan

Paing = Kidul

Pon = Kilen

Wage = Ler

Kliwon = Tengah

Menawi sampun dipuntemtokaken dinten kemis legi,

Kemis : kidul wetan

Legi : wetan

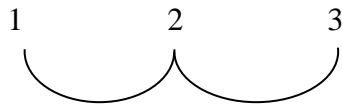
Saengga ingkang sae arah lampahipun boten ngetan. Kados dene nginggil wau menawi arah dalemipun besan menika ngetan, saged dipunakali menawi mlebetipun dhusun arah ngaler, ngidul, ngilen ingkang baku boten arah ngetan.

2. Petangan ingkang Dipunginakaken wonten Sripah

Wonten masarakat Jawi, menawi wonten kaluarga utawi sedherek ingkang tilar donya adatsabenipun dipunwontenaken pengetan dinten sedanipun. Pengetan menika dipunwontenaken rikala setunggal dinten sedanipun, 3 dinten sedanipun, 7 dinten sedanipun, 40 dinten sedanipun, 100 dinten sedanipun, 1 taun sedanipun, 2 taun sedanipun, dumugi 3 taun sedanipun. Supados anggenipun ngawontenaken pengetan sedanipun menika pas kaliyan dinten lan pasaran sedanipun, anggenipun madosi dinten pengetanipun ngginakaken petangan angka **1,3,7,5,2,4,1,6**. Anggenipun ngginakaken angka-angka menika kanthi cara **Dinten sedanipun + (angkanipun)**. Ananging ingkang kedah dipunemut anggenipun miwiti ngetang menika saking dinten sedanipun, boten dinten sedanipun ditambah angkanipun. Tuladha :

Senin Paing + 3= Senin Paing, Selasa Pon, Rebo Wage.

Anggenipun wiwit ngetang saking **Senin Paing**, boten **Selasa Pon**. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Pathokane dinggo nggoleki dina pengetan kuwi nganggo angka 1,3,7,5,2,4,1,6. 1 kuwi dina sedane, 3 nggo nggoleki telung dinane, 7 nggo nggoleki pitung dinane, 5 nggo nggoleki 40 dinane, 2 nggo nggoleki 100 dinane, 4 nggo nggoleki setaune, 1 nggo nggoleki rong taune, terus 6 nggo nggoleki 1000 dinane. Cara nganggone gampang, dina sedane ditambah angka-angka kuwi. Ning sing perlu dieling-eling le ngetung kuwi seka dina sedane, ora kok dina sedane trus ditambah angka kuwi. Contone, arep nggoleki 100 dinane, berarti dina sedane ditambah 2. Umpama sedane senin paing, tambah 2 berarti le ngetung seko senin paing, selasa pon, dadi tibane selasa pon. Ora kok senin paing ditambah 2, mengko tibane dadi rebo wage, kuwi wis geseh.” (CLW 04)

Andharan menika ugi jumbuh kaliyan ingkang kaserat wonten Kitab Primbon Betaljemur Adammakna (2013:231) ingkang nyebataken bilih :

“ saumpama wong mati dina kemis wage, iku 3 dinane tiba setu legi, 7 dinane tiba rebo kliwon, 40 dinane tiba senin pon, 100 dinane tiba jumat pon, setaune tiba minggu paing, nyewune tiba selasa pon.”

Saking andharan *informan* saha buku ing nginggil menika saged dipunpundhut dudutan bilih anggenipun nemtokaken dinten menapa dinten pengetan tigang dinten sedanipun benjing menika saking dinten sedanipun dipuntambah 3 dinten, nemtokaken pengetan 7 dinten menika saking dinten sedanipun dipuntambah 7 dinten, nemtokaken pengetan 40 dinten menika saking sedanipun dipuntambah 5 dinten, nemtokaken pengetan 100 dinten menika saking sedanipun dipuntambah 2 dinten, nemtokaken pengetan setunggal taun menika

saking dinten sedanipun dipuntambah 4 dinten, nemtokaken pengetan kalih taun sedanipun menika wangsul wonten dinten sedanipun, lan nemtokaken pengetan 1000 dinten menika saking dinten sedanipun dipuntambah 6.

Langkung cetha anggenipun ngginakaken petanganipun kados menika:

a. Pengetan setunggal dinten sedanipun

Pengetan setunggal dinten sedanipun menika dipunwontenaken rikala pas dinten sedanipun. Dinten menika ingkang mangkih dados pathokan kangge madosi dinten menapa pengetan salajengipun. Kangge patokan saumpami seda dinten Minggu Legi, 1 Januari 2015, wanci jam 16.00 utawi 4 sore. Jam sedanipun menika kedah dipungatosaken, amargi menawi sampun kliwat jam 18.00 utawi 6 sore, wonten dinten Jawi menika sampun gantos dinten. Tuladhanipun menawi jam 19.00 utawi 7 dalu wonten dinten Nasional taksih kalebet dinten Minggu, menawi wonten Jawi sampun kalebet dinten Senin.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“ Dina sedane kuwi mengko nggo pathokan ngetung pengetan sak banjure, sing prelu digatekke, le seda kuwi dina apa, jam pira. Soale nek Jawa pergantian jam e beda ta mas karo nasional, nek Jawa kuwi magrib itungane wis ganti dina. Dadi umpama jam 7 bengi ning nasional isih klebu minggu legi, ning Jawa kuwi wis senin paing. Kuwi penting mengko ndak geser itungane ” (CLW 04)

b. Pengetan 3 dinten sedanipun

Menawi badhe madosi dinten menapa pengetan tigang dinten sedanipun, angka ingkang dipunginakaken kangge ngetang inggih menika angka 3.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Angka 3 nggo nggoleki telung dinane.” (CLW 04)

Caranipun ngginakaken:

Dinten sedanipun + 3 dinten

Minggu Legi + 3 dinten = Minggu Legi, Senin Paing, Selasa Pon

Mila pengetan tigang dintenipun dinten Selasa Pon tanggal 3 Januari 2015.

c. Pengetan 7 dinten sedanipun

Menawi badhe madosi dinten menapa pengetan 7 dinten sedanipun, angka ingkang dipunginakaken inggih menika angka 7.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Angka 7 nggo nggoleki pitung dinane.” (CLW 04)

Caranipun:

Dinten sedanipun + 7 dinten

Minggu Legi + 7 dinten = Minggu Legi, Senin Paing, Selasa Pon, Rebo Wage, Kemis Kliwon, Jumat Legi, Sabtu Paing

Mila pengetan 7 dinten sedanipun dinten Sabtu Paing tanggal 7 Januari 2015.

d. Pengetan 40 dinten sedanipun

Menawi badhe madosi dinten menapa pengetan 40 dinten sedanipun, angkag ingkang dipunginakaken inggih menika angka 5.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Angka 5 nggo nggoleki 40 dinane.” (CLW 04)

Caranipun ngginakaken:

Dinten sedanipun + 5 dinten

Minggu Legi + 5 dinten = Minggu Legi, Senin Paing, Selasa Pon, Rebo Wage, Kemis Kliwon

Mila pengetan 40 dinten sedanipun dinten Kemis Kliwon tanggal 9 Februari 2015.

e. Pengetan 100 dinten sedanipun

Menawi badhe madosi dinten menapa pengetan 100 dinten sedanipun, angkag ingkang dipunginakaken inggih menika angka 2.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Angka 2 nggo nggoleki 100 dinane.” (CLW 04)

Caranipun ngginakaken :

Dinten sedanipun + 2 dinten

Minggu Legi + 2 dinten= Minggu Legi, Senin Paing

Mila pengetan 100 dinten sedanipun dinten Senin Paing wonten sasi April 2015.

f. Pengetan 1 taun sedanipun

Menawi badhe madosi dinten menapa pengetan 1 taun sedanipun, angkag ingkang dipunginakaken inggih menika angka 4.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Angka 4 nggo nggoleki setaune.” (CLW 04)

Caranipun ngginakaken :

Dinten sedanipun + 4 dinten

Minggu Legi + 4 dinten= Minggu Legi, Senin Paing, Selasa Pon, Rebo Wage

Mila pengetan 1 taun sedanipun dinten Rebo Wage wonten sasi Januari 2016.

g. Pengetan 2 taun sedanipun

Menawi badhe madosi dinten menapa pengetan 2 taun sedanipun, angkag ingkang dipunginakaken inggih menika angka 1. Angka 1 tegesipun wangsul saking dinten sedanipun, inggih menika Minggu Legi. Mila pengetan 2 taun sedanipun rikala dinten Minggu Legi sasi Januari 2017.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Lha nek nggoleki rong taune kui gmapang mas, titenani angka 1. Tegese 1 bali ning dina sedane mbien.” (CLW 04)

h. Pengetan 100 dinten sedanipun

Menawi badhe madosi dinten menapa pengetan 1000 dinten sedanipun, angka ingkang dipunginakaken inggih menika angka 6.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Angka 6 nggo nggoleki 1000 dinane.” (CLW 04)

Caranipun ngginakaken :

Dinten sedanipun + 6 dinten

Minggu Legi + 6 dinten= Minggu Legi, Senin Paing, Selasa Pon, Rebo Wage, Kemis Kliwon, Jumat Legi

Mila pengetan 1000 dinten sedanipun dinten Jumat Legi kirang langkung wonten sasi Januari 2018. Menawi wonten sasi Januari 2018 menika boten wonten dinten Jumat Legi, saged dipunpadosi wonten sasi saderengipun, amargi menawi wonten sasi sasampunipun Januari, menika sampun langkung saking 1000 dinten, boten pas malih.

3. Petangan ingkang dipunginakaken wonten damel griya

Griya inggih menika bangunan ingkang dados papan kangge manggen tiyang piyambak utawi kaluarga, ingkang adatsabenipun menika kanthi wekdal ingkang dangu, pramila saking menika, menawi tiyang badhe damel griya temtunipun gadhah pangajab bilih griya menika benjing dados griya ingkang adhem ayem saha saged maringi katentreman dhateng ingkang manggen.

Ing masarakat Jawi wonten saperangan bab ingkang kedah dipungatosaken menawi badhe damel griya, antawisipun :

1. Dereng mantu boten pareng damel griya

Tegeseipun, menawi tiyang menika dereng nate utawi dereng gadhah mantu, dereng pareng damel griya. Amargi miturut kapitadosan menawi ingkang dereng mantu menika damel griya, griya menika menawi dipunggeni raosipun kirang sekeca, kirang tentrem, lan ugi malah saged ingkang manggen menika lelaranen. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“sarate nek arep gawe omah kuwi ana loro mas, sing kepisane kuwi nek urung mantu, urung oleh gawe omah. Sebabe omah kuwi mengko nek dinggo rasane ra kepenak, ra ayem, ra jenak, malah isa sing manggon kuwi lelaranen ra mari-mari.” (CLW 05)

Ananging sarat menika saged dipunakali, caranipun niat anggenipun damel griya menika dipunwakilaken dhateng tiyang ingkang sampun nate mantu, tuladhanipun tiyang sepuhipun, utawi menawi *tukang* ingkang mbangun griya menika sampun nate mantu, saged mawon niat damel griya menika dipunwakilaken dhateng *tukang* menika. Ingkang pokok niatipun dipunwakilaken dhateng tiyang ingkang sampun nate mantu. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“nek wis mampu apa pengin tenan gawe omah ning urung mantu, isa wae kuwi diakali mas, carane niate gawe omah kuwi diwakilke, apa diwakilke bapakne, ibune, apa tukange we ya oleh kok, sing penting wong sing wis tau mantu.” (CLW 05)

2. Ander gunggungipun kedah genep

Ander utawi cagak molo gunggungipun kedah genep. Amarga menawi boten genep, griya menika ugi raosipun boten sekeca, boten nemtremaken, boten

ayem, ingkang manggen saged lelaranen. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“sarat sing nomer loro, ander utawa cagak molo kuwi kudu genep. Sebabe nek ra genep yo kuwi mau padha, omahe dinggo rasane ra kepenak, ra tentrem, lelaranen. Tur meneh nek ra genep mengko ndak dionekke kabotan empyak kurang cagak.” (CLW 05)

Menawi sarat wonten nginggil menika sampun dipungatosaken, salajengipun wonten 3 petangan ingkang dipunginakaken rikala damel griya. Petanganipun inggih menika :

1. Wiwit ngedhuk pondhasi

a. Nemtokaken dinten

Anggenipun pados dinten ingkang sae kangge miwiti ngedhuk pondhasi, pathokanipun ngginakaken neptonipun tiyang ingkang niat damel griya menika. Caranipun, pados dinten ingkang sami gunggungipun kaliyan neptonipun. Lajeng dipunpara 5 **sri** “mulya”, **rejeki** “pinter golek pangupajiwa”, **gedhong** “kuat dadi wong sugih”, **lara** “lara/seret” lan **pati** “mati”.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Nggoleki dina miwiti ngeduk pondhasi kuwi pathokane nganggo neptune sing arep gawe omah. Carane digoleki dina sing petungane padha karo neptune. Umpama neptune minggu legi, jumlahe 10 ta kuwi, golek dina sing jumlahe ya 10. Umpama Jumat Wage. Terus bar kui dipara 5 Sri, rejeki, gedhong, lara, pati.” (CLW 05)

Langkung cetha dipunterangaken ngandhap menika:

Neptonipun ingkang damel griya : minggu legi

Minggu = 5

Legi = 5

Dipunpadosi dinten sanesipun minggu legi ingkang gunggungipun 10.

Pilian dinten ingkang gunggungipun sami 10 inggih menika : selasa pon lan Jumat wage. Dipunpilih dinten jumat wage.

$$\begin{array}{l} \text{Jumat : 6} \\ \text{Wage : 4} \end{array} \rightarrow 10 : 5 = (5,5) \text{ Genep. Pati "Mati"}$$

Dhawahipun wonten pati "mati". Menika boten sae.

Menawi kados menika, petanganipun boten saged sae, amargi saking neptonipun ingkang damel griya minggu legi gunggungipun 10. Menawi dipunpara 5 dhawahipun wonten pati. Dados menawi dipunpadosi dinten sanes ingkang sami gunggung petanganipun ugi sami dhawahipun wonten pati ingkang ateges mati, boten sae. Ananging menika saged dipunewahi, kanthi cara nepton ingkang damel griya dipun gunggung kaliyan dinten ingkang petanganipun saged sae, saumpami dinten ingkang gunggung petanganipun 11,12 utawi 13. Tuladhanipun dinten jumat legi, kemis wage, minggu kliwon, supados samangkih menawi dipunpara 5 petanganipun sae. Kados ingkang dipunadharaken informan :

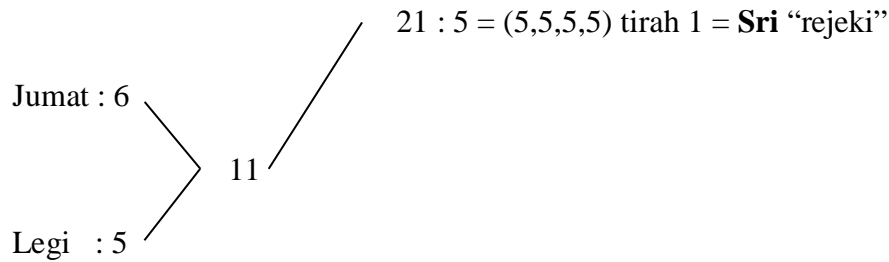
"Umpama neptune sing duwe omah kuwi dietung kok ra isa ketemu apik, carane ora golek dina sing jumlahe padha, ning golek dina sing jumlahe 11,12 apa 13. Umpama Jumat Legi, Kamis Wage, apa Minggu Kliwon. Bar kuwi dijumlahke karo neptune mau. Mesthi ketemune apik." (CLW 05)

Langkung cetha kados ing ngandhap menika :

Saumpami ngginakaken dinten jumat legi

$$\begin{array}{l} \text{Minggu : 5} \\ \text{Legi : 5} \end{array} \rightarrow 10$$

Menawi kados menika, menawi neptonipun ingkang badhe damel griya minggu legi, dinten ingkang sae kangge miwiti ngedhuk pondhasi dinten jumat legi.

b. Nemtokaken saat wekdal utawi jam wiwit ngedhuk pondhasi

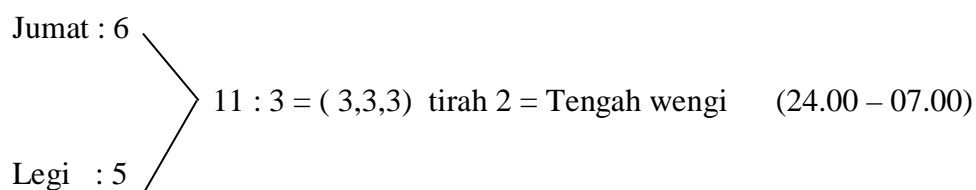
Menawi sampun dipuntemtokaken dinten kangge miwiti ngedhuk pondasi, salajengipun madosi saat wekdal utawi jam ingkang sae kangge miwit ngedhuk pondhasi. Anggenipun madosi saat wekdal utawi jam, caranipun sami ngginakaken petangan dinten lajeng dipunpara 3 saat wekdal (sore, tengah wengi, bangun).

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

"nggoleki saat wekdal kuwi pada kabeh mas, jumlah petangan dina dibagi 3, sore, tengah wengi, bangun." (CLW 05)

Tuladhanipun :

Sampun dipuntemtokaken dinten miwiti ngedhuk pondhasi menika dinten ingkang sami petanganipun kaliyan neptonipun, inggih menika jumat legi. Saat wekdal utawi jam ingkang sae kangge miwiti inggih menika :

Saumpami asilipun petangan kados menika, dhawah wonten saat tengah wengi (24.00 – 07.00), menawi tiyang menika manteb, saged kemawon miwiti ngedhuk jam semanten, amargi ingkang nama miwiti menika ingkang wigati anggenipun miwiti, menawi anggenipun ngrampungaken badhe kapan-kapan boten menapa-menapa. Saumpami ngedhuk setungal pacul lajeng mandhek, menika sampun dipunsebat miwiti. Dados boten menapa-menapa boten ngantos rampung. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Umpama dietung, tibane jam pas tengah wengi, nek wonge manteb arep lekas jam kuwi ya rapapa mas, wong jeneng miwiti ki ra kudu rampung, ngedhuk sak pacul, terus leren pacule deleh nggon kono yo rapapa, diteruske sesuk. Sing penting nak le miwiti mas, nek le ngrampungke bebas arep kapan.” (CLW 05)

Ananging menawi tiyang menika mantebipun badhe miwiti ngedhuk pondhasi wonten wanci enjing ingkang limrah, anggenipun nemtokaken dinten dipunpadosi ingkang gunggung petangan dintenipun telas dipunpara 3, saumpami dinten minggu pon, minggu wage, senin pon, senin wage, selasa paing, rebo legi, rebo kliwon, kemis wage, kemis pon, jumat paing utawi setu paing. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“ning nek sing duwe mantebe lekas ngedhuk pondhasi jam esuk ben isa terus, berarti ya golek dina pasaran sing jumlahe entek dibagi 3 mas.” (CLW 05)

Tuladhanipun dipunpilih dinten kemis wage.

Kemis : 8
 Wage : 4

$$\left. \begin{array}{l} 8 \\ 4 \end{array} \right\} 12 : 3 = (3,3,3,3) \text{ genep} = \text{bangun (08.00-15.00)}$$

Menawi mekaten saged dipunwiwiti ngedhuk pondhasi antawisipun jam 8 enjing dumugi jam 15.00 utawi jam 3 sonten.

c. Nemtokaken arah wiwit ngedhuk pondhasi

Menawi sampun dipuntemtokaken dinten badhe wiwit ngedhuk pondhasi, salajengipun madosi arah wiwit ngedhuk pondasi. Wonten babagan ngedhuk pondhasi, anggenipun ngginakaken arah jumbuh kaliyan dintenipun. Boten kados wonten babagan petangan manten ingkang ngginakaken arahipun kosokwangsulipun. Pathokan arah miturut dinten lan pasaranipun sami kados ingkang sampun kaserat wonten nginggil, inggih menika:

a. Dinten

Senin	= Ler kilen
Selasa	= Kidul ilen
Rebo	= Kilen
Kemis	= Kidul Wetan
Jumat	= Ler
Setu	= Kidul
Minggu	= Ler wetan

b. Pasaran

Legi	= Wetan
Paing	= Kidul
Pon	= Kilen
Wage	= Eler
Kliwon	= Tengah

Saumpami sampun dipuntemtokaken miwiti ngedhuk dinten minggu paing,

Minggu : Ler wetan

Paing : Ngidul

Saengga anggenipun miwiti ngedhuk pondasi ingkang sae arah ngetan utawi ngidul. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“nggoleki arah nggo miwiti ngeduk pondasi kuwi padha karo keterangan dina pasarane mas, ora kaya neng petungan manten nak walikane ta. Dadi nek nggo arah ngedhuk pondasi umpama dina minggu legi, minggu kui ngalor ngetan, legi ya ngetan, dadi le wiwit ngedhuk pondasi ya lakune ngalor ngetan utawa ngetan ora walikane.” (CLW 05)

2. Pasang molo

Molo menika kayu ingkang wonten tengah, antawisipun blandar, utawi molo menika *pethukane* blandar. Dados ingkang dipunsebat molo menika boten sedaya blandar, ananging ingkang wonten tengah kemawon. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“molo kuwi kayu pethukane blandar mas, sing ning tengah tok. Sing dinggo tumpangan.” (CLW 05)

Andharan menika ugi jumbuh kaliyan ingkang kaserat wonten Baoesastra Djawa (1939: 330) ingkang nyebataken bilih molo inggih menika balungan omah kang dumunung ing dhuwur dhewe mujur katumpangan wuwungan.

Molo menika minangka kayu ingkang kangge *tumpangan* ingkang kedah kiyat, menawi ingkang wonten nginggil boten kiyat, kados pundi ingkang wonten ngandhap, pramila saking menika saderengipun pasang molo kedah nemtokaken dinten ingkang sae, lan saat wekdal ingkang pas, supados molo menika saged kiyat. Menawi molo menika kiyat, dipunajab sanesipun ingkang wonten ngandhap ugi dados kiyat. Lan ugi griya menika katingal gagah.

Kangge madosi dinten saha saat wekdal utawi jam wonten pasang molo menika sami kados sanesipun, inggih menika ngginakaken petangan nepton lair ingkang kagungan griya. Saking nepton lair menika dipunpadosi dinten sanes ingkang gunggung petanganipun sami, lajeng dipunpara 5 **sri** “mulya”, **rejeki** “pinter golek pangupajiwa”, **gedhong** “kuat dadi wong sugih”, **lara** “lara/seret” lan **pati** “mati”. Lajeng kangge madosi saat wekdal utawi jam caranipun gunggung petangan dinten menika dipun para 3, sore, tengah wengi, bangun. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“ngetung dina nggo munggah molo padha mas, digoleki dina sing padha jumlahe ro nepton lair, trus dibaagi 5 sri, rejeki, gedhong, lara, pati. Terus nggo golek saate ya padha, jumlahe dina kuwi mau dibagi 3 sore, tengah wengi, bangun.” (CLW 05)

Langkung cetha dipunadharaken ing ngandhap menika

a. Madosi dinten kangge pasang molo

Saumpami neptonipun ingkang kagungan griya menika setu wage.

$$\begin{array}{rcl} \text{Setu} : 9 & & \\ & \searrow & \\ & 13 & \\ & \swarrow & \\ \text{Wage} : 4 & & \end{array}$$

Dipunpadosi dinten sanesipun ingkang sami gunggungipun 13.

Pilian dinten ingkang sami gunggungipun 13 antawisipun : kemis legi, jumat pon, minggu kliwon.

Saumpami ingkang dipunpilih minggu kliwon.

$$\begin{array}{rcl} \text{Minggu} : 5 & & \\ & \searrow & \\ & 13 : 5 (5,5,) \text{ tirah } 3 = \text{Gedhong (kuat dadi wong sugih / sae)} & \\ & \swarrow & \\ \text{Kliwon} : 8 & & \end{array}$$

Saengga ingkang sae anggenipun pasang molo dinten minggu kliwon.
Menika asil petanganipun sae.

b. Madosi saat wekdal utawi jam

Menawi sampun dipuntemtokaken dinten kangge pasang molo dinten minggu kliwon, salajengipun madosi saat wekdal utawi jam, pathokanipun sami kados sanesipun. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan* :

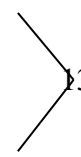
“Terus nggo golek saate ya padha, jumlahe dina kuwi mau dibagi 3 sore, tengah wengi, bangun.”(CLW 05)

Pathokanipun kados menika :

1. Sore : Jam 16.00 – 23.00
2. Tengah wengi : Jam 24.00 – 07.00
3. Bangun : Jam 08.00 – 15.00

Anggenipun madosi saat wekdal utawi jam sami kaliyan sanesipun inggih menika gunggungipun dinten lan pasaran pinten, lajeng dipunpara 3 (sore, tengah wengi, bangun), kados menika :

Minggu : 5
Kliwon : 8

 13 : 3 (3,3,3,3) tirah 1= Sore (16.00 – 23.00)

Saengga ingkang pas anggenipun pasang molo antawis jam 16.00 utawi 4 sore dumugi 23.00 utawi 11 dalu.

3. Damel sumur

Sumur tegesipun inggih menika *sumber panguripan*, pramila wonten marakat dhusun Kertopaten menawi badhe damel sumur adatsabenipun nyuwun dhateng tiyang sepuh ingkang linuwih utawi ingkang saged petangan Jawi, papan pundi ingkang pas kangge damel sumur, dinten menapa lan jam pinten wiwit damel sumur. Sedaya menika dipunlampahaken amargi gadhah pangajab menawi sumur menika dipundamel wonten papan ingkang pas, sae, lajeng dintenipun damel sumur ugi pas, sumur menika benjing toyanipun katha, sae kangge sumber panguripan.

Wonten ngandhap menika badhe dipunandharaken petangan-petanganipun ingkang dipunginakaken menawi badhe damel sumur.

a. Pados dinten ingkang sae

Anggenipun madosi dinten kangge damel sumur, pathokanipun sami kados ingkang kaserat wonten nginggil wau inggih menika dipun padosi dinten ingkang petanganipun sami kaliyan nepton ingkang badhe damel sumur, lajeng gunggungipun petangan menika dipun para 5 **sri** “mulya”, **rejeki** “pinter golek pangupajiwa”, **gedhong** “kuat dadi wong sugih”, **lara** “lara/seret” lan **pati** “mati”.

Kados ingkang dipunandharaken dening *informan* :

“Petungan nggo gawe sumur kuwi padha karo nek wiwit ngedhuk pondhasi mau. Dadi nek arep golek dina nggo gawe sumur kuwi pathokane nganggo neptune sing arep gawe. Carane digoleki dina sing petungane padha karo neptune. Nek neptune kurang apik ya diakali nganggo cara golek dina sing apik terus ditambah karo neptune kuwi.”
(CLW 05)

Tuladha :

Nepton = Kemis legi (13)

Kemis = 8

Legi = 5

Pilian dinten ingkang petanganipun sami 13 ingih menika: rebo kliwon, jumat pon, setu wage, minggu kliwon.

Saumpami dipunpilih dinten setu wage.

Setu = 9
 Wage = 4

$$13 : 5 = (5,5) \text{ tirah } 3 = \textbf{Gedhong} \text{ (sae)}$$

Saengga menawi miturut petangan menika dinten ingkang sae inggih menika dinten setu wage.

Ananging menawi nepton ingkang badhe damel sumur menika kirang sae miturut petanganipun, kados jumat Kliwon.

Jumat = 6
 Kliwon = 8

$$14 : 5 = (5,5) \text{ tirah } 4 = \textbf{Lara} \text{ (kirang sae)}$$

Menika saged dipunewahi kanthi cara pados dinten ingkang menawi petanganipun dipungunggung kaliyan nepton menika asilipun saged sae. Pilian dintenipun ingkang sae inggih menika :

kemis wage, kemis legi, setu legi, minggu paing.

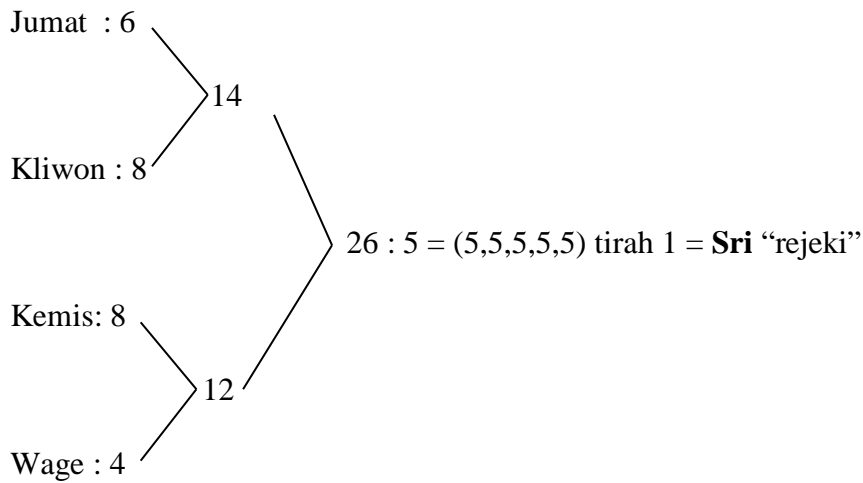
Saumpami dipunpilih dinten kemis wage.

Kemis = 8
 Wage = 4

$$12$$

Pramila petanganipun kados menika :

Saengga menawi nepton ingkang kanggungan kersa damel sumur menika dinten jumat kliwon, dinten ingkang dipunginakaken damel sumur ingkang sae inggih menika dinten kemis wage.

b. Pados saat wekdal utawi jam

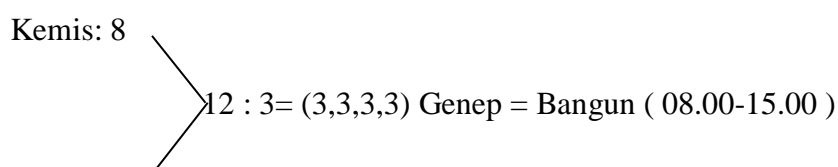
Salajengipun madosi saat wekdal utawi jam. Pathokanipun sami:

1. Sore : Jam 16.00 – 23.00
2. Tengah wengi : Jam 24.00 – 07.00
3. Bangun : Jam 08.00 – 15.00

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan* :

“golek jam kuwi padha, petangan dina sing arep nggo gawe kuwi jumlahe pira, terus dipara 3, sore, tengah wengi, bangun.” (CLW 05)

Menawi sampun dipuntemtokaken badhe wiwit damel sumur saumpami dinten kemis wage. Saat wekdal utawi jam ingkang pas inggih menika :

Wage : 4

Saengga wekdal ingkang pas inggih menika antawisipun jam 08.00 dumugi 15.00 utawi jam 3 sonten.

c. Arah utawi papan damel sumur

Menawi sampun dipuntemtokaken dinten lan wekdalipun, salajengipun madosi arah utawi sumur menika badhe dipunpapanaken wonten pundi. Saumpami dipuntemtokaken damel dinten kemis wage, arahipun :

Kemis : Wetan kidul

Wage : Ler

Saengga papan ingkang sae kangge sumur menika wonten sisih wetan kidul utawi ler.

4. Petangan ingkang dipunginakaken wonten pindhah griya

a. Nemtokaken dinten pindhah

Wonten petangan kangge pindhah griya menika, ingkang dipunginakaken kangge ngetang utawi madosi dinten ingkang sae ngginakaken nepton lair ingkang badhe pindhah. Menawi ingkang badhe pindhah menika setunggal kaluarga, ingkang dipunginakaken petangan neptonipun bapak utawi *kepala keluarga*.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“sing nggo ngetung nek pindhahan kuwi neptune sing arep pindhah, nek sing arep pindhah sak kluarga ya sing dinggo neptune bapakne, kepala keluarga. Carane padha, neptune jumlahe piro, terus digoleki dina liya sing jumlahe padha terus dibagi 5, sri, rejeki, gedhong, lara, pati.. Nek umpama nganggo neptune bapak kok asile elek, raoleh ganti nggo neptune ibune po anake ben apik, tetep nganggo neptune bapakne. Mengko ora golek dina sing padha neptune, ning dina neptune ditambah dina sing apik.” (CLW 05)

Saking andharan menika saged dipunterangaken bilih wonten petangan pindhah griya menika caranipun sami, inggih menika nepton ingkang badhe pindhah petanganipun pinten, dipunpadosi dinten sanes ingkang gunggung petanganipun sami, lajeng dipunpara 5, **sri** “mulya”, **rejeke** “pinter golek pangupajiwa”, **gedhong** “kuat dadi wong sugih”, **lara** “lara/seret” lan **pati** “mati”. Tuladhanipun : nepton = setu wage (13)

Dipunpadosi dinten sanes ingkang sami petanganipun 13. Pilian dintenipun inggih menika : kemis legi, jumat pon, minggu kliwon. Saumpami dipunpilih dinten kemis legi.

Kemis: 8
Legi : 5

$\left. \begin{array}{l} 8 \\ 5 \end{array} \right\} 13 : 5 = (5,5) \text{ tirah } 3 = \textbf{Gedhong} \text{ “Kuat dadi wong sugih”}$

Menawi kados menika dinten ingkang sae kangge pindhah inggih menika kemis legi.

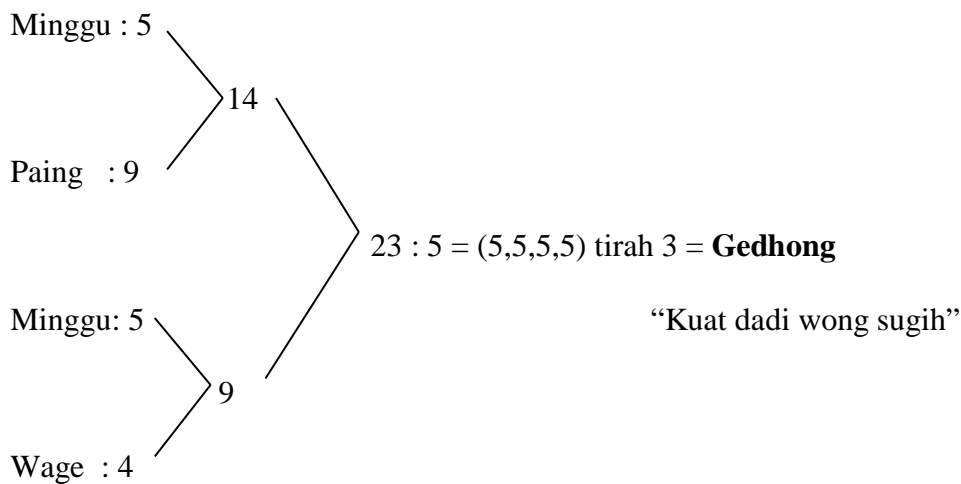
Ananging menawi petangan neptonipun kirang sae, saumpami minggu paing (14)

Minggu: 5
Paing : 9

$\left. \begin{array}{l} 5 \\ 9 \end{array} \right\} 14 : 5 = (5,5) \text{ tirah } 4 = \textbf{Lara} \text{ “Seret/kirang sae”}$

Menawi kados menika, anggenipun madosi dinten kangge pindhah caranipun boten milih dinten ingkang gunggung petanganipun sami 14, ananging pados dinten sanes ingkang menawi petanganipun dipungunggung kaliyan 14 lajeng dipunpara 5 saged tirah 1,2 utawi 3. Pilian dinten sae inggih menika : selasa

legi, selasa paing, selasa wage, rebo legi, kemis legi, kemis paing, kemis wage, jumat kliwon, setu legi, setu paing, setu wage, setu kliwon, minggu wage, minggu kliwon. Saumpami dipunpilih dinten minggu wage.

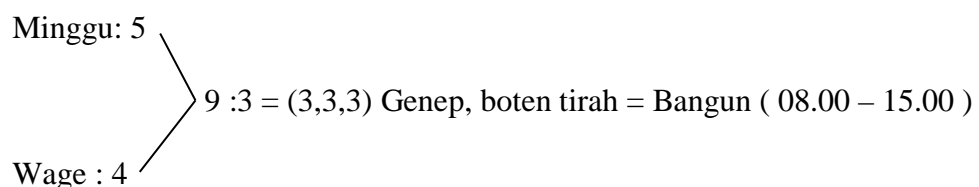
Saengga menawi neptonipun minggu paing, dinten ingkang sae kangge pindhah inggih menika minggu wage.

b. Nemtokaken saat wekdal utawi jam pindhah

Menawi sampun dipuntemtokaken dinten pindhah, salajengipun nemtokaken saat wekdal utawi jam kangge pindhah. Madosi saat wekdal utawi jam caranipun sami, inggih menika petangan dinten dipunpara 3, sore, tengah wengi, bangun. Kados ingkang dipunandharaken dening *informan*:

“Nggoleki saat wekdal kuwi pada kabeh mas, jumlah petangan dina dibagi 3, sore, tengah wengi, bangun.” (CLW 05)

Tuladhanipun badhe pindhah dinten minggu wage

Saengga menawi badhe pindhah dinten minggu wage, ingkang sae antawis jam 8 enjing dumugi jam 15.00 utawi 3 sore

c. Nemtokaken arah pindhah

Menawi sampun kepanggih dinten ingkang sae, saha jam ingkang sae, salajengipun nemtokaken arah lampahipun kangge pindhah. Wonten babagan menika pathokan arah miturut dintenipun sami kaliyan sanesipun. Pathokanipun :

a. Dinten

Senin	= Ler kilen
Selasa	= Kidul Kilen
Rebo	= Kilen
Kemis	= Kidul Wetan
Jumat	= Ler
Setu	= Kidul
Minggu	= Ler wetan

b. Pasaran

Legi	= Wetan
Paing	= Kidul
Pon	= Kilen
Wage	= Ler
Kliwon	= Tengah

Anggenipun ngginakaken menika sami kaliyan panggenan saben dinten.

Tuladhanipun :

Badhe pindah minggu wage, arahipun

Minggu : Ler wetan

Wage : Ler

Saengga menawi badhe pindhah dinten minggu wage, arah lampahipun ingkang sae ngaler ngetan utawi ngaler.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan* :

“nggoleki arah pindah kuwi sing dinggo padha arah dina karo pasaran. Ora walikane.” (CLW 05)

5. Petangan ingkang dipunginakaken kangge madosi barang ical

Wonten petangan menika sajatosipun boten kangge madosi barang ical, ananging namung kangge ngemutaken tiyang ingkang *kelangan* menika supados ngemut-ngemut malih, lan petangan menika namung *ngenei dalan* kangge madosi barang menika, amargi ingkang nami tiyang *kelangan* menika adatsabenipun kemrungsung, grusa-grusu. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“sakjane petungan iki ora nggo nggoleki mas, ning ming dinggo ngelingke, karo ngenei dalan ben kelingan. Soale nek wong kelangan kuwi biasane kemrungsung, grusa-grusu dadi sok-sok sepele we isa lali, mulane dietung ki nggo ngelingke, terus nggo ngira-ira barang kuwi isih isa ketemu apa ora, karo ngenei dalan nek dina iki le ilang, le nggoleki arahe ndene, ngono.” (CLW 06)

Wonten petangan kangge madosi barang ical menika boten ngginakaken nepton lair kangge ngetang, ananging ngginakaken petangan dinten anggenipun kemutan utawi keraos barang menika ical. Saumpami madosi barang dinten Setu Paing sampun boten wonten, ananging sasampunipun dipunemut-emut dinten pungkasan barang menika wonten dinten Jumat Legi, utawi setunggal dinten saderengipun. Menawi kados menika anggenipun madosi barang ingkang ical

menika ngginakaken petangan dinten Jumat Legi, amargi ingkang dinten pungkasan barang menika wonten dinten Jumat Legi. Salajengipun gunggung petangan dinten menika dipunpara 4, inggih menika **wit** “lali mergo awake dhewe”, **pang** “isih cedhak”, **godhong** “wis rada adoh”, **kleyang** “wis ilang”.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan* :

“Carane kuwi ora nganggo nepton lair kaya sing liane, ning nepton dina le krasa utawa kelingan barang kuwi ilang. Umpama le krasa barang ki ora ana dina Senin Legi, dietung kuwi pira jumlahe, terus dipara 4. Yaiku wit, pang, godhong, kleyang.”(CLW 06)

Andharan menika ugi jumbuh kaliyan ingkang kaserat wonten Kitab Primbon Betaljemur Adammakna (2013:210) bilih *“nggoleki barang ilang temenan apa ora, gunggung neptune dina lan pasarane nalika kelangan kapara 4, turah pira. Yen turah 1 tiba wit, barang ora ilang, sanajan ilang mung saka pangrekane kang dhuwe barang dhewe. Yen turah 2 tiba epang, kang njupuk sanake dhewe. Yen turah 3 tiba godhong, kang njupuk tepungane rabine, lan kena uga ijih sanak karo rabine, nanging wis adoh. Yen turah 4 kleyang, kang njupuk wong liya.*

Saking andharan *informan* lan pethikan Kitab Primbon Betaljemur Adammakna nginggil menika saged dipunpundhut dudutan bilih anggenipun madosi barang ical menika ngginakaken petangan gunggung dinten lan pasaranipun rikala keraos ical, lajeng dipunpara 4, inggih menika wit, pang, godhong lan kleyang. Saderengipun dipunandharaken caranipun ngetang, badhe dipunandharaken rumiyin tegesipun saking tembung-tembung wit, pang, godhong, lan kleyang.

1. Wit

Wit utawi uwit. Menika kangge nggambaraken awakipun piyambak. Tegesipun, menawi barang ical lajeng dipunetang dhawahipun wonten wit, barang menika ical amargi awakipun piyambak menika kesupen. Tuladhanipun, tiyang menika badhe siram, saderengipun siram menika nyopot ali-ali utawi kalung, lajeng sasampunipun siram amargi kesesa, ali-ali utawi kalung menika kesupen dereng diagem malih, lajeng tiyang menika ngeraos *kelangan*. Pramila menawi barangipun ical, lajeng dipunetang dhawah wonten wit, adatsabenipun barang menika ical amargi awakipun piyambak menika kesupen. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“ Wit utawi uwit, kuwi nggo nggambarke awake dhewe mas. Tegese, nek barange ilang terus dietung kok tibane uwit, berarti barang kuwi ilang merga awake dhewe lali. Biasane lali le deleh, mula nek ana wong tekon barange ilang, terus tak etung tibane wit, tak kon ngeling-ngeling meneh, keru dhewe le nganggo kapan, terus kira-kira keru dhewe dideleh ngendi, kuwi biasane ketemu.” (CLW 06)

2. Pang

Pang utawi gagang uwit. Senajan pang menika saged mulung tebih saking badan uwit, ananging pang menika taksih perangan ingkang caket utawi nemplek kaliyan badan uwit. Pramila menawi wonten petangan barang ical menika dhawah wonten pang, sajatosipun barang menika ical amargi luputipun tiyang menika piyambak, tegesipun saged dhawah, menapa kesupen. Ananging barang ingkang ical menika sampun dipuntemu utawi dipunrawati dening tiyang ingkang caket. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“ Senajan pang kuwi mulunge isa nendi-nendi, ning rak pang kuwi isih bagian cedhak seka uwit ta mas, tegese ngene, dadi nek barang ilang, terus dietung kok tibane pang, berarti asline barang kuwi ilang merga

lupute awake dhewe, mbuh kuwi le deleh lali, apa gogrok. Terus barang kuwi wis ditemu utawa dirumati karo wong sing cedhak utawa sing kenal. Contone ngene, umpama awake dhewe jagongan ning teras nggonku, terus dompetmu kecer. Kowe bali dompetmu kui tak temu, ning gandeng kesusu apa ngapa, aku lali nek nemu dompetmu, aku urung omong karo kowe. Mulane nek ana sing kelangan barang, terus dietung ketemu pang, kuwi biasane tak kon ngeling-ngeling karo ditekon-tekonke wong cedhake, sapa ngerti wong cedhake kuwi sing nemoke ning lali urung dibalekke.” (CLW 06)

3. Godhong

Godhong menika ugi perangan saking uwit. Ananging godhong menika saged dhawah, dhawahipun saged radi tebih saking uwit amargi katut angin. Saking andharan menika mila wonten petangan menika godhong tegesipun sampun radi tebih, amargi saged kemawon godhong menika dhawah lajeng katut angin radi tebih. Dados menawi tiyang menika barangipun ical, lajeng dipunetang dhawah wonten godhong, tegesipun barang menika sampun radi tebih. Utawi saged kemawon barang menika ingkang nemu tiyang tebih, tegesipun tebih menika dereng kenal. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Godhong kuwi ya isih bagian seka uwit ta mas, ning godhong kuwi isa wae gogrok terus kabur kena angin, dadi tibane rada adoh seka ngisor uwit kuwi. Lha kuwi tegese, barang sing ilang kuwi wis rada adoh seka awake dhewe, umpama barange kuwi ditemu uwong, sing nemu kuwi wong adoh, tegese wong sing ora kenal. Contone ngene, umpama kowe ning atm, njupuk duwit, tok tinggal ngleboke duwit ning dompet, kartune lali tok delehke, ora tok leboke dompet. Mbok ya nggon atm ki sok ana jenenge, ning gandeng sing nemu kuwi ra kenal, nak kangelan le arep mbaleke. Mula nek ana sing barange ilang, terus dietung kok tibane godhong, biasane tak kon ngeling-ngeling bar lunga seka ngendi, adoh apa ora. Nek umapama iya tak kon nggoleki meneh ning daerah kono kae mau, mbok menawa ditemu wong daerah kono sing ra kenal. Tur meneh kuwi biasane rodo suwe le ketemu, merga sing nemu wong ra kenal kuwi mau. Ning kabeh ki yo kersane gusti Allah mas, isa cepet isa suwi, malah isa ra ketemu barang.” (CLW 06)

4. Kleyang

Kleyang tegesipun kabur. Wonten petangan menika, menawi dipunetang lajeng dhawah wonten kleyang, adatsabenipun menika sampun ical boten saged ketemu malih. Amargi ingkang nama istilah kabur menika boten mangertos kabur dumugi pundi, kabur wonten pundi. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Kleyang kuwi tegese kabur. Lha nek jeneng barang kabur kuwi nak ra ngerti, kabure nendi, kabure tekan ngendi. Mula nek ana sing kelangan, terus dietung tibane kleyang, kuwi biasane wis ra ketemu. Mendhing nggolek meneh wae.” (CLW 06)

Menawi sampun mangertos tegesipun saking tembung-tembung wit, pang, godhong, kleyang, salajengipun badhe kaandharaken caranipun ngginakaken petangan kangge madosi barang ical. Langkung cetha badhe kaandharaken ngandhap menika :

Dinten kemutan : jumat legi

Jumat: 6
 Legi : 5

11: 4 = (4,4) tirah 3 = Godhong “wis rada adoh”

Menawi asilipun kados menika, saged dipunmangertosi bilih barang menika ical radi tebih, utawi saged ugi dipunmangertosi bilih barang menika sampun wonten njawi griya.

Salajengipun nemtokaken arah kangge madosi barang menika, anggenipun nemtokaken arah miturut dinten pasaran, pathokanipun sami, kados ingkang dipunandharaken dening *informan* :

“Lha le nggoleki kui nganggo dina le kelangan kui mau. Pathokane nganggo dina padha liyane.” (CLW 06)

Arahipun miturut dinten lan pasaran inggih menika :

a. Dinten

Senin	= Ler kilen
Selasa	= Kidul kilen
Rebo	= Kilen
Kemis	= Kidul wetan
Jumat	= Ler
Setu	= Kidul
Minggu	= Ler wetan

b. Pasaran

Legi	= Wetan
Paing	= Kidul
Pon	= Kilen
Wage	= Eler
Kliwon	= Tengah

Menawi keraos barang ical dinten jumat legi, arahipun:

Jumat : Wetan

Legi : Wetan

Saengga anggenipun madosi utawi *ngelacak* barang menika arahipun ngetan.

Ingkang pungkasan, saking dinten keraos barang menika ical, saged kangge ngira-ngira watesan dinten barang menika saged kepangih menapa boten.

Tuladhanipun dinten jumat legi menika. Jumat menika 6, legi menika 5,

gunggungipun 11, pramila menawi barang menika dereng kepanggih dumugi 11 dinten, saged dipunpesthiaken barang menika sampun boten saged kepanggih.

Andharan menika jumbuh kalyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Dina le kelingan kuwi ya isa nggo batesan mas, barang kuwi isa ketemu apa ora. Umpamane le kelingan dina Minggu Paing, Minggu kuwi 5, Paing kuwi 9. Jumlahe 14 ta, dadi batese kuwi 14 dina, nek wis tekan 14 dina barang kuwi rung ketemu, berarti wis ilang tenan, mendhing golek meneh sing liane.” (CLW 04)

6. Petangan kangge madosi sebab sesakit lan madosi tambanipun

Sedaya sesakit menika paringanipun saking Gusti Allah. Wonten ingkang saged dipunpadosi sebab musababipun, wonten ingkang boten saged dipunpadosi. Semanten ugi anggenipun mantun, wonten ingkang saged mantun amargi dipuntambani, wonten ingkang boten saged mantun kejaba Gusti Allah ingkang kersa maringi mantun. Pramila ing masarakat Jawi wonten petangan ingkang dipunginakaken kangge madosi sebab musabab sesakit menika, lan sasampunipun mangertos sebab musabab sesakit menika, saged dipunpadosi tamba kangge sesakit menika. Caranipun madosi sebab sesakit inggih menika kanthi cara dinten wiwit keraos sakit menika petanganipun pinten, lajeng dipunpara 5, **sabda** “omongan”, **guna** “digawe liyan”, **tirta** “banyu”, **wana** “alas” lan **lepas** “kersaning Gusti”. Kados ingkang dipunandharaken dening *informan* :

“Carane ngetung kuwi, dina le lekas krasa lara itungane pira, terus dipara 5. Sing dinggo mara kui sabda, guna, tirta, wana, lepas.” (CLW 06)

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang kaserat wonten Kitab Primbon Betaljemur Adammakna (2013:226) ingkang ngandharaken *“nggoleki lelarane manungsa kuwi manut ing dina lan pasaran wiwitaning lara neptu dina lan*

pasaran kagunggung, banjur kapetung; sabda, guna, tirta, wana, lepas. Dene lamun tiba; 1) sabda, lara merga saka wicarane dhewe; 2) guna, lara merga saka panggawening wong; 3) tirta, lara marga saka banyu; 4) wana, lara merga saka lelembut; 5) lepas, lara merga kersaning Allah.

Saking andharan *informan* lan pethikan kitab primbon betaljemur adammakna nginggil menika saged dipunpundhut dudutan bilih anggenipun madosi sebab sesakitipun manungsa menika caranipun gunggung naptu dinten lan pasaran wiwit sakit menika dipunpara 5, inggih menika sabda, guna, tirta, wana lan lepas. Saderengipun ngrembak kados pundi cara ngginakaken petanganipun, badhe kaandharaken rumiyin tegesipun saking tembung-tembung Sabda, Guna, Tirta, Wana lan Lepas.

1. Sabda

Sabda utawi pangucap, tegesipun sebab penyakit menika amargi saking sabda utawi saking pangucapipun tiyang menika piyambak. Tuladhanipun, tiyang menika gadhah janji, ananging dereng dipunlampahaken. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“nek sabda kuwi merga omongane dhewe. Omongane dhewe kuwi isa janji, isa sing liane. Pokokoke merga omongane dhewe. Dadi nek dietung tibane sabda kuwi istilahe ngelingke ben ndang dilakoni janjine, wong kadang uwong ki sok lali ta mas karo janjine, isih beja kuwi dielingke.”
(CLW 06)

Saengga menawi sampun dipunetang, lajeng dhawah wonten sabda, sasakit menika sebabipun amargi tiyang menika gadhah janji nanging dereng dipunlampahaken, dados sesakit istilahipun *ngelingke* tiyang ingkang gadhah janji supados nglampahaken janji menika.

2. Guna

Guna utawi *digawe liyan*. Tegesipun sesakit menika amargi didamel dening tiyang sanes, utawi istilahipun *diguna-guna*. Tuladhanipun kados santet lan teluh, ingkang pokok sesakit menika amargi didamel dening tiyang sanes kanthi pambiyantu saking jin. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Guna kuwi merga digawe liyan mas. Utawa istilahe diguna-guna. Guna-guna kuwi isa santet, teluh, tenung nek kowe ngerti, terus umpama tabrakan ning nggon papan sing dipasang nggo golek pesugihan, kuwi ya isa itungane penyakite merga guna.” (CLW 06)

3. Tirta

Tirta utawi *banyu*. *Banyu* wonten babagan menika boten *banyu* kados *banyu* adat sabenipun. Ananging *banyu* wonten bab menika tegesipun *sedulur sak banyu*. Wonten kapitadosan Jawi, manungsa gadhah sedherek kalih, inggih menika *kakang kawah, adhi ari-ari*. Saking tembung *kakang kawah, adhi ari-ari*, *banyu* menika wonten. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Banyu ning kene udu kaya banyu biasane lho mas, ning banyu ning kene tegese ki sedulur sak banyu. Manungsa kuwi duwe sedulur loro, kakang kawah, adhi ari-ari. Kakang kawah kuwi air ketuban nek cara indonesiane, nek adhi ari-ari kuwi ya ari-ari. Dadi seka kuwi tembung banyu ne.” (CLW 06)

Saengga menawi dipunetang sesakit menika sebabipun dhawah wonten tirta, menika tegesipun *sedulur sak banyu* menika saweg nyuwun dipungatosaken, amargi adatsabenipun menawi manungsa menika saweg remen, trekadhang kesupen kaliyan sedherek setunggal *banyu* menika, padahal menawi manungsa menika saweg sakit, menapa wonten alangan, sedherek setunggal *banyu* menika

ingkang suka pambiyantu dhumateng manungsa menika. Pramila menawi manungsa menika sakit amargi saking tirta utawi banyu menika, adat sabenipun lajeng damel bancakan, sukuran, utawi istilahipun menika *ngenei* kaliyan sedherek tunggal *banyu* menika. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Dadi nek uwong lara merga banyu, kuwi nek wis mari biasane terus bancakan, sukuran, ning sakdurunge bancakane kuwi dijawab, intine ngenei sedulur tunggal sak banyu kuwi mau mas.” (CLW 06)

Wujudipun bancakan adatsabenipun inggoh menika jenang abrit, jenang pethak, jenang abrit pethak, jenang baro-baro, lan jajan pasar.

4. Wana

Wana utawi *alas*. Tegesipun sesakit menika sebabipun saking alas, utawi saged dipunwastani amarga *diganggu* saking makhluk ingkang saking wana utawi *alas*. Ananging ingkang dipunwastani alas wonten bab menika boten namung alas kados *hutan*, ananging alas ingkang dipunkarepaken menika kahanan wonten njawi griya. Kados dene kebon, mergi, ingkang pokok wonten njawi griya. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Wana kuwi tegese alas ta mas. Ning alas ning kene kuwi ora kok mung alas, utawa hutan. Ning sing dimaksud alas kuwi kahanan ning njaba omah. Umpama kebonan, tegalan, dalan, pokoke sing ning njaba omah kuwi sebutane alas. Dadi nek wong lara merga wana iki mergane diganggu, apa nek ora istilahe ya ketempelan. Contone, bar seko kebon, terus pipis sak nggon-ngon ora kulanuwun, mulih-mulih kok rasane cengele abot, lara, kuwi isa wae merga sing ning alas kuwi mau ra trima terus nganggu wong kuwi mau.” (CLW 06)

5. Lepas

Lepas, tegesipun kersaning Gusti, boten amargi saking sabda, guna, tirta, wana, ananging saestu kersanipun Gusti. Dados menawi tiyang menika sakit,

lajeng dipunetang dhawah wonten lepas menika, tegesipun sesakit menika saestu saking Gusti, ingkang saweg paring pacoben dhumateng tiyang menika. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“nek lepas kuwi tegese kersaning Gusti. Dadi nek wong lara, kok dietung tibane lepas, kuwi berarti Gusti Allah lagi paring pacoben, ora kok merga sabda, guna, tirta, wana kae mau. Ning bener-bener lara tenan.” (CLW 06)

Salajengipun badhe kaandharaken cara ngginakaken petangan kangge mangertosi sebab sesakit menika, lan menapa tambanipun. Caranipun madosi sebab sesakit inggih menika kanthi cara dinten wiwit keraos sakit menika petanganipun pinten, lajeng dipunpara 5, **sabda** “omongan”, **guna** “digawe liyan”, **tirta** “banyu”, **wana** “alas” lan **lepas** “kersaning Gusti”. Menawi sampun mangertos sebab sesakitipun, anggenipun madosi tamba ngginakaken nepton lair ingkang sakit. Langkung cetha andharanipun kados menika:

Tuladha 1. Sesakit amargi sabda lan tambanipun

a. Nemtokaken sebab sesakit

Wiwit keraos sakit dinten jumat legi.

Jumat : 6
Legi : 5

11 : 5 = (5,5) tirah 1 = **Sabda** “omongane dhewe”

b. Nemtoakaken tamba

Menawi sampun mangertos sebabipun sesakit amargi sabda, tambanipun : **suket grinting + adaspulawaras + sarem + toya kali / kalen**. Ingkang wigati inggih menika gunggung suket grintingipun, gunggungipun kedah sami kaliyan

nepton lair lan petangan dinten rikala pados suket menika. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“ Tambane nek lara merga sabda kuwi suket grinting, adaspulawaras, uyah, karo banyu kali apa banyu kalen. Sing penting jumlah sukete kuwi, jumlahe kudu padha karo nepton laire sing lara, karo jumlah petungan dina le arep golek suket kuwi. Dadi jumlah nepton ditambah jumlah dina le arep golek. Umpama neptune selasa legi, le arep golek rebo wage. Selasa legi kui 8, rebo wage kui 11. Dadi suket grintinge 19 pethet.” (CLW 06)

Langkung cetha kados menika:

Nepton ingkang sakit: Minggu paing

Minggu = 5

Paing = 9

Dinten badhe pados suket : Setu wage

Setu = 9

Wage = 4

Saengga gunggungipun suket ingkang kangge tamba $5+9+9+4 = 27$ pethet.

c. Nemtokaken arah kangge pados tamba

Menawi sampun dipuntentokaken dinten kangge pados suket menika, dinten kangge pados suket menika ingkang kangge nemtokaken wonten arah pundi anggenipun pados suket saha toya kali / kalen menika. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“ Dina sing arep nggo golek kuwi mau sing dinggo pathokan arahe nendi le golek suket karo banyune. Arahe kuwi penting, soale nek arahe kliru mengko ya ra manjur.” (CLW 06)

Pathokan arah miturut dinten saha pasaran menika sami, kados ingkang dipunandharaken dening *informan* :

“Pathokan arahe kuwi padha karo ning petungan liyane.” (CLW 06)

Pathokan arah miturut dinten lan pasaran:

a. Dinten

Senin	= Ler kilen
Selasa	= Kidul Kilen
Rabu	= Kilen
Kemis	= Kidul Wetan
Jumat	= Ler
Setu	= Kidul
Minggu	= Ler wetan

b. Pasaran

Legi	= Wetan
Paing	= Kidul
Pon	= Kilen
Wage	= Ler
Kliwon	= Tengah

Menawi sampun dipuntemtokaken dinten bandhe pados inggih menika setu wage,

Setu = Ngidul

Wage = Ler

Saengga arah ingkang sae kangge madosi suket grinting lan toya kali / kalen inggih menika arah ngidul utawi ngaler.

c. Caranipun nambani

Menawi sampun kepanggih suket grinting lan toyanipun, salajengipun suket grinting, adaspulawaras, sarem menika dipunpipis, dipuncampur kaliyan toya, lajeng dipunwedhakaken wonten tiyang ingkang sakit. Arahipun kedah saking inggil lajeng mandhap, boten pareng walikanipun. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan* :

“Carane le gawe, suket grinting kuwi mau tmbah adas pula waras, uyah terus dipipis. Bar kuwi dicampur karo banyu kaline, terus diwedhakke ning sing lara. Arahe seka ndhuwur medhun, ora oleh walikane.” (CLW 06)

Tualadha 2. Sesakit amargi Guna lan tambanipun

a. Nemtokaken sebab sesakit

Wiwit keraos sakit dinten senin wage

Selasa: 3
 Wage : 4

$\swarrow$
 $\searrow$

: 5 = (5,5) tirah 2 = **Guna** “digawe liyan”

b. Nemtokaken tamba

Menawi sampun mangertos sebabipun sesakit amargi guna, tambanipun :

suket teki + adaspulawaras + sarem + toya kali / kalen.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Tambane lara sing merga guna kuwi suket, adas pula waras, uyah, banyu kali. Ning sukete nganggo suket teki mas. Le nemtokke jumlahe suket pirang pethet ya padha, nanggo neptune sing lara karo dina le arep golek”. (CLW 06)

Saking andharan menika ugi saged dipundudut menawi anggenipun nemtokaken gunggung suket teki kangge tamba inggih menika ngginakaken

petangan nepton ingkang sakit lan petangan dinten rikala badhe pados suket teki.

Langkung cetha kados menika:

Nepton ingkang sakit : Minggu paing

Minggu = 5

Paing = 9

Dinten badhe pados suket : Rebo Paing

Rebo = 7

Paing = 9

Saengga gunggungipun suket ingkang kangge tamba $5+9+7+9 = 30$ pethet.

c. Nemptokaken arah kangge pados tamba

Anggenipun nemptokaken arah kangge pados tamba, sedaya menika sami miturut arah lan pasaran saben dinten, kados ingkang dipunandharaken dening *informan* :

“Pathokan arahe kuwi padha karo ning petungan liyane.” (CLW 06)

Pathokan arah miturut dinten lan pasaran:

a. Dinten

Senin = Ler kilen

Selasa = Kidul Kilen

Rabu = Kilen

Kemis = Kidul Wetan

Jumat = Ler

Setu = Kidul

Minggu = Ler wetan

b. Pasaran

Legi = Wetan

Paing = Kidul

Pon = Kilen

Wage = Ler

Kliwon = Tengah

Menawi sampun dipuntemtokaken dinten badhe pados tamba rebo paing, pramila arahipun :

Rebo = Ngilen

Paing = Ngidul

Saengga arah ingkang sae kangge pados tambanipun inggih menika ngilen utawi ngidul.

c. Caranipun nambani

Menawi sampun kepanggih suket teki, adas pula waras, sareng, toya kali, anggenipun damel menika sami. Caranipun suket teki, adas pula waras, sareng menika dipunpipis, dipuncampur kaliyan toya menika, lajeng dipunwedhakaken wonten tiyang ingkang sakit. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“ Carane le nambani kuwi kabeh padha mas, suket, adaspulawaras, uyah kui dipipis, campuri banyu terus diwedakke.” (CLW 06)

Tuladha 3. Sesakit amargi Tirta lan tambanipun

a. Nemtokaken sebab sesakit

Wiwit keraos sakit dinten setu paing

Setu : 9

Paing : 9   18 : 5 = (5,5,5) tirah 3 = **Tirta** “sedulur tunggal banyu”

b. Nemtokaken tamba

Menawi sampun mangertos sebabipun sesakit amargi tirta, tambanipun:

suket grinting + adaspulawaras + sarem + toya kali / kalen.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Nek nggo lelara merga tirta kuwi tambane padha, suket grinting, adas pula waras, uyah, karo banyu kali utawa kalen.” (CLW 06)

Anggenipun nemtokakaken kathahipun suket grinting ugi sami, inggih menika petangan nepton ingkang sakit dipungunggung kaliyan petangan dinten badhe pados suket grinting. Langkung cetha kados menika :

Nepton ingkang sakit : Minggu paing

Minggu = 5

Paing = 9

Dinten badhe pados suket : Minggu legi

Minggu = 5

Legi = 5

Saengga gunggungipun suket ingkang kangge tamba $5+9+5+5 = 24$ pethet.

c. Nemtokaken arah kangge pados tamba

Anggenipun nemtokaken arah kangge pados tamba, sedaya menika sami miturut arah lan pasaran saben dinten, kados ingkang dipunandharaken dening *informan* :

“Pathokan arahe kuwi padha karo ning petungan liyane.” (CLW 06)

Pathokan arah miturut dinten lan pasaran:

a. Dinten

Senin = Ler kilen

Selasa = Kidul Kilen

Rabu = Kilen

Kemis = Kidul Wetan

Jumat = Ler

Setu = Kidul

Minggu = Ler wetan

b. Pasaran

Legi = Wetan

Paing = Kidul

Pon = Kilen

Wage = Ler

Kliwon = Tengah

Menawi sampun dipuntemtokaken dinten badhe pados tamba Minggu Legi.

Minggu = Ngalor ngetan

Legi = Ngetan

Saengga arah ingkang sae kangge pados tambanipun inggih menika arah ngalor ngetan utawi ngalor.

d. Caranipun nambani

Kangge tamba sesakit amargi tirta anggenipun damel menika sami sanesipun. Caranipun suket grinting, adaspulawaras, sareng menika dipunpipis,

dipuncampur kaliyan toya menika, lajeng dipunwedhakaken wonten tiyang ingkang sakit. Andharan menika jumbuh ingkang dipunandharaken *informan*:

“ Carane le nambani kuwi kabeh padha mas, suket, adaspulawaras, uyah kui dipipis, campuri banyu terus diwedakke.” (CLW 06)

Tuladha 4. Sesakit amargi Wana lan tambanipun

a. Nemtokaken sebab sesakit

Wiwit keraos sakit dinten rebo wage

Rebo : 7
 Wage : 7

$\left. \begin{array}{l} \text{Rebo : 7} \\ \text{Wage : 7} \end{array} \right\} 14 : 5 = (5,5) \text{ tirah } 4 = \textbf{Wana} \text{ “alas”}$

b. Nemtokaken tamba

Menawi sampun mangertos sebabipun sesakit amargi wana, tambanipun:

suket grinting + adaspulawaras + sarem + toya kali / kalen.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Tamba nggo lelara merga wana kuwi ya padha mas, suket grinting, adas pula waras, uyah, karo banyu kali utawa kalen.” (CLW 06)

Anggenipun nemtokakaken kathahipun suket grinting ugi sami, inggih menika petangan nepton ingkang sakit dipungunggung kaliyan petangan dinten badhe pados suket griting. Langkung cetha kados menika :

Nepton ingkang sakit : Minggu paing

Minggu = 5

Paing = 9

Dinten badhe pados suket : Selasa Paing

Selasa = 3

Paing = 9

Saengga gunggungipun suket ingkang kangge tamba $5+9+3+9 = 26$ pethet.

c. Nemtokaken arah kangge pados tamba

Anggenipun nemtokaken arah kangge pados tamba, sedaya menika sami miturut arah lan pasaran saben dinten, boten kosokwangsulipun. Kados ingkang dipunandharaken dening *informan* :

“Pathokan arahe kuwi padha karo ning petungan liyane.” (CLW 06)

Pathokan arah miturut dinten lan pasaran:

a. Dinten

Senin = Ler kilen

Selasa = Kidul Kilen

Rabu = Kilen

Kemis = Kidul Wetan

Jumat = Ler

Setu = Kidul

Minggu = Ler wetan

b. Pasaran

Legi = Wetan

Paing = Kidul

Pon = Kilen

Wage = Ler

Kliwon = Tengah

Menawi sampun dipuntemtokaken dinten badhe pados tamba Selasa Wage

Selasa = Ngidul ngilen

Paing = Ngidul

Saengga arah ingkang sae kangge pados tambanipun inggih menika arah ngidul ngilen utawi ngidul.

d. Caranipun nambani

Kangge tamba sesakit amargi wana anggenipun damel menika sami sanesipun. Caranipun suket grinting, adaspulawaras, sareng menika dipunpipis, dipuncampur kaliyan toya menika, lajeng dipunwedhakaken wonten tiyang ingkang sakit. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“ Carane le nambani kuwi kabeh padha mas, suket, adaspulawaras, uyah kui dipipis, campuri banyu terus diwedakke.” (CLW 06)

Tuladha 5. Sesakit amargi lepas utawi kersanipun Gusti, lan tambanipun

a. Nemtokaken sebab sesakit

Wiwit keraos sakit dinten kemis pon

Kemis: 8
 Pon : 7

$\left. \begin{array}{l} 8 \\ 7 \end{array} \right\} 15 : 5 = (5,5,5) \text{ genep} = \textbf{Lepas} \text{ “kersanipun Gusti”}$

b. Nemtokaken tamba

Kados ingkang sampun dipunandharaken wonten nginggil wau, bilih menawi sesakit ingkang saking Lepas utawi ingkang saking kersaning Gusti, tegesipun sesakit menika saestu saking Gusti ingkang ancasipun kangge paring pacoben kangge tiyang ingkang sakit menika. Pramila, menawi tiyang menika

sakit, lajeng dipunetang dhawah wonten kersaning Gusti, kados pundi kemawon tiyang menika badhe dipuntambani menawi Gusti dereng ngersaaken mantun, nggih dereng saget mantun. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Nek lara merga kersaning Gusti kuwi manungsa ora isa piye-piye mas, kejaba mung ndonga njaluk ngapura, ben larane kuwi diangkat ro Gusti Allah. Amarga nek Gusti maringi lara kuwi sakjane nak dinggo pacoben ta mas, malah ana sing ngarani kuwi ukuman seka Gusti merga dosane lan nggo ngelongi dosane. Contone wong lara lumpuh, raisa mlaku. Terus dietung nggo petungan, kok tibane Lepas, yawis berarti kuwi le lumpuh kersaning Gusti, arep ditambahi piye wae ra bakal mari nek Gusti rung ngersakke mari. Lha nek wis ngonokuwi, isane mung ngewangi nyuwunke ngapura wong sing lara kuwi, ora kok istilahe nambani. Dadi sukur-sukur diijabah ro Gusti, larane isa mari. Sing dinggo lantaran nyuwunke ngapura kuwi nganggo uyah mas, dijawab intine nyuwunke ngapura wong sing lara kuwi, terus uyahe diwedakne ning awake.” (CLW 06)

Saking andharan menika ugi saged dipunpundhut pangertosan bilih tiyang menika boten saged nambani menawi sesakit saking Gusti, ananging tiyang menika namung mbiyantu nyuwunaken pangapunten dhumateng Gusti, supados tiyang ingkang sakit menika dipunapuntun dosanipun lan dipunpundhut sesakitipun. Anggenipun nyuwunaken pangapunten menika kanthi lantaran sarem, lajeng dipunjawab ingkang intinipun nyuwunaken pangapunten, lajeng sarem menika dipunwedakaken wonten badanipun tiyang ingkang sakit.

7. Petangan ingkang dipunginakaken wonten bab lelungan

Lelungan utawi basa kramanipun tindakan. Wonten pagesangan padintenan, sedaya tiyang menika temtunipun asring utawi nate tindakan. Tindakan menika saged tindakan ingkang wigati, utawi namung tindakan ingkang padintenan. Menawi tindakan ingkang wigati tuladhanipun kados dene tindak pados pedamelan, pados tamba sesakit, lamaran, pasok tukon, nagih utang lan

sapanunggalanipun. Ingkang baku menawi tindakan ingkang wigati menika wonten niat lan sampun dipunrantam saderengipun. Ananging menawi tindakan wonten padintenan kados dene tindak nyambut damel, dolan, lan sapanunggalanipun. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Lelungan kuwi ana loro mas, sing kepiasan lelungan wigati, sing kelo lelungan padintenan, utawa sehari-hari. Nek lelungan wigati kuwi intine lelungan sing wis diniati, penting, dadi kudu digoleki dina sing apik, sing pas nggo lunga kuwi, jam e jam pira, arahe nendi sing apik. Ning nek lelungan padintenan kaya nyambut gawe, dolan kuwi nak wis pendak dina dilakoni, dadi ra perlu deitung sik, meng sing perlu digatekke nek lelungan padintenan kui geblake wong tuane, karo pringkele.” (CLW 05)

Saking andharan menika ugi saged dipunterangaken bilih menawi badhe tindakan ingkang wigati, kedah dipunetang dinten ingkang sae, saat wekdal utawi jam ingkang sae, arah ingkang sae, lajeng boten tindakan rikala geblakipun tiyang sepuh lan boten tindakan rikala pringkelipun utawi dinten apes. Anggenipun ngetang menika ngginakaken pathokan nepton lairipun. Ananging menawi tindakan ingkang padintenan namung kedah nggatosaken dinten geblakipun tiyang sepuh lan pringkel utawi dinten apesipun.

Tuladha I. Lelungan ingkang wigati (pados tamba sesakit)

Nepton ingkang sakit minggu paing

a. Nemtokaken dinten

Anggenipun madosi dinten ingkang sae kangge pados tamba menika ngginakaken titenan miturut dinten pasaran. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Nggo nemtokke dina sing apik nggo lunga kuwi nganggo titenan pasaran mas.” (CLW 07)

Titenan dinten miturut pasaranipun inggih menika :

1. Kliwon : Peteng
2. Legi : Padhang
3. Paing : Umuk
4. Pon : Ora cucuk karo kasunyatan
5. Wage : Prasaja

Saengga menawi badhe pados tamba menika ingkang sae pasaran legi utawi wage.

Menawi sampun mangertos titenan pasaran ingkang sae, salajengipun nemtokaken dinten kangge pados tamba menika. Saderengipun nemtokaken dintenipun, kedah dipun emut-emut dinten menapa pringkelipun. Amargi menawi pados tamba wonten dinten pringkelipun, menika boten mari ananging boten wonten kacekipun. Dinten pringkel menika gangsal dinten sasampunipun nepton, menawi neptonipun minggu paing, mila pringkelipun kemis legi. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan* :

“Pringkel kuwi dina apes. Pringkel utawa apese kui limang dina bar nepton mas. Kui kudu dieling-eling.” (CLW 03)

Pramila menawi tiyang ingkang neptonipun minggu paing, ingkang sae menawi badhe tindak pados tamba menika boten kemis legi, senajan titenan pasaran legi menika sae. Saumpami milih dinten minggu legi.

b. Nemtokaken saat wekdal utawi jam

Pathokan anggenipun madosi saat wekdal utawi jam menika sedaya sami, petangan dinten lan pasaran dipungunggung lajeng dipunpara 3, sore, tengah wengi, bangun. Andharan menika jumbuh kaliyan prathelan informan :

“carane nggoleki saat, wektu sing pas kuwi kabeh padha mas,carane neptune dina ro pasaran dijumlah, trus dibagi 3, sore, tengah wengi, bangun.” (CLW 05)

1. Sore : Jam 16.00 – 23.00
2. Tengah wengi : Jam 24.00 – 07.00
3. Bangun : Jam 08.00 – 15.00

Menawi sampun dipuntemtokaken badhe pados dinten minggu legi, pramila saat wekdal utawi jam ingkang sae inggih menika :

Minggu: 5
 Legi : 5

$\left. \begin{array}{l} \text{Minggu: 5} \\ \text{Legi : 5} \end{array} \right\} 10 : 3 = (3,3,3) \text{ Tirah 1} = \text{Sore (16.00 – 23.00)}$

Saengga menawi badhe tindak pados tamba sesakit dinten Minggu Legi, ingkang sae menika antawis jam 16.00 utawi jam 4 sonten dumugi jam 23.00 utawi jam 11 dalu.

c. Nemtokaken arah laku

Anggenipun badhe madosi arah lampahipun, ngginakaken pathokan dinten lan pasaran. Pathokanipun kados menika :

a. Dinten

Senin = Ler

Selasa = Kidul Kilen

Rabu = Kilen

Kamis = Kidul Wetan

Jumat = Ler Wetan

Sabtu = Kidul

Minggu = Wetan

b. Pasaran

Legi = Wetan

Paing = Kidul

Pon = Kilen

Wage = Ler

Kliwon = Tengah

Ananging wonten petangan bab lelungan menika anggenipun ngginakaken arah miturut dinten lan pasaran menika kosokwangsulipun.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan*:

“Pathokan arah miturut dina karo pasaran kui padha, ning le nganggo walikane” (CLW 07)

Menawi sampun dipuntemtokaken badhe tindak dinten minggu legi :

Minggu : Wetan / Legi : Wetan

Pramila arah lampahipun kejaba ngetan, saged ngidul, saged ngaler, saged ngilen.

Tuladha II. Lelungan ingkang wigati (nagih utang)

a. Nemtokaken arah lan dinten

Wonten babagan nagih utang menika radi beda saking petangan sanesipun. Amargi menawi badhe nagih utang menika arah ingkang dipuntuju sampun cetha, pramila ingkang angka setunggal dipuntemtokaken rumiyin arah lampahipun, supados mangkih saged milih dinten ingkang pas. Langkung cetha kados menika :

c. Arah ingkang dipuntuju Ngidul

Menawi sampun mangertos arah ingkang dipuntuju ngidul, salajengipun saged milih dinten lan pasaran ingkang arahipun boten ngidul, amargi anggenipun ngginakaken kosok wangulipun. Pilihan dinten ingkang arahipun boten ngidul: senin legi, senin pon, senin wage, senin kliwon, selasa legi, selasa pon, selasa wage, selasa kliwon, rebo legi, rebo pon, rebo wage, rebo kliwon, kemis legi, kemis pon, kemis wage, kemis kliwon, jumat legi, jumat pon, jumat wage, jumat kliwon, minggu legi, minggu pon, minggu wage, minggu kliwon.

d. Nemtokaken dinten

Menawi sampun mangertos pilian dinten ingkang arahipun boten ngidul, salajengipun saged nemtokaken dinten badhe nagih utang. Ananging menawi badhe milih dinten, ingkang kedah dipungatosaken menika titenan dinten pasaran. Titenanipun sami, kados menika :

1. Kliwon : Peteng
2. Legi : Padhang
3. Paing : Umuk
4. Pon : Ora cucuk karo kasunyatan
5. Wage : Prasaja

Miurut titenan menika, pasaran ingkang sae kangge nagih utang inggih menika Legi utawi Wage. Pramila anggenipun nemtokaken dinten, saenipun ingkang pasaran Legi utawi Wage. Tuladhanipun milih dinten Jumat Legi.

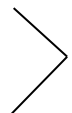
b. Nemtokaken saat wekdal utawi jam

Anggenipun nemtokaken saat wekdal utawi jam ingkang sae caranipun sami, inggih menika petangan dinten kaliyan pasaran dipungunggung lajeng dipunpara 3, sore, tengah wengi bangun. Kados ingkang dipunandharaken kaliyan *informan* :

“carane nggoleki saat, wektu sing pas kuwi kabeh padha mas, carane neptone dina ro pasaran dijumlah, trus dibagi 3, sore, tengah wengi, bangun.” (CLW 05)

Saumpami sampun dipunemtokaken badhe nagih dinten rebo legi

Rebo : 7
Legi : 5

 12 : 3 = (3,3,3,3) Genep = Bangun (08.00 – 15.00)

Saengga saat utawi jam ingkang sae inggih menika antawis jam 8 enjing dumugi jam 3 sonten.

Ananging menawi badhe nemtokaken jam rumiyin, saumpami badhe nagih jam 7 dalu, pramila anggenipun milih dinten ingkang kira-kira menawi dipunpadosi saatipun dhawah wanci sore (16.00 – 23.00).

Tuladha III. Lelungan saben dinten

Wonten lelungan utawi tindak ing saben dinten, boten nggatosaken titenan dinten ingkang sae kangge tindak. Amargi menika dipunlampahaken saben dinten. Wonten tindakan ing saben dinten menika namung nggatosaken dinten pringkel utawi apesipun, lan dinten geblakipun tiyang sepuh menawi tiyang sepuhuipun sampun seda. Kados ingkang dipunandharaken dening *informan*:

“Lha nek lelungan sing saben dina, kuwi nak pendak dina, ra perlu golek dina sing apik, jam sing pas to mas, ning kudu nggatekke dina pringkel e karo dina geblake wong tuane nek wong tuane ana sing wis seda.” (CLW 07)

Saumpami tiyang neptonipun jumat kliwon, pramila pringkelipun dinten selasa wage. Menawi dinten selasa wage, tiyang menika kedah langkung setiti, langkung waspada tinimbang dinten sanesipun. Amargi rikala dinten pringkelipun, tiyang menika adatsabenipun radi apes tinimbang dinten sanesipun, pramila menawi nglampahaken pakaryan padintenan rikala dinten pringkelipun, tiyang menika kedah langkung waspada, langkung setiti tinimbang dinten sanedipun, supados boten patos apesipun.

Salajengipun ugi kedah nggatosaken geblakipun utawi dinten sedanipun tiyang sepuh menawi tiyang sepuhipun sampun seda. Kenging menapa kedah nggatosaken geblakipun, amargi menawi geblakipun tiyang sepuh menika kedah dipunormati, lan trekadhang tiyang menika ugi saged radi apes menawi boten setiti. Andharan menika jumbuh kaliyan prathelan informan :

“Ngapa kok kudu nggatekake pringkel karo geblake wong tua, soale nek pas pringkel kuwi awake dhewe sok apes mas, tur nek pas pringkel kuwi umpama kepukul tangane ya, kuwi larane ra umum mas, beda karo nek dina biasa. Mulane kuwi kudu luwih setiti, luwih ngati-ati. Karo nek pas geblake wong tua kuwi ya kudu setiti, ngati-ati.”(CLW 07)

8. Petangan ingkang dipunginakaken wonten babaran

Petangan wonten bab babaran utawi *bayen* menika boten kathah. Namung wonten petangan kangge madosi *perkiraan* jam lair, lan titenan-titenan watak bayi miturut sasi lairipun. Ananging menika sedaya saged dipunginakaken menawi wonten kawontenan normal. Andharan menika jumbuh jumbuh kaliyan prathelan informan :

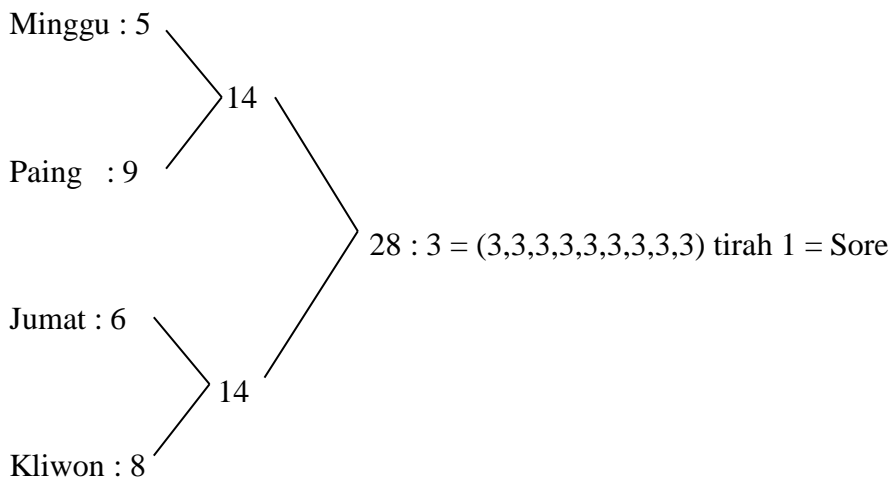
“Petungan nggon bayen iki ora akeh mas, anane petungan nggo ngira2 bayi lair, karo titenan watake bocah miturut sasi laire. Kuwi we sarate kudu keadaan normal lho mas, nek wis ra normal kuwi petungane iki raisa

dinggo. Carane ngira-ira jam laire, kuwi nganggo neptune ibu sing arep nglairke, ditambah dina le krasa kuwi, terus dipara 3, sore, tengah wengi, bangun. Mengko isa dikira-kira jam laire.” (CLW 07)

Anggenipun ngira-ngira lairipun bayi wanci jam pinten, caranipun kados menika:

Nepton Ibu minggu paing (14)

Keraos badhe lair jumat kliwon (14)

Saengga menawi ing kawontenan normal, *perkiraan* bayi lair menika saat sore, antawis jam 16.00 utawi jam 4 sore, dumugi 23.00 utawi 11 dalu.

Menawi sampun lair, normal. Salajengipun saged dipuntiteni watakipun bocah menika miturut mangsa utawi sasi lairipun. Kados ingkang dipunandharaken dening *informan* :

“Iyaa, sasi Januari kuwi watake seneng gawe lara atine liyan. Februari kuwi, seneng demenan. Maret kuwi ora demuwe. April kuwi kaku, mutungan. Mei kuwi seneng jupuk nggone uwong. Juni kuwi seneng demenan. Juli kuwi cah alus. Agustus kuwi cerobo. September kuwi angel kekancan. Oktober kuwi resikan. November kuwi, crigis, okeh omonge. Desember kuwi pinter.” (CLW 07)

Andharan saking *informan* menika ugi jumbuh kaliyang ingkang kaserat wonten Almanak tanggalan warsa 2015, kados ing ngandhap menika :

Tabel 3. Watak bayi miturut sasi lairipun

No.	Sasi	Watak
1.	Januari	Brangasan , seneng gawe lara atine liyan
2.	Pebruari	Sedhengan, seneng demenan
3.	Maret	Ngembreh, ora demuwe
4.	April	Kakon aten, mutungan
5.	Mei	Climut, seneng jupuk nggone liyan
6.	Juni	Sedhengan, seneng demenan
7.	Juli	Welasan
8.	Agustus	Cerobo
9.	September	Kumer anteng, angel kekancan

Tabel salajengipun

10.	Oktober	Resikan
11.	Nopember	Kumet juweh, crigis, okeh omonge
12.	Desember	Lantip

9. Petangan ingkang dipunginakaken wonten tetanem

Petangan wonten babagan tetanen menika namung sekedhik, boten kados petangan wonten babagan sanesipun. Petangan wonten tetanen menika namung dipunginakaken menawi badhe nanem pantun kaliyan badhe panen pantun kemawon. Menawi nanem palawija lan sanesipun boten ngginakaken petangan menika. Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken *informan* :

“Petungan nggon tetanen iki biasane le nganggo nek ming nggo lekasi nandur pari, karo wiwit panen pari. Nek nandur palawija karo liyane ra nganggo etungan.” (CLW 07)

Anggenipun ngginakaken petangan menika kanthi dhasar nepton lair ingkang kagungan sabin, saking nepton menika kangge madosi dinten ingkang sae kangge tandur utawi panen, lajeng saat ingkang sae, lan arah ingkang sae kangge tandur utawi panen. Caranipun madosi dinten ingkang sae inggih menika petangan nepton gunggungipun pinten, dipunpadosi dinten sanes ingkang gunggungipun sami kaliyan nepton menika, lajeng dipun para 5, **sri** “mulya”, **rejeki** “rejeki”, **gedhong** “panen kathah”, **lara** “lara/seret” lan **pati** “mati/gagal panen”.

Andharan menika jumbuh kaliyan ingkang dipunandharaken dening *informan* :

“Iya mas, nganggo pathokane nepton sing duwe sawah. Seka neptune kui digoleki dina sing jumlahe padha, terus dipara 5 nganggo sri, rejeki, gedhong, lara, pati.” (CLW 07)

Langkung cetha kados menika:

a. Dinten tandur

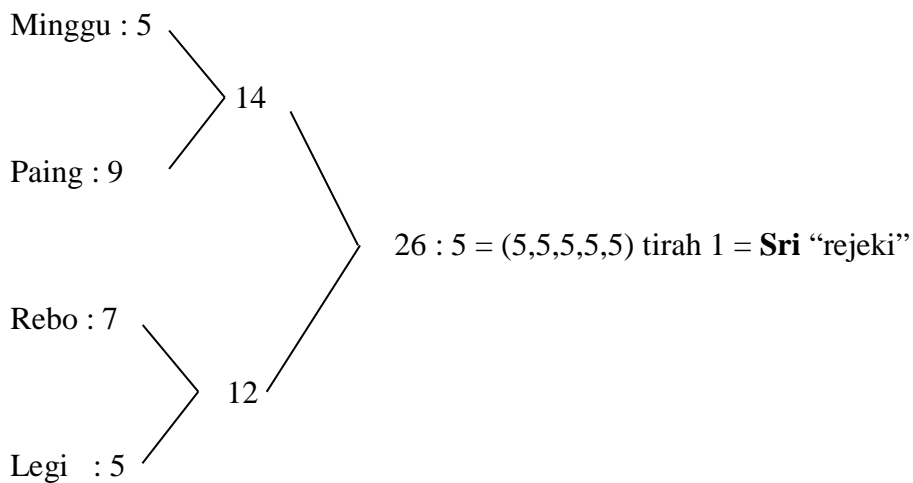
Nepton ingkang kagungan sabin: minggu paing

Minggu : 5
 Paing : 9

$\left. \begin{array}{l} \text{Minggu : 5} \\ \text{Paing : 9} \end{array} \right\} 14: 5 = (5,5) \text{ Tirah } 4 = \textbf{Lara “seret panenipun”}$

Menawi asilipun kados menika boten saged kepanggih dinten sanes ingkang saged sae, amargi saking neptonipun asilipun sampun kirang sae. Pramila kedah ngginakaken cara sanes. Caranipun inggih menika nepton lair

dipungunggung kaliyan dinten sanes ingkang petanganipun sae. Tuladhanipun nepton minggu paing, dipungunggung kaliyan dinten rebo legi.

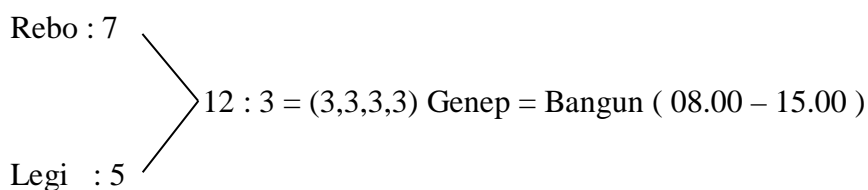
Saengga dinten ingkang sae kangge wiwit tandur inggih menika dinten rebo legi.

b. Saat ingkang sae

Menawi sampun dipuntemtokaken dinten badhe wiwit tandur dinten Rebo Legi, salajengipun madosi saat wekdal utawi jam kangge wiwit tandur. Anggenipun madosi saat wekdal utawi jam ingkang sae caranipun sami kados wonten petangan sanesipun. Gunggung petangan dinten dipunpara 3, sore, tengah wengi, bangun. Kados ingkang dipunandharaken dening *informan* :

“carane ngetung saat sing apik kuwi kabeh padha mas, jumlahe dina pasaran dibagi 3, sore, tengah wengi, bangun.” (CLW 07)

Langkung cetha kados menika:

Saengga saat wekdal utawi jam ingkang sae kangge tandur jam 8 enjing dumugi jam 3 sonten.

c. Nemtokaken arah

Menawi sampun dipntemtokaken dinten lan jam kangge wiwit tandur, salajengipun nemtokaken arah kangge miwit tandur. Anggenipun nemtokaken arah menika ngginakanen pathokan arah miturut dinten lan pasaran, boten kosokwangsulipun. Kados ingkang dipunandharaken dening *informan* :

“Ning nek dinggo tandur karo panen kuwi le nggunakke arahe ora walikan, dadi padha pathokan dinane. Nek jumat ngalor, berarti arahe ya ngalor.” (CLW 07)

Pathokanipun menika :

a. Dinten

Senin = Ler kilen

Selasa = Kidul kilen

Rabu = Kilen

Kamis = Kidul wetan

Jumat = Ler

Sabtu = Kidul

Minggu = Ler wetan

b. Pasaran

Legi = Wetan

Paing = Kidul

Pon = Kilen

Wage = Ler

Kliwon = Tengah

Menawi sampun dipuntemtokaken badhe tandur dinten rebo legi,

Rebo = Ngilen

Legi = Ngetan

Saengga kangge miwit tandur ingkang sae arah Ngilen utawi Ngetan.

Salajengipun badhe kaandharaken petangan ingkang dipunginakaken rikala badhe panen. Anggenipun ngginakaken petangan menika sami kaliyan petangan badhe tandur, inggih menika ngginakaken nepton lair ingkang kagungan sabin, kangge madosi dinten ingkang sae, saat ingkang sae lan arah wiwitan panen ingkang sae. Langkung cetha kados menika :

a. Nemtokaken dinten

Neptonipun ingkang kagungan sabin selasa paing

Selasa : 3
 Paing : 9

12

Dipunpadosi dinten sanesipun ingkang sami gunggungipun 12. Saumpami milih dinten kemis wage.

Kemis : 8
 Wage : 4

$12 : 5 = (5,5)$ tirah 2 = **Rejeki “Sae”**

Saengga dinten ingkang sae kangge miwiti panen menika dinten Kemis Wage.

b. Nemtokaken saat wekdal utawi jam

Menawi sampun dipuntemtokaken dinten badhe wiwit tandur dinten kemis wage, salajengipun madosi saat wekdal utawi jam kangge wiwit tandur. Anggenipun madosi saat wekdal utawi jam ingkang sae caranipun sami kados

wonten petangan sanesipun. Gunggung petangan dinten dipunpara 3, sore, tengah wengi, bangun. Kados ingkang dipunandharaken dening *informan* :

“carane ngetung saat sing apik kuwi kabeh padha mas, jumlahe dina pasaran dibagi 3, sore, tengah wengi, bangun.” (CLW 07)

Kemis : 8
 Wage : 4

$\left. \begin{array}{l} \text{Kemis : 8} \\ \text{Wage : 4} \end{array} \right\} 12 : 3 = (3,3,3,3) \text{ Genep} = \text{Bangun (08.00 – 15.00)}$

Saengga saat wekdal utawi jam ingkang sae kagge miwit panen menika antawis jam 8 enjing dumugi jam 3 sonten.

c. Nemtokaken arah

Menawi sampun dipntemtokaken dinten lan jam kangge wiwit tandur, salajengipun nemtokaken arah kangge miwit tandur. Anggenipun nemtokaken arah menika ngginakanen pathokan arah miturut dinten lan pasaran, boten kosokwangsulipun. Kados ingkang dipunandharaken dening *informan* :

“Ning nek dinggo tandur karo panen kuwi le nggunakke arahe ora walikan, dadi padha pathokan dinane. Nek jumat ngalor, berarti arahe ya ngalor.” (CLW 07)

Pathokanipun menika :

a. Dinten

Senin = Ler kilen

Selasa = Kidul kilen

Rabu = Kilen

Kamis = Kidul wetan

Jumat = Ler

Sabtu = Kidul

Minggu = Ler wetan

b. Pasaran

Legi = Wetan

Paing = Kidul

Pon = Kilen

Wage = Ler

Kliwon = Tengah

Saumpami sampun dipuntemtokaken badhe wiwit panen dinten kemis wage. Arahipun :

Kemis : Kidul Wetan

Wage : Ler

Saengga arah ingkang sae kangge miwit tandur menika saking arah Kidul wetan utawi saking ler.

BAB V

PANUTUP

A. Dudutan

Adhedhasar saking asiling panaliten saha pirembagan babagan petangan Jawi ingkang sampun kalampahan wonten Dhusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul , saged dipunpundhut dudutan antawisipun.

1. Petangan ingkang taksih dipunginakaken ing Dusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul wonten 9, inggih menika:

1. petangan wonten manten :

- a. lamaran,
- b. pasok tukon,
- c. pasang tarub,
- d. midadareni,
- e. ijab,
- f. boyongan,

2. petangan wonten sripah :

- a. nemtokaken dinten pengetan sedanipun saking 1 dinten, 3 dinten, 7 dinten, 40 dinten, 100 dinten, setunggal taun, kalih taun lan 1000 dinten;

3. petangan wonten damel griya :

- a. wiwit ngedhuk pondhasi,
- b. pasang molo,
- c. damel sumur,

4. pindhah griya,
  5. madosi barang ical,
  6. madosi sebab sesakit saha tambanipun,
  7. lelungan :
    - a. lelungan wigati,
    - b. lelungan saben dinten,
  8. babaran,
  9. tetanen :
    - a. nanem pantun.
2. Kejaba petangan bab sripah lan madosi barang ical, saperangan ageng anggenipun ngginakaken petangan menika gumathok kaliyan nepton lair.
  3. Sedaya asil saking panaliten menika namung kulitipun, utawi saged dipunwastani namung *konsep*. Pramila senjata saged mangertos *konsep* petangan menika, ananging boten sedaya tiyang saged ngginakaken petangan menika. Amargi adatsabenipun saderengipun ngginakaken petangan menika kedah wonten laku tartamtu lan wonten *ucap-ucapipun*.

B. Implikasi

Panaliten menika saged paring tambahan seserepan babagan panaliten budhaya, mliginipun ingkang ngrembag babagan tradhisi petangan Jawi. Asiling panaliten ingkang ngrembag bab petangan Jawi menika saged migunani kangge pamaos supados langkung mangertos petangan Jawi, kaginaanipun saha caranipun ngginakaken. Asiling panaliten menika kaangkah saged dados dhasar kangge panaliten salajengipun ingkang ngrembag bab petangan Jawi. Panaliten menika

kaangkah saged ugi paring seserepan tumrap para siswa bab petangan Jawi minangka sugihing kabudayan mliginipun bab tradhisi.

C. Pamrayogi

Saking asiling panaliten saha pirembagan wonten ing panaliten menika nuwuhaken pamrayogi inggih menika:

1. sampun kathah tiyang Jawi piyambak ingkang kesupen babagan petangan Jawi menika, langkung-langkung caranipun ngginakaken. Pramila saking menika saged dipunlajengaken malih kanthi panaliten ingkang ngrembag bab kabudayan, mliginipun babagan tradhisi petangan Jawi;
2. petangan Jawi menika minangka warisan saking para leluhur, saged ugi minangka warisan budaya ingkang gadhah nilai inggil sanget. Awit panaliten menika winates ing Dusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul pramila panaliten ingkang langkung wiyar kedah dipunlampahi;
3. kanthi kalampahan panaliten ingkang magepokan kaliyan petangan Jawi menika dipunajab samangke nama petangan Jawi menika boten ical saking kabudayan Jawi.

KAPUSTAKAN

- Dananjaja, James. 1984. *Folklor Indonesia : ilmu gosip, dongeng dan lain-lain*. Jakarta : Grafiti Pers.
- _____. 1991. *Folklor Indonesia*. Jakarta: PT Pustaka Grafiti
- Endraswara, Suwardi. 2006a. *Metodologi Penelitian Kebudayaan*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press
- _____. 2006b. *Metode, Teori, Teknik Penelitian Kebudayaan*. Yogyakarta: Pustaka Widyatama
- _____. 2009. *Metodologi Penelitian Folklor*. Yogyakarta : Media Pressindo
- _____. 2010. *Folklor Jawa*. Jakarta: Penaku
- _____. 2011. *Metodologi Penelitian Tradisi Lisan*. Yogyakarta: Kanwa Publlisher
- Hadiatmaja, Sarjana. 2009. *Pranata Sosial Dalam Masyarakat Jawa*. Yogyakarta: CV. Grafika Indah
- Radjiman. 2000. *Konsep Petangan Jawa*. Surakarta : Yayasan Pustaka Cakra
- Soemodidjojo, R. 2013. *Kitab Primbon Betaljemur Adammakna*. Yogyakarta: Soemodidjojo Mahadewa
- Moleong, Lexi J. 2006. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung: PT Remaja Rosdakarya
- Ghony, Djunaidi. 2012. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Yogyakarta: Ar-Ruzz Media
- Poerwadarminta. 1939. *Baoesatra Djawa*. Batavia: J. B Wolters Uitgevers Maatschappij
- Koentjaraningrat. 2009. *Pengantar Ilmu Antropologi*. Edisi Revisi. Jakarta: Rineka Cipta
- Herusatoto, Budiono. 2008. *Simbolisme Jawa*. Yogyakarta : Ombak
- Spradley. 2007. *Metode Etnografi*. Yogyakarta: Kanisius

- Tim Penyusun Kamus. 2002. *Kamus Besar Bahasa Indonesia Edisi Ketiga*. Jakarta: Balai Pustaka
- Tim Penyusun. 2012. *Panduan Tugas Akhir*. Yogyakarta: Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta
- Tim Tugas Akhir Skripsi Jurusan. 2012. *Suplemen Panduan Penulisan Tugas Akhir Skripsi (TAS)*. Yogyakarta: Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta
- Ariyanto. “Penggunaan Petungan Masyarakat Jawa Muslim Dalam Ritual Pernikahan.” 12 Mei 2014. <http://eprints.iainsalatiga.ac.id/484/1>
- Hadi Prasetyo, Arif. “Tinjauan Hukum Islam Tentang Konsep Petung (Studi Terhadap Pemikiran Mbah Kalam, Konsultasi Penanggalan di Koran Kedaulatan Rakyat)” 12 Mei 2014. <http://digilib.uin-suka.ac.id/4258/>
- Almanak Kalender Tahun 2015

Catatan Lapangan Observasi

Dinten/ Tanggal : Rebo Pon, 14 Januari 2015
 Tabuh : 10.00 WIB – 12.00 WIB
 Papan : Balai Desa Wirokerten
 Topik : Pratelan papan panaliten tradhisi Petangan Jawi Wonten
 Masarakat ing Dusun Kertopaten, Desa Wirokerten,
 Banguntapan, Bantul.

1. Pratelan Papan Panaliten

Dhusun Kertopaten inggih menika salah satunggaling Dhusun ingkang mapan wonten Desa Wirokerten minangka papan panaliten. Desa Wirokerten kanthi cara administratif minangka salah satunggaling desa ingkang mapan wonten ing Kecamatan Banguntapan, Kabupaten Bantul, Provinsi Daerah Istimewa Yogyakarta. Desa Wirokerten kaperang dados 8 Pedukuhan. Inggih menika Pedukuhan I isinipun Dhusun Kertopaten lan Dhusun Glondong, pedukuhan II isinipun Dhusun Grojogan, Pedukuhan III isinipun Dhusun Mutihan, Pedukuhan IV isinipun Dhusun Sampangan, Dhusun Sawo lan Dhusun Sakaran, Pedukuhan V isinipun Dhusun Botokenceng, Pedukuhan VI isinipun Dhusun Tobratan, Dhusun Wirokerten lan Dhusun Tambak dolahan, Pedukuhan VII isinipun Dhusun Kepuh Wetan, lajeng ingkang Pedukuhan VII isinipun Dhusun Kepuh Kulon. Panaliten babagan tradhisi petangan Jawi katindakaken wonten Dhusun Kertopaten ingkang kalebet Padukuhan I.

Watesaning laladan Desa Wirokerten inggih menika

Sisi wetan inggih menika Desa Jambidan

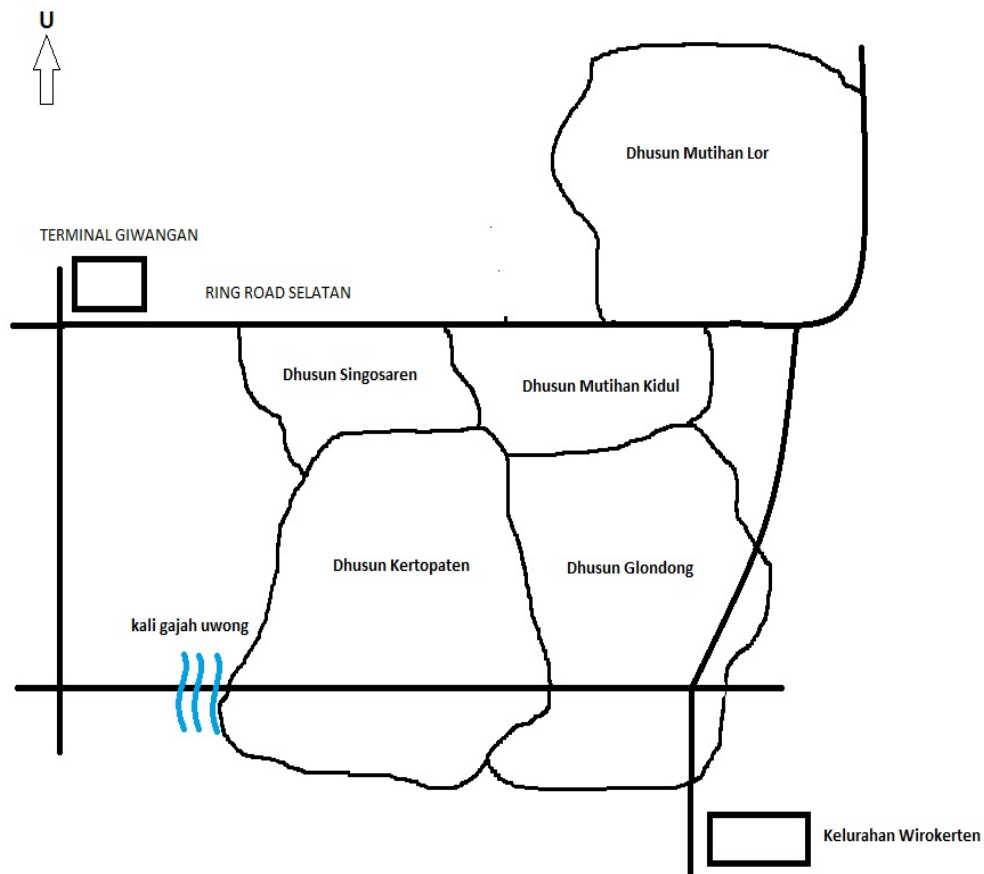
Sisi kidul inggih menika Desa Pleret

Sisi kilen inggih menika Desa Tamanan

Sisi ler inggih menika Desa Singosaren

Denah

Gambar 1. Denah Dhusun Kertopaten minangka Papan Panaliten

Wiyaripun Desa Wirokerten antawisipun 386,1655 Ha ingkang kaperang dados Pekarangan 97,7635 ha, Sabin 269,1920 ha, Tegalan 6,0450 ha, Makam 1,8800 ha, Sungai&Jalan 2,0500 ha, lan lain-lain 9,2350 ha. langkung cetha saged kababar wonten ing tabel ngandhap menika.

Tabel 4. Tabel peranganipun laladan Desa Wirokerten miturut pangginanipun

No	Peranganipun laladan	Gunggung
1	Sabin	269,1920 Ha
2	Pekarangan	97,7635 Ha
3	Tegalan	6,0450 Ha

4	Makam	1,8800 Ha
5	Jalan&Sungai	2,05000 Ha
6	Sanesipun	9,2350 Ha
Gunggung		386,1655 Ha

Sumber: Monografi Desa Wirokerten Warsa 2013

Orbitasi utawi *jarak* tebihipun saking pusat pemerintahan :

- a. Saking Pemerintahan Kecamatan : 2 KM
- b. Saking Pemerintahan Kota : KM
- c. Saking Kota /Ibukota Kabupaten : 12 KM
- d. Saking Ibukota Provinsi : 7 KM

Menawi saking data *orbitasi* menika saged katingal bilih Desa Wirokerten menika celak kaliyan Ibukota Provinsi ingkang dipunpimpin kaliyan Sri Sultan Hamengkubuwono X, ingkang boten sanes inggih menika Raja saking Kraton Ngayogyakarta Hadiningrat. Babagan menika ingkang dadosaken panaliten menika saged dipunlampahaken. Amargi taksih celak kaliyan kraton menika, kados dene daerah sanes ingkang celak kaliyan *pusat pemerintahan* ingkang awujud Kraton / *Kerajaan*, taksih kathah kabudayan saha folklor ingkang taksih lestantun wonten salebeting masarakat. Wonten Desa Wirokerten, wonten folklor ingkang taksih dipunlestantunaken, tuladhanipun inggih menika petangan Jawi. Wonten masarakat Desa Wirokerten taksih kathah ingkang ngginakaken petangan Jawi wonten pagesangan padintenan.

2. Kependudukan

Gunggung penduduk desa Wirokerten miturut data warsa 2013 inggih menika 11.291 jiwa, sarta 3.425 KK. Penduduk ingkang gunggungipun 11.291 kaperang dados 5.537 jiwa jaler saha 5.754 estri. Menawi dipuntingali saking saking kathahipun yuswa, penduduk ingkang gadhah urautan I inggih menika

penduduk ingkang yuswanipun 16 – 59 taun ingkang gunggungipun 7.516 jiwa. urutan II inggih menika 0 – 15 taun ingkang gunggungipun 2.702 jiwa, lajeng urutan III yuswa langkung saking 60 ingkang gunggungipun 1.703 jiwa.

Inkang langkung cetha saged dipuntingali saking tabel wonten ing ngandhap menika.

Tabel 5. Penduduk Desa Wirokerten miturut yuswa

No	Kelompok Yuswa	Gunggung
1	0-15taun	2.702 jiwa
2	16-59 taun	7.516 jiwa
3	Langkung saking 60	1.073 jiwa
Gunggung		11.291 jiwa

Sumber: Monografi Desa Wirokerten Warsa 2013

3. Pakaryan

Tingkat kemakmuran salah satunggaling wilayah saged katingal saking sedaya kabetahanipun saged kacukupan kadosta sandang, pangan, sarta papan. Kangge njangkepi kabetahan kala wau tentu kemawon mboten saged uwal saking pakaryan. Semanten ugi tingkat kemakmuran warga masarakat Desa Wirokerten saged katingal saking pakaryanipun penduduk.

Pangupajiwanipun Penduduk Desa Wirokerten miturut data monografi Desa Wirokerten menika wonten jinis-jinis pandamelan ingkang dipuntindakaken, antawisipun ingkang urutan I pangupajiwanipun inggih menika buruh lepas ingkang gunggungipun 2.254 jiwa, lajeng Wiraswasta/Sadean ingkang gunggungipun 1.428 jiwa, lajeng urutan III Buruh Tani ingkang gunggngipun 1.357 jiwa. Inkang langkung cetha pangupajiwanipun warga masarakat Desa Wirokerten saged katingal wonten ing tabel ngandhap menika.

Tabel 6. Pangupajiwanipun penduduk Desa Wirokerten warsa 2013

No	Jinis Pakaryan	Gunggung
1	Karyawan	
	PNS	530 Jiwa
	TNI / POLRI	102 Jiwa
	Swasta	972 Jiwa
2	Wiraswasta / Sadean	1.428 Jiwa
3	Petani	420 Jiwa
4	Tukang	350 Jiwa
5	Buruh Tani	1.357 Jiwa
6	Pensiunan	140 Jiwa
7	Nelayan	-
8	Peternak	103 Jiwa
9	Jasa	64 Jiwa
10	Pengrajin	249 Jiwa
11	Pekerja Seni	4
12	Buruh Harian Lepas	2.254 Jiwa
13	Lain-lain	546 Jiwa
14	Tidak Bekerja	35 Jiwa
Gunggung		11.291 Jiwa

Sumber: Monografi Desa Wirokerten warsa 2013

4. Tingkat Pendidikan

Kemajengan salah satunggaling desa saged katingal saking tingkat pendidikanipun. Saking data monografi Desa Wirokerten warsa 2013 menika saged dipun mangertosi bilih tingkat pendidikan masarakat Desa Wirokerten kalebet sae. Menika saged katingal saking sedaya lare wonten ing Desa Bumirejo sekolah.

Tabel 7. Pendidikan Penduduk Desa Wirokerten warsa 2013

No	Tingkat pendidikan	Gunggung
----	--------------------	----------

1	Lulusan Pendidikan Umum	
	TK	1.135 Jiwa
	SD / Sederajat	2.837 Jiwa
	SMP	1.817 Jiwa
	SMA / SMU	3.003 Jiwa
	Akademi/ D1-D3	417 Jiwa
	Sarjana	823 Jiwa
	S2	64 Jiwa
	S3	7 Jiwa
2	Lulusan Pendidikan Khusus	
	Pondok Pesantren	35 Jiwa
	Pendidikan Keagamaan	-
	Sekolah Luar Biasa	7 Jiwa
	Kursus Ketrampilan	28 Jiwa
3	Tidak Lulus & Tidak Sekolah	
	Tidak Lulus	656 Jiwa
	Tidak Sekolah	462 Jiwa

Sumber: Monografi Desa Wirokerten warsa 2013

5. Sistem Religi

Saperangan ageng saking warga Wirokerten ngrasuk agami Islam. Menika ingkang dadosaken wonten Desa Wirokerten boten wonten papan kagem ngibadah kejaba kagem agami Islam. Cacahipun papan kangge ngibadah wonten 24 Masjid, 27 Mushola.

Cathethan Refleksi:

1. Desa Wirokerten kalebet wonten wewengkon administrative Kecamatan Banguntapan, ingkang gadhah wates sisih wetan dipunwatasi kaliyan Desa Jambidan, sisih kidul dipun watesi kaliyan Desa Pleret, sisih kilen dipun

watesi kaliyan Desa Tamanan, sarta sisih ler dipun watesi kaliyan Desa Singosaren.

2. Desa Wirokeerten kaperang dados 8 Pedukuhan. Inggih menika Pedukuhan I isinipun Dhusun Kertopaten lan Dhusun Glondong, pedukuhan II isinipun Dhusun Grojogan, Pedukuhan III isinipun Dhusun Mutihan, Pedukuhan IV isinipun Dhusun Sampangan, Dhusun Sawo lan Dhusun Sakaran, Pedukuhan V isinipun Dhusun Botokenceng, Pedukuhan VI isinipun Dhusun Tobratan, Dhusun Wirokerten lan Dhusun Tambak dolahan, Pedukuhan VII isinipun Dhusun Kepuh Wetan, lajeng ingkang Pedukuhan VII isinipun Dhusun Kepuh Kulon.
3. Panaliten tradhisi Petangan Jawi wonten masarakat dipunlampahaken ing Dusun Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul.
4. Dhusun Kertopaten menika mapan wonten ing sisih eler saking Desa Wirokerten. Sisih ler dipunwatesi kaliyan Desa Singosaren. Sisih wetan dipun watesi kaliyan Dusun Glondong, Sisih kidul dipunwatesi kaliyan Dusun Sawo, sisih kilen dipuwatesi kaliyan Dusun Grojogan.

Catatan Lapangan Wawancara (CLW 1)

Informan : Mbah Badar

Yuswa : 85 Taun

Padamelan : -

Alamat : Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul

Dinten/ Surya : Senin, 15 Desember 2014

A : Kulanuwun mbah, kula menika badhe damel skripsi babagan petangan Jawi ingkang taksih dipunginakaken wonten kertopaten mriki, pramila kula badhe nyuwun pirsane petangan menapa kemawon ingkang taksih dipunginakaken wonten kertopaten mriki, lajeng menapa ginanipun petangan menika, kaliyan kados pundi caranipun ngginakaken petangan menika.

B : Wo ya le, nek petungan sing isih umum sok dinggo ning nggone dhewe kene ki paling kerep manten, terus petungan nggo nggoleki dina pengetan sedane uwong. Gawe omah kae ya isih nganggo dietung. Kowe arep tekon sing endi?

A: Nggih kula badhe nyuwun pirsane sedaya mbah, sanesipun menika wau taksih wonten petangan sanesipun boten?

B : Isih ana, nggolek tamba ya isa dietung, pindah omah ya isa dietung, nggoleki barang ilang, ngetung dina sing apik nek arep lunga ya ana, ngetung nek wong arep tandur , panen ya ana. Wis pira kuwi mau?

A : Wolu mbah, taksih wonten sanesipun menapa boten?

B : Ketoke kuwi sing paling kerep dinggo le

A: Nggih mbah. Salajengipun kula badhe nyuwun pirsane ginanipun petangan-petangan menika kangge napa mbah. Saking petangan wonten manten rumiyin mbah, menika ginanipun kangge menapa kemawon?

B : Gunane petungan nggon manten iki intine nggo nemtokke dina sing apik. Dina sing apik nggo lamaran, pasok tukon, pasang tarub, midadareni, ijab qabul, karo boyongan. Petangane iki ya isa nggo nemtokke jam e sing apik jam pira, karo arah lakune sing apik ki arah ngendi, kui isa digoleki.

A : Menawi petangan babagan sripah menika kangge napa?

B : Gunane petungan nggon sripah iki intine dinggo nggampangke le nggoleki dina pengetan sedane. Pengetan seka telung dinane, pitung dinane, patangpuluhe, nyatuse, setaun, rong taun, karo nyewune. Dadi nek nganggo petungan iki le nggoleki luwih kepenak le.

A : Lajeng petangan wonten damel griya menika ginanipun kangge napa?

B : Gunane petungan nggon gawe omah iki intine dinggo nggoleki dina, jam karo arah sing pas, sing apik nek arep mbangun omah. Contone nek arep miwiti ngedhuk pondhasi, masang molo, gawe sumur, kuwi dietung sik dinane sing pas kapan, jam e sing pas kapan, terus arahe sing pas lekas seko ngendi.

A : Menawi petangan kangge pindah griya ginanipun napa?

B : Gunane petungan nggon pindah omah iki meh padha karo nggon gawe omah le, intine nggo nemtokke dina sing apik nggo pindah, saat utawa jam sing pas nek arep pindah, terus nemtokke arah lakune pas pindah sing apik nendi

A: Menawi petangan kangge madosi barang ical?

B: Gunane kuwi ya dinggo nggoleki barang sing ilang, dinggo nggoleki sing njupuk ya isa.

A : Lajeng petangan kangge madosi sesakit menika ginanipun napa?

B : Gunane petungan nggon dinggo nggoleki sebab penyakit ki ya dinggo nggeloki sebab penyakit, le nggoleki sebabe kuwi nganggo pathokan dina kerasa le lara. Nek uwis ketemu penyebabe terus isa ditentokne tambane ki apa, le golek tamba arah ngendi sing pas ben tambane isa mujarab.

A: Menawi petangan wonten lelungan?

B : Gunane petungan nggon bab lelungan iki, dinggo nggoleki dina sing pas, dina sing apik nggo lunga sing ana tujuan penting, umpama lamaran, pasok tukon, nagih utang, golek gawean. Terus petungane iki isa dinggo nemtokake jam sing pas, sing apik nggo lunga ki jam pira, karo arah lakune sing pas kui arah ngendi.

A : Lajeng ingkang tetanen ginanipun kangge napa?

B : Ya nek nggon tandur iki dinggo ngetung dina sing apik nek arep tandur le, karo nek arep panen.

A : Salajengipun kula badhe nyuwun pirsu kados pundi caranipun ngginakaken mbah. Inkang sepindah petangan wonten manten wau. Caranipun ngginakaken kados pundi?

B : Petungan nggon manten ki isa dinggo ngetung dina nek arep lamaran, pasok tukon, pasang tarub, midadareni, ijab qabul karo boyongan. Sadurunge lamaran kui biasane milih dina sing apik nggo lamaran, lha biasane kuwi wong kene do milih pasaran legi karo wage.

A : Kenging menapa kok milih pasaran legi lan wage mbah?

B : Ya legi karo wage kuwi titenane apik, padhang rembuke, prasaja. Dadi nek do lamaran, pasok tukon, apa lunga-lunga nagih utang pa ngapa kuwi milih legi, rembuke padhang.

A : Menawi sampun nemtokaken dinten, lajeng kados pundi?

B : Bar ketemu dinane, goleki jam e sing apik karo lakune sing apik. Nggoleki jam kuwi petunge dina cacahé pira, terus dibagi 3, sore, tengah wengi, bangun. Sore kuwi seka jam 3 sore tekan 11 bengi, tengah wengi kuwi seka jam 11 bengi tekan jam 6, terus bangun kuwi jam 6 tekan jam 3 sore.

A : Menawi sampun kepanggih jam, lajeng anggenipun madosi arah lakunipun kados pundi?

B : Gampang, arah lakune ya pas karo dina pasarane. Senin kuwi lor kulon, selasa kuwi kidul kulon, rebo kuwi kulon, kemis kuwi kidul wetan, jumat kuwi lor, setu kuwi kidul, minggu kuwi lor wetan. Nek kliwon kuwi tengah, legi wetan, paing kidul, pon kulon, wage ngalor. Lha kuwi carane le nganggo walikane. Dadi umpama minggu legi, berarti lakune ora oleh ngalor ngetan. Dong rung?

A : Nggih mbah, kula dong. Menawi tiyang mriki ingkang saged petungan sanesipun sinten nggih mbah?

B : Nek wong kene saiki wis ra patiyo okeh, danuri kae isa ning ming sithik paling, karo kae anake jomul kae ya isa.

A : Nggih mbah, samenika ingkang kula suwunaken pirsane menika rumiyin, benjing kula mriki malih.

B : Ya le.

Catatan Lapangan Wawancara (CLW 02)

Informan : Mbah Danuri

Yuswa : 68 Taun

Padamelan : -

Alamat : Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul

Dinten/ Surya : Selasa, 16 Desember 2014

A : Kulanuwun mbah, kula menika badhe nggarap skripsi babagan petangan jawi ingkang taksih dipunginakaken wonten topaten riki, pramila kula badhe nyuwun pirsu mbah petangan menapa kemawon ingkang taksih wonten topaten riki.

B : Ya lee, nek petungan jawa sing isih sok dinggo karo wong kene ki okeh le, kaya nggo ngetung dina manten, nggo ngetung gawe omah, pindah omah, tandur ya sok dietung, ning aku ora kabeh isa je.

A : Menawi panjenengan ingkang saged petangan menapa kemawon mbah?

B : Aku isane ming ngetung dina nggo manten, kaya nemtokke dina ijab, lamaran, pasok tukon, kaya ngono kuwi.

A : Sanesipun menika panjenengan saged menapa malih mbah?

B : Ngetung nek arep gawe omah ya isa, pindah omah. Terus nggoleki barang ilang ya isa, nggoleki dina nek arep lunga apa ngapa ya isa, tandur ya isa. Soale kabeh ki meh padha le. Intine ki ming nggoleki dina sing apik ngono ta.

A : Nggih mbah, menawi petangan wonten bab manten menika menapa kemawon?

B : Petungan nggon manten kuwi isa nggo nggoleki dina apik nggo ijab, lamaran, pasok tukon, boyongan. Kaya ngono kuwi.

A : Menawi badhe lamaran menika kados pundi caranipun ngetang mbah?

B : Nek arep lamaran? Ya kuwi milih dina sing apik, biasane nek wong topaten ki milihe dina legi, soale titenane apik. Nek liyane kuwi ora patek apik le nek dinggo lamaran.

A : Kenging menapa kok milihe legi mbah?

B : Ya kuwi apik legi kuwi, padhang ngono titenane. Nek liyane kuwi ra pati apik. Kaya kliwon kuwi malah peteng, paing kuwi elek, pon ya elek, wage kuwi rada apik. Tapi apik dhewe legi.

A : Lajeng menawi sampun?

B : Nek uwis milih dina, bar kuwi isa nemtokke jam, ning jam kuwi saiki ya sakerepe sing arep nglakoni. Ning nek umpama arep nganggo dietung, kuwi carane cacahé dina karo pasaran pira, terus dipara 3 biasane kuwi nek wong kene. 3 kuwi sore, tengah wengi, bangun.

A : Menawi sore menika jam pinten mbah?

B : Sore kuwi antarane seka jam 4 sore tekan jam 11, tengah wengi kuwi antarane jam 12 pas tekan jam 7 nan, nek bangun kuwi antarane jam 8 tekan sore jam 3.

A : Menawi sampun kados menika lajeng napa malih mbah?

B : Nek wis bar ngetung wektune, golek lakune nendi sing apik. Carane ya nganggo lakune dina, wis ngerti rung apa wae?

A : Dereng mbah..

B : Senin ki ngalor ngulon, selasa ki ngidul ngulon, rebo ngulon, kemis ngidul ngetan, jumat ngalor, setu ngidul, minggu ngalor ngetan.

A : Menawi pasaran menika arah-arahipun kados pundi mbah?

B : Nek pasaran legi kuwi ngetan, paing kuwi ngidul, pon kuwi ngulon, wage kuwi ngalor, kliwon kuwi tengah.

A : Lajeng caranipun ngginakaken kados pundi mbah?

B : Ya kuwi gari umpama arep lamaran dina apa, jemuah paing umpama, berarti lakune ya lor kidul.

A : Nggih mbah, menika rumiyin kemawon ingkang kula tangletaken, benjing kula mriki malih menawi wonten ingkang badhe kula tangetaken

B : Ya le..

Catatan Lapangan Wawancara (CLW 3)

Informan : Bp. Budi Anung
 Yuswa : 46 Taun
 Padamelan : Swasta
 Alamat : Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul
 Dinten/ Surya : Kemis, 18 Desember 2014

A : Nyuwun sewu mas, menika kula badhe damel skripsi babagan petangan Jawi ingkang taksih dipunginakaken wonten Dhusun Kertopaten mriki. Mila kula badhe nyuwun pirsa menapa wonten mriki taksih wonten ingkang taksih ngginakaken petangan menika?

B : Nek wong nggone dhewe isih okeh mas sing nganggo. Senajan umpama wonge dhewe kuwi raiso, paling ora mesthi tekon apa kon ngetungke wong tuwa sing isa.

A : Menapa mawon petangan ingkang taksih dipunginakaken menika?

B : Umume sing paling isih digunakke kuwi nek ngetung nggon manten, kaya ngetung jodho, nggoleki dina ijab, jam ijab. Nek liyane bangsane nggon sripah, mbangun omah, pindah omah, nggoleki barang ilang, nggolek tamba, lelungan, bayen, tetanen kuwi wis ra patiya okeh.

A : Kenging menapa kok nggen petangan tetanen sampun boten asring dipunginakaken?

B : Nggon tetanen kui saiki wis arang dinggo mergane saiki mangsane wis beda karo jaman biyen. Nek jaman biyen isa dititeni nek mangsa semene kuwi wayah udan, mangsa semene wayah ketiga, dadi nek dietung ya isa pas tenan. Lha nek saiki mangsane wis ra mesthi, umpama arep tandur pari wis dietung, miturut itungan cocok apik, jebul ngerti-ngerti udan terus, pa malah ra udan-udan nakyo wis geseh kui.

A : Nggih, salajengipun kula badhe nyuwun pirsu kados pundi anggenipun ngginakaken petangan-petangan menika mas

B : Wo ya, arep mulai seko sing endi sik?

A : Saking ingkang paling asring dipunginakaken rumiyin

B : Yaa, ning sakdurunge tak jelaske carane nggunakne petungan kuwi, ana pathokan-pathokan sing kudu ngerti sakdurunge nggunake petungan kuwi

A : Menapa mawon menika mas?

B : Siji, kabeh etungan kuwi pathokan seko nepton lair, kejaba mung 2, sing nggo ngetung pengetan nggo sripah, karo petungan nggo nggoleki barang ilang. Liane 2 kuwi, arep ngetung nggo manten, gawe omah, gawe sumur, pindah omah, golek tamba penyakit pokoke pathokane seko nepton laire.

A : Lha nepton menika gunanipun napa mas?

B : Dadi seka nepton kuwi sing isa nggo nggoleki dina sing apik

A : Nggih, lajeng napa malih?

B : Setiap uwong kuwi duwe pringkel mas.

A : Pringkel menika napa?

B : Pringkel kuwi dina apes. Pringkel utawa apese kuwi limang dina bar nepton mas. Kuwi kudu dieling-eling.

A : Kenging menapa kedah dipunemut-emut?

B : Mergane nek pas pringkel utawa apese kuwi, wong kuwi mesti apes. Apes kuwi isa lara, kena alangan, pokoke intine sial. Umpama nggon golek tamba, wong kuwi le golek tamba pas dina pringkel e, mbok nganti arep kaya ngapa nek pas apes ya ora mari nek ditambahi, malah isa luwih lara. Mulane nek golek tamba aja pas pringkel e.

A : Lajeng menapa wonten malih mas?

B : Terus awakedhewe kudu ngormati geblake wong tua

A : Geblak menika menapa?

B : Geblak kuwi dina sedane wong tua. Wong tua sing asli lho mas, wong tua sing loro kuwi pokoke. Nha nek pas geblak kui kudune akdewe ngormati, ngelingi “wo dina iki ki pas sedane bapak mbien” umpamane ngono, dadi intine geblak kuwi akdewe kudu eling. Mulane nek arep ngapa-ngapa wong Jawa kuwi ra mungkin pas dina geblake wong tuwane, mesthi milih dina liyane. Soale kejaba kudu ngormati, biasane nek ngapa-ngapa pas dina geblake wong tuwa kuwi sok apes mas.

A : Berarti menawi pas geblakipun tiyang sepuh menika boten pareng nglampahaken acara-acara kados manten menika?

B : Ho’o mas, ya ora mung nggon manten tok, umpama arep gawe omah, pa ngapa pokoke istilahe nduwe gawe, biyasane ora pas geblake wong tuwane.

A : Lajeng menapa malih mas?

B : Terus sing keru dhewe kuwi pasaran Pon, nek ning Jogja kene arang-arang dinggo mas.

A : Amarga menapa mas?

B : Mergane pasaran pon kuwi titenane kurang apik mas. Titenane pasaran Pon kuwi ora cukup karo ksaunyatan. Mulane arang dinggo mas, khususé ning daerah jogja kene. Ning nek neng Jawa Tengah pasaran pon kuwi malah nggo andalan, bangsane kaya ning solo, semarang, mulane kana kan mung gedhe getakane ta mas, ra cocok karo kasunyatan.

A : Menapa wonten malih mas?

B : Uwis, papat kuwi pathokane mas.

A : Nggih, berarti salajengipun langsung cara petangan wonten mante. Menapa mawon petangan ingkang dipunginakaken wonten manten?

B : Manten kuwi sing pisanan biasane ngetung wong kuwi cocok apa ora karo calone.

A : Caranipun mangertos cocok menapa boten kados pundi?

B : Didelok seko neptone mas, nepton kuwi isa dadi ciri watake uwong. Terus isa ngerti jodhone sing cocok karo nepton apa. Mergane Ora kabeh nepton kuwi isa cocok mas, contone kaya nepton Wage karo Paing. Nek miturut wong tuwa rong nepton kuwi ra apik nek dadi siji. Nek dadi saji kuwi ibarat nyepetke salah siji wong tuane, nek ora yo mateni wong tuane. Mateni ki ora meng tegese mateni nyawane, ning ya isa mateni rejekine, kuwi sing ra dikarepake. Mengko ben luwih cetha maca buku ku wae mas, ning kono ana penjelasan watak miturut nepton.

A : Nggih mas. Salajengipun petanganipun menapa malih?

B : Nek wis didelok seko neptone manten kuwi cocok, terus wis manteb, lagi nemtokke dina nggo lamaran.

A : Pados dinten kangge lamaran menika wonten petanganipun?

B : Ho'o mas, ning udu petangan, meng titenan miturut dina pasarane. Mergane nek wong Jawa kuwi duwe titenan miturut dina pasaran.

A : Titenanipun menapa mas?

B : Titenane nek Kliwon kuwi peteng, Legi kuwi padhang, Paing kuwi umuk, Pon kuwi ora cucuk karo kenyataane, terus nek Wage kuwi Prasaja. Dadi nek lamaran kuwi biasane sing sok dinggo Legi karo Wage mergane titenane apik. Terus nek wis nemtokke dinane, bar kuwi nemtokke saat utawa jam e nggo lamaran.

A : Caranipun madosi saat utawi jam menika kados pundi mas?

B : Sakdurunge ngetung golek waktune, tak jelaske sik. Nek miturut Jawa, saat kuwi dibagi 3. Sore, tengah wengi, bangun. Sore kui seko jam 4 sore tekan jam 11 bengi, tengah wengi kui jam 12 bengi tekan jam 7 esuk, nek bangun jam 8 esuk tekan jam 3 sore.

A : Kenging menapa kok wiwitipun sore?

B : Mergane nek ning Jawa kuwi nak lekase dina seko magrib mas, ora kaya nasional seko jam 12 bengi.

A : Wo nggih.. Lajeng kados pundi ngetangipun?

B : Carane nggoleki saat nggo lamaran sing apik ngene mas, neptone dina ro pasaran dijumlah, trus dibagi 3. Umpama arep lamaran minggu legi. Minggu

kuwi 5, legi yo 5. Dadi jumlahe 10 to, bar kuwi dibagi telung saat sore, tengah wengi, bangun mau. 10 dibagi 3 kuwi turah 1, dadi 1 kuwi tibane ning sore.

A : Nggih mas.

B : Sing penting nek nggoleki saat kuwi sing lumrah mas. Umpama arep lamaran, pasok tukon, po liyane kuwi sing lumrah. Umpama wis dietung kok tibane saate ora lumrah berarti kuwi kurang pas, ya kudu ganti dina sing isa tiba saat sing pas, lumrah.

A : Salajengipun menapa mas?

B : Nek wis bar nemtokke dina, jam, terus nemtokke arah lakune. Utawa arah sing dituju kuwi apike nendi.

A : Caranipun madosi kados pundi?

B : Kabeh dina karo pasaran kuai ana arah lakune dhewe-dhewe. Senin kuai lakune ngalor kulon, Selasa ngidul ngulon, rebo ngulon, Kamis ngidul ngetan, Jumat ngalor, Setu ngidul, Minggu ngalor ngetan. Nek pasaran legi lakune ngetan, Paing ngidul, Pon ngulon, Wage ngalor, Kliwon pas tengah.

A : Lajeng caranipun nemtokaken?

B : Carane nggoleki arah laku nek nggon petungan manten kuwi gampang, ming walikane mas. Umpama arep lamaran Minggu Legi, minggu kui ngetan, legi yo ngetan. Berarti minggu legi kui arah lakune sing penting ora ngetan. Saumpama lakune omahe sing arep dilamar kok kudu ngetan, biasane le ngakali mlebu desane seko kidul, seko elor, po seko wetan, sing penting mlebu ora arah ngetan.

A : Salajengipun petangan menapa malih mas?

B : Nek bar lamaran , terus pasok tukon. Kuwi padha, nggoleki dina, jam, karo arah lakune.

A : Caranipun pados dintenipun sami pathokanipun kaliyan lamaran?

B : Pathokane nek arep nggoleki dina, saat, laku nggo lamaran, pasok tukon, kuwi padha mas.

A : Nggih, berarti lajengke mawon. Salajengipun napa malih?

B : Bar kuwi petungan nggo pasang tarub.

A : Petanganipun kados pundi?

B : Nek nggon masang tarub kuwi titenan dinane padha kaya lamaran, pasok tukon. Ning le nganggo beda mas, biasane nek pasang tarub kuwi milih pasaran Paing. Paing kuwi nek nggo lamaran, pasok tukon tegese umuk, elek. Ning nek dinggo pasang tarub paing kuwi malah apik, umuk tegese ketoke wah, senjata asline biasa-biasa wae ning nek wong ndelok kuwi ketok mewah, ngono sing dikarepake. Walikane karo Wage, nek nggon lamaran Wage cen apik, prasaja apa anane, ning nek nggo pasang tarub Wage kuwi kurang pas, mengko ndak tarube meng ketok biyasa, apa anane, ora mewah.

A : Salajengipun menapa malih mas?

B : Bar kuwi terus midadareni mas.

A : Wonten midadareni ngangge petangan manapa boten mas?

B : Nek midodareni biasane meng manud dina ijab mas, umpama ijabe setu legi, biasane le midodareni jemuah kliwon. Sing digoleki biasane mung saate sing pas nggo midadareni.

A : Salajengipun menapa?

B : Bar kuwi terus ngitung nggo Ijab mas.

A : Kados pundi caranipun?

B : Nek arep nganggo itungan tenanan, sakdurunge ijab kuwi ana saperangan sing kudu digatekake mas, umpamane ora ijab ning sasi sura, ora ijab ning minggu pertama, isane ijab minggu kelo karo kepat, kuwi we kejaba dina Selasa lho, trus minggu ketelu isane ijab dina Selasa.

A : Kenging menapa boten pareng ijab sasi Sura?

B : sakjane kok raoleh ijab pas sura kuwi ora merga sasi sura kuwi elek, malah sasi sura kuwi apik banget, sasine kanjeng Nabi. Sasi sura kuwi rak cara islame muharam ta mas. Tur meneh wulan sura kuwi istilahe wis ana sing duwe, nek nggone dhewe kuwi sing duwe ya Kraton, mila jaman mbien ana tetembungan, setaun ming dijupuk sesasi nggo rajane we kok ra oleh, isih ana 11 sasi tunggale, ndak dikira ngaya. Intine akdewe wong biasa ora nganggo sasi sura kuwi meng kon ngormati, ora merga sasi sura kuwi elek.

A : Menawi boten pareng ijab minggu pertama kenging menapa?

B : Nek minggu pertama kuwi biyasane nggo trah njero mas, apa wong-wong sing duwe pangkat. Terus nek isane ijab minggu kelo karo minggu kepat, kuwi we liane dina Selasa, mergane nek dina Selasa minggu kelo karo kepat kuwi nek diitung tibane ora apik.

A : Menawi ingkang namung saged dinten Selasa menika?

B : Nek minggu ketelu sing isa dinggo meng dina Selasa mas, mergane nek liane dina Selasa kuwi ning minggu ketelu etungane ora apik.

A : Lajeng caranipun ngetang kados pundi?

B : Nek nggoleki dina nggo ijab kuwi seka neptune manten lanang karo wedok, terus dijumlahke. Nek uwis terus dibagi 5, Sri tegese mulya, Rejeki tegese pinter golek pangupajiwa, Gedhong tegese kuuat dadi wong sugih, Lara tegese Lara/seret, karo Pati tegese mati. Nek uwis ketemu, umpama ketemu turah 2, tibane Rejeki to, bar kuwi lagi digoleki dina pasaran sing nek dibagi 5 turahe padha 2. Kuwi dina sing apik nggo ijab. Tur becike ora milih dina ijab pas geblake wong tuane mas. Kuwi ra apik. Isa ra apik ki pas nalika ijabe ana alangan apa malah sesuk mantene kuwi sing nemoni alangan nek wis bebojoan

A : Menawi sampun nemtokaken dinten kangge ijab, salajengipun menapa?

B : Bar kui nggoleki saat utawa jam.

A : Caranipun sami?

B : Carane nggoleki saat, wektu sing pas kuwi kabeh padha mas,carane neptune dina ro pasaran dijumlah, trus dibagi 3, sore, tengah wengi, bangun.

A : Salajengipun menapa malih?

B : Bar kuwi nggoleki dina dinggo boyongan. Biasane boyongan kuwi nek wis bar sepasar seko nggone sing wedok.

A : Kenging menapa kedah sepasar?

B : Mergane ning Jawa kuwi nek manten nek kaya raja to mas, raja sedina. Nek raja kuwi nak ra wangun dolan ning pasar, seko tetmbungan kuwi mulane kok bisane nek boyongan kuwi bar sepasar seko nggone sing wedok.

A : Sasampunipun nemtokaken dinten boyongan lajeng napa malih?

B : Bar kuwi ya padha, nemtokke jam karo arah lakune. Pathokane padha sing
liyane kae mau mas.

Catatan Lapangan Wawancara (CLW 04)

Informan : Bp. Budi Anung

Yuswa : 46 Taun

Padamelan : Swasta

Alamat : Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul

Dinten/ Surya : Senin, 12 Januari 2015

A : Badhe nglajengaken ingkang kala wingi mas, kala wingi sampun ngrembak bab petangan wonten manten, sakmenika nyuwun dipun terangaken petangan wonten bab sripah.

B : Wo ya, tak jelaske..

A : Menawi wonten bab sripah menika wonten petangan menapa mawon mas?

B : Nek nggon sripah ki petungane meng dinggo ngetung, kapan pas e dina pengetan.

A : Dados namung kangge mangertosi dinten pas e pengetan sedanipun? Kados pundi caranipun?

B : Ho'o, petungane meng nggo nggoleki dina dinggo pengetan sedane. Carane kuwi meng gampang mas, nganggo pathokan angka-angka

A : Pathokanipun angka-angka menika napa?

B : Pathokane dinggo nggoleki dina pengetan kuwi nganggo angka 1,3,7,5,2,4,1,6. 1 kui dina sedane, 3 nggo nggoleki telung dinane, 7 nggo nggoleki pitung dinane, 5 nggo nggoleki 40 dinane, 2 nggo nggoleki 100

dinane, 4 nggo nggoleki setaune, 1 nggo nggoleki rong taune, terus 6 nggo nggoleki 1000 dinane.

A : Lajeng anggenipun ngginakaken kados pundi?

B : Cara nganggone gampang, dina sedane ditambah angka-angka kuwi. Ning sing perlu dieling-eling le ngetung kuwi seka dina sedane, ora kok dina sedane trus ditambah angka kuwi.

A : Tuladhanipun kados pundi?

B : Contone, arep nggoleki 100 dinane, berarti dina sedane ditambah 2. Umpama sedane senin paing, tambah 2 berarti le ngetung seko senin paing, selasa pon, dadi tibane selasa pon. Ora kok senin paing ditambah 2, mengko tibane dadi rebo wage, kuwi wis geseh.

A : Nggih samenika cobi dipunurutaken saking ngajeng nggih mas. Menawi angka 1 menika kangge pathokan napa?

B : 1 kuwi dina sedane.

A : Menawi angka 3 kangge pathokan napa?

B : 3 nggo nggoleki telung dinane, carane seka dina seda ditambah 3 dina.

A : Menawi angka 7 kangge pathokan napa?

B : 7 nggo nggoleki pitung dinane, carane seka dina sedane ditambah 7 dina

A : Menawi angka 5 kangge pathokan menapa?

B : 5 nggo nggoleki 40 dinane, carane seka dina sedane ditambah 40 dina.

A : Menawi angka 2 kangge pathokan napa?

B : 2 nggo nggoleki 100 dinane, carane seka dina sedane ditambah rong dina.

A : menawi angka 4 kangge pathokan napa?

B : 4 nggo nggoleki setaune, carane seka dina sedane ditambah patang dina.

A : Kok wonten angka 1 malih?

B : Ho'o, 1 kuwi nggo nggoleki rong taune, Lha nek nggoleki rong taune kuwi gmapang mas, titenani angka 1. Tegese 1 bali ning dina sedane mbien.

A : Wo ngoten nggih, lajeng ingkang pungkasan angka 6 kangge pathokan napa?

B : Nek 6 nggo nggoleki 1000 dinane, carane ya padha. Seka dina sedane ditambah 6 dina kuwi.

A : Sampung namung menika kemawon pak petangan ingkang wonten sripah? Boten wonten malih?

B : Ho'o kuwi tok le, nek neng nggon sripah petungane meng dinggo ngetung dina sing pas dinggo pengetan ngono tok, ra ana liyane meneh.

A : Nggih menawi kados menika cekap semanten rumiyin, menika kula garap rumiyin kemawon, mangkih ndak kesupen. Benjing dilunlajengaken malih.

Catatan Lapangan Wawancara (CLW 05)

Informan : Bp. Budi Anung

Yuswa : 46 Taun

Padamelan : Swasta

Alamat : Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul

Dinten/ Surya : Jumat, 16 Januari 2015

A : Badhe nglajengaken kala wingi mas, samenika badhe nyuwun pirsu petangan bab damel griya lan pindah griya.

B : Wo ya, seka sing gawe omah dhisik wae ya.

A : Nggih mas.. Petangan ingkang dipunginakaken wonten babagan damel griya menika menapa mawon?

B : Sik, sakdurunge mlebu ning nggon petungan, tak jelaske sik sarate mbangun omah kuwi apa wae.

A : Wonten saratipun to? Saratipun menapa mawon mas?

B : Sarate nek arep gawe omah kuwi ana loro mas, sing kepisan kuwi nek urung mantu, urung oleh gawe omah. Sebabe omah kuwi mengko nek dinggo rasane ra kepenak, ra ayem, ra jenak, malah isa sing manggon kuwi lelaranen ra mari-mari.

A : Berarti menawi dereng nate gadhah mantu boten saged damel griya?

B : Ho'o mas, nek rung tau mantu urung oleh gawe omah. Ning nek wis mampu apa pengin tenan gawe omah ning urung mantu, isa wae kuwi diakali mas,

carane niate gawe omah kui diwakilke, apa diwakilke bapakne, ibune, apa tukangne we ya oleh kok, sing penting wong sing wis tau mantu.

A : Nggih , nggih.. Lajeng sarat ingkang angka kalih napa mas?

B : sarat sing nomer loro, ander utawa cagak molo kuwi kudu genep. Sebabe nek ra genep ya kuwi mau padha, omahe dinggo rasane ra kepenak, ra tentrem, lelaranen. Tur meneh nek ra genep mengko ndak dionekke kabotan empyak kurang cagak.

A : Nggih nggih,,

B : Wis paham to, saiki tak jelaske petungan-petungane, seka wiwit ngedhuk pondhasi sik ya..

A : Nggih mas..

B : Sakdurunge ngedhuk pondasi kuwi kudu golek dina sing apik, sing pas..

A : Caranipun pados dinten ingkang sae menika kados pundi?

B : Nggoleki dina miwiti ngeduk pondhasi kuwi pathokane nganggo neptune sing arep gawe omah. Carane digoleki dina sing petungane padha karo neptune. Umpama neptune Minggu Legi, jumlahe 10 to kui, golek dina sing jumlahe ya 10. Umpama Jumat Wage. Terus bar kui dipara 5 Sri, rejeki, gedhong, lara, pati.

A : Nggih, berarti pathokanipun ngangge nepton ingkang badhe damel menika nggih?

B : Ho'o mas.. Tur sok-sok ana masalahe mas. Umpama neptune sing duwe omah kuwi dietung kok ra isa ketemu apik, carane ora golek dina sing jumlahe padha, ning golek dina sing jumlahe 11,12 apa 13. Umpama Jumat Legi,

Kamis Wage, apa Minggu Kliwon. Bar kuwi dijumlahke karo neptone mau.

Mesti ketemune apik.

A : Wo ngaten to carane.. Lajeng menapa malih mas?

B : Wis, bar kuwi neptokke saat utawa jam dinggo wiwit ngedhuk pondhasi.

A : Caranipun nemtokaken saat utawi jam kados pundi?

B : Nggoleki saat wekdal kuwi pada kabeh mas, jumlah petangan dina dibagi 3, sore, tengah wengi, bangun.

A : Berarti sami kaliyan ingkang wonten manten nggih?

B : Ho'o mas padha kabeh.

A : Saumpami mas, sampun dipunetang dhawahipun jam tengah wengi, kados pundi menika?

B : Umpama dietung, tibane jam pas tengah wengi, nek wonge manteb arep lekas jam kuwi ya rapapa mas, wong jeneng miwiti ki ra kudu rampung, ngedhuk sak pacul, terus leren pacule deleh nggon kono yo rapapa, diteruske sesuk. Sing penting nak le miwiti mas, nek le ngrampungke bebas arep kapan.

A : Oo ngoten nggih ?

B : Iya mas, ning nek sing duwe mantebe lekas ngedhuk pondhasi jam esuk ben isa terus, berarti ya golek dina pasaran sing jumlahe entek dibagi 3 mas

A : Emm, supados daged dhawah wonten jam bangun nggih?

B : Iyaa..

A : Menawi sampun ketemu saat utawi jam lajeng menapa malih?

B : Bar kuwi nggoleki arah nggo miwiti ngedhuk pondhasi.

A : Caranipun kados pundi?

B : Nggoleki arah nggo miwiti ngeduk pondhasi kuwi padha karo keterangan dina pasarane mas, ora kaya neng petungan manten nak walikane ta. Dadi nek nggo arah ngedhuk pondhasi umpama dina Minggu Legi, Minggu kuwi ngalor ngetan, Legi yo ngetan, dadi le wiwit ngedhuk pondasi ya lakune ngalor ngetan apa ngetan ora walikane.

A : Oo nggih nggih..

B : Wis to.. Saiki petungan nggo masang molo.

A : Nggih, molo menika sajatosipun tegese napa to mas?

B : Molo kuwi kayu pethukane blandar mas, sing ning tengah tok. Sing dinggo tumpangan.

A : Kenging menapa menawi pasang molo kedah dipunpadosi dinten ingkang sae?

B : Molo kuwi nak dinggo tumpangan ta mas, dadi kudu kuwat. Nek nduwure kuwat, sing ngisor nak yo melu kuwat. Ning nek sing nduwure we ra kuwat, ngisore kaya ngapa? Mulane kudu golek dina sing pas dinggo masange, ben kuwat.

A : Nggih,, caranipun madosi dinten kangge masang molo kados pundi?

B : Ngetung dina nggo munggah molo padha mas, digoleki dina sing padha jumlahe ro nepton lair, trus dibaagi 5 sri, rejeki, gedhong, lara, pati. Terus nggo golek saate ya padha, jumlahe dina kuwi mau dibagi 3 sore, tengah wengi, bangun.

A : Nggih, sampun namung menika petanganipun mas?

B : Ho'o sing dinggo pasang molo ming kuwi thok. Saiki tak jelaske petangan nggo gawe sumur.

A : Petanganipun menapa kemawon mas?

B : Petungan nggo gawe sumur kuwi padha karo nek wiwit ngedhuk pondhasi mau. Dadi nek arep golek dina nggo gawe sumur kuwi pathokane nganggo neptune sing arep gawe. Carane digoleki dina sing petungane padha karo neptune. Nek neptune kurang apik ya diakali nganggo cara golek dina sing apik terus ditambah karo neptune kuwi. Kaya kae mau lho ..

A : Nggih ngertos. Lajeng anggenipun pados saat utawi jam ugi sami?

B : Lhaiyo, golek jam kuwi padha, petangan dina sing arep nggo gawe kuwi jumlahe pira, terus dipara 3, sore, tengah wengi, bangun.

A : Nggih.. Lajeng madosi arahipun ugi sami?

B : Ha'a pathokane padha kae mau.

A : Nggih, berarti petangan nggen bab damel griya sampun komplit nggih?

B : Iyo wis kuwi, terus saiki petungan nggo pindhah omah.

A : Nggih, petanganipun kados pundi mas?

B : Petungane ya padha karo gawe omah mau, nemtokke dina nggo pindhah, jam nggo pindhah karo arahe sing apik nggo pindhah.

A : Ingkang kangge madosi dinten pindhah ngangge neptonipun ingkang badhe pindhah?

B : Ha'a mas. Sing nggo ngetung nek pindhahan kuwi neptune sing arep pindhah, nek sing arep pindhah sak kluarga yo sing dinggo neptune bapakne, kepala keluarga. Carane padha, neptune jumlahe piro, terus digoleki dina liya sing jumlahe padha terus dibagi 5, sri, rejeki, gedhong, lara, pati.. Nek umpama nganggo neptune bapak kok asile elek, raoleh ganti nggo neptune ibune pa

anake ben apik, tetep nganggo neptune bapakne. Mengko ora golek dina sing padha neptune, ning dina neptune ditambah dina sing apik.

A : Berarti menawi setunggal keluarga kedah nggange neptonipun bapak nggih?
Boten pareng sanesipun?

B : Ha'a, kudu nganggo neptune bapakne. Kecuali nek umpama kepala keluargane kuwi ibu, sing bapak wis ra ana lagi nganggo neptune ibu kuwi.

A : Nggih.. Lajeng caranipun madosi jam kangge pindah kaliyan arahipun sami kados damel griya wau mas?

B : Iyo mas, nggoleki jam padha, nggoleki arah ya padha. Nggoleki arah pindah kuwi sing dinggo padha arah dina karo pasaran. Ora walikane

A : Nggih matur nuwun mas, menika rumiyin kemawon. Benjing dipun lajengaken malih.

Catatan Lapangan Wawancara (CLW 06)

Informan : Bp Budi Anung

Yuswa : 46 Taun

Padamelan : Swasta

Alamat : Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul

Dinten/ Surya : Senin, 25 Januari 2015

A : Nglajengaken ingkang kala wingi mas. Kala wingi sampun dumugi damel griya kaliyan pindhah griya. Samenika badhe nyuwun pirsu petangan kangge madosi barang ical kaliyan petangan kangge madosi sebab sesakit lan tambanipun.

B : Yaa, sing nggoleki barang ilang sik wae ya.

A : Nggih mas,

B : Nek petungan nggon barang ilang kuwi mas, sakjane petungan iki ora nggo nggoleki mas, ning meng dinggo ngelingke, karo ngenei dalan ben kelingan. Soale nek wong kelingan kuwi biyasane kemrungsung, grusa-grusu dadi sok-sok sepele we isa lali, mulane dietung ki nggo ngelingke, terus nggo ngira-ira barang kuwi isih isa ketemu apa ora, karo ngenei dalan nek dina iki le ilang, le nggoleki arahe ndene, ngono.

A : Ngaten nggih? Lajeng caranipun ngginakaken kados pundi?

B : Carane kuwi ora nganggo nepton lair kaya sing liane, ning nepton dina le krasa utawa kelingan barang kui ilang. Umpama le krasa barang ki ora ana

dina Senin Legi, dietung kuwi pira jumlahe, terus dipara 4. Yaiku wit, pang , godhong, kleyang.

A : Tegesipun wit, pang, godhong, kleyang menika menapa mas?

B : Wit kuwi tegese lali mergo awake dhewe, Pang kuwi tegese isih cedhak, Godhong kuwi tegese wis rada adoh, terus nek Kleyang kuwi tegese wis ilang.

A : Nggih..

B : Umpama mau le ilang Senin Legi ya, senin kui 8 , legi kui 5. Dadi jumlahe 13. 13 dipara 4 turah 1. Berarti tibane neng wit. Nek ngono kui berarti barange kuwi ilang merga awake dewe, biasane meng lali le deleh.

A : Emm ngaten, lajeng anggenipun madosi barang menika kados pundi?

B : Lha le nggoleki kuwi nganggo dina le kelangan kuwi mau. Pathokane nganggo dina padha liyane. Umpama senin legi to. Senin kui ngalor, legi kuwi Ngetan. Berarti arahe le nggoleki nek ra ngalor ya ngetan. Dieling-eling, sakdurunge ilang kuwi kira2 lunga apa mlaku arah ngendi, biasane terus sok kelingan mas.

A : Ngaten nggih ..

B : Terus nek bar kuwi, dina le kelingan kuwi ya isa nggo bates mas.

A : Bates kados pundi maksudipun?

B : Dadi dina le kelingan kuwi ya isa nggo batesan mas, barang kuwi isa ketemu apa ora. Umpamane le kelingan dina Senin legi , senin kuwi 8, legi kuwi 5. Jumlahe 13 ta, dadi batese kuwi 13 dina, nek wis tekan 13 dina barang kuwi rung ketemu, berarti wis ilang tenan, mending golek meneh sing liane.

A : Emm ngaten nggih..

B : Ha'a mas, ngono kuwi.

A : Dados petanganipun namung kados menika?

B : Iya mas, meng ngonokuwi thok.

A : Nggih, berarti saklajengipun ngrembag bab petangan kangge madosi sebab sesakit kaliyan tambanipun.

B : Yaa, saiki sing dibahas carane nggoleki sebab larane dhisik, nek wis ketemu larane kena apa, kuwi lagi isa ditemtokake tambane apa.

A : Nggih, caranipun madosi sebab sesakit menika kados pundi?

B : Carane ngetung kuwi, dina le lekas krasa lara itungane pira, terus dipara 5. Sing dinggo mara kuwi sabda, guna, tirta, wana, lepas.

A : Kados menapa kok dipunpara 5?

B : Mergane nek miturut wong Jawa, lara kui mergane ana 5. Sing pertama merga sabda, sing kelo ro merga guna, sing ketelu merga tirta, sing kepat merga wana, terus sing kelima kuwi lepas.

A : Sabda menika tegesipun menapa?

B : Nek sabda kuwi mergo omongane dhewe. Omongane dhewe kuwi isa janji, isa sing liane. Pokokoke merga omongane dhewe. Dadi nek dietung tibane sabda kuwi istilahe ngelingke ben ndang dilakoni janjine, wong kadang uwong ki sok lali ta mas karo janjine, isih beja kuwi dielingke.

A : Menawi guna tegesipun menapa?

B : Guna kuwi merga digawe liyan mas. Utawa istilahe diguna-guna. Guna-guna kuwi isa santet, teluh, tenung nek koe ngerti, terus umpama tabrakan ning

nggon papan sing dipasang nggo golek pesugihan, kuwi ya isa itungane penyakite merga guna.

A : Menawi tirta menika tegesipun menapa?

B : Tirta kuwi tegese banyu ta mas, dadi larane kuwi mergo banyu. Ning banyu ning kene udu kaya banyu biyasane lho mas, ning banyu ning kene tegese ki sedulur sak banyu. Manungsa kuwi duwe sedulur loro, kakang kawah, adhi ari-ari. Kakang kawah kuwi air ketuban nek cara indonesiane, nek adhi ari-ari kuwi ya ari-ari. Dadi seka kui tembung banyu ne.

A : Dadosi menawi tirta menika tegesipun ingkang nyebabaken sakit menika sedherek tunggal banyu?

B : Ha'a mas, istilahe sedulur sak banyu kuwi ngelingke akdhewe, ben akdhewe kelingan karo kono. Soale jeneng sedulur sak banyu kuwi nek akdhewe susah kono melu ngewangi ngenthengke, ning nek akdhewe seneng akdhewe sok lali. Dadi nek uwong lara merga banyu, kuwi nek wis mari biasane terus bancakan, sukuran, ning sakdurunge bancakane kuwi dijawab, intine ngenei sedulur tunggal sak banyu kuwi mau mas.

A : Menawi wana menika tegesipun menapa?

B : Wana kuwi tegese alas ta mas. Ning alas ning kene kuwi ora kok mung alas, utawa hutan. Ning sing dimaksud alas kuwi kahanan ning njaba omah. Umpama kebonan, tegalan, dalan, pokoke sing ning njaba omah kuwi sebutane alas. Dadi nek wong lara merga wana iki mergane diganggu, apa nek ora istilahe ya ketempelan. Contone, bar seko kebon, terus pipis sak

nggon-ngon ora kulanuwun, mulih-mulih kok rasane cengele abot, lara, kuwi isa wae merga sing ning alas kuwi mau ra trima terus nganggu wong kuwi mau.

A : Menawi lepas menika tegesipun menapa?

B : Nek lepas kuwi tegese kersaning Gusti. Dadi nek wong lara, kok dietung tibane lepas, kuwi berarti Gusti Allah lagi paring pacoben, ora kok merga sabda, guna, tirta, wana kae mau. Ning bener-bener lara tenan.

A : Nggih...

B : Saiki tak jelaske carane le ngetung utawa le nggolek tambane. Sing pisanan nggolek tamba dinggo lara merga sabda.

A : Nggih ...

B : Tambane nek lara merga sabda kuwi suket grinting, adaspulawaras, uyah, karo banyu kali apa banyu kalen. Sing penting jumlah sukete kuwi, jumlahe kudu padha karo nepton laire sing lara, karo jumlah petungan dina le arek golek suket kuwi. Dadi jumlah nepton ditambah jumlah dina le arep golek.

A : Tuladhanipun kados pundi mas?

B : Umpama neptune Selasa Legi, le arep golek Rebo Wage. Selasa Legi kuwi 8, Rebo Wage kuwi 11. Dadi suket grintinge 19 pethet.

A : Salajengipun menapa malih mas?

B : Bar kuwi goleki arah nggo golek tambane kuwi

A : Kados pundi caranipun?

B : Carane dina sing arep nggo golek kuwi mau sing dinggo pathokan arahe nendi le golek suket karo banyune. Pathokan arahe kuwi padha karo ning petungan liyane. Arahe kuwi penting, soale nek arahe kleru mengko ya ra manjur. Dadi umpama arep golek dina Rebo Wage. Rebo kuwi ngulon, Legi kuwi ngetan. Dadi arahe golek tamba kuwi nek ra ngulon ya ngetan.

A : Lajeng caranipun damel tamba menika kados pundi?

B : Carane le gawe, suket grinting kuwi mau tmbah adas pula waras, uyah terus dipipis. Bar kuwi dicampur karo banyu kaline, terus diwedhakke ning sing lara. Arahe seka ndhuwur medhun, ora oleh walikane.

A : Nggih.. Salajengipun menapa tambanipun sesakit amarga guna

B : Tambane lara sing merga guna kui suket, adas pula waras, uyah, banyu kali. Ning sukete nganggo suket teki mas. Le nemtokke jumlahe suket pirang pethet ya padha, nanggo neptune sing lara karo dina le arep golek.

A : Caranipun nemtokaken arah kangge pados suketipun menika sami kaliyan wau?

B : Ha'a carane padha, nganggo pathokan arah dina le arep golek.

A : Caranipun damel tambanipun ugi sami?

B : Iya mas, carane le nambani kuwi kabeh padha mas, suket, adaspulawaras, uyah kuwi dipipis, campuri banyu terus diwedakke.

A : Nggih, salajengipun tamba sesakit amarga tirta.

B : Nek nggo lelara merga tirta kuwi tambane padha, suket grinting, adas pula waras, uyah, karo banyu kali utawa kalen.

A : Madosi arah kaliyan caranipun nambani sami ?

B : Ha'a mas, kabeh padha.

A : Salajengipun madosi tamba kangge sesakit amarga wana.

B : Tamba nggo lelara merga wana kuwi ya padha mas, suket grinting, adas pula waras, uyah, karo banyu kali utawa kalen.

A : Lajeng ingkang tamba sesakit amarga lepas menika menapa mas?

B : Nek lara lepas utawa merga kersaning Gusti kuwi manungsa ora isa piye-piye mas, kejaba mung ndonga njaluk ngapura, ben larane kuwi diangkat ro Gusti Allah. Amarga nek Gusti maringi lara kuwi sakjane nak dinggo pacoben to mas, malah ana sing ngarani kuwi ukuman seka Gusti merga dosane lan nggo ngelongi dosane. Contone wong lara lumpuh, raisa mlaku. Terus dietung nggo petungan, kok tibane Lepas, yawis berarti kuwi le lumpuh kersaning Gusti, arep ditambahi piye wae ra bakal mari nek Gusti rung ngersakke mari. Lha nek wis ngonokui, isane mung ngewangi nyuwunke ngapura wong sing lara kuwi, ora kok istilahe nambani. Dadi sukur-sukur diijabah ro Gusti, larane isa mari. Sing dinggo lantaran nyuwunke ngapura kuwi nganggo uyah mas, dijawab intine nyuwunke ngapura wong sing lara kuwi, terus uyahe diwedakne ning awake.

A : Dados boten ngginakaken suket grinting utawi suket teki kados sanesipun?

B : Ora mas, nek lepas iki lantaranane meng uyah, dinggo ngentheng-ngenthengke le lara, mengko diwedakke.

Catatan Lapangan Wawancara (CLW 07)

Informan : Bpk. Budi Anung
 Yuswa : 46 Taun
 Padamelan : Swasta
 Alamat : Kertopaten, Wirokerten, Banguntapan, Bantul
 Dinten/ Surya : Rebo / 11 Pebruari 2015

A : Badhe nglajengaken mas, samenika badhe nyuwun pirs babagan petangan wonten lelungan, bayen lan tetanem.

B : Yaa, arep apa sik sing dibahas?

A : Ingkang lelungan rumiyin.

B : Yaa. Lelungan kuwi ana loro mas, sing kepisan lelungan wigati, sing keloro lelungan saben dinten, utawa sehari-hari. Nek lelungan wigati kuwi intine lelungan sing wis diniati, penting, dadi kudu digoleki dina sing apik, sing pas nggo lunga kuwi, jam e jam pira, arahe nendi sing apik. Ning nek lelungan padintenan kaya nyambut gawe, dolan kuwi nak wis pendak dina dilakoni, dadi ra perlu dietung sik, meng sing perlu digatekke nek lelungan padintenan kuwi geblake wong tuwane, karo pringkele.

A : Kados pundi caranipun nemtokaken dinten ingkang sae kangge tindakan ingkang wigati menika?

B : Nggo nemtokke dina sing apik nggo lunga kuwi nganggo titenan pasaran mas.

A : Nggih, salajengipun menawi dintenipun sampun dipuntemtokaken, lajeng madosi saatipun?

B : Iyo mas, nek wis ditemtokke dinane terus ditemtokke jam e sing apik.

A : Caranipun kados pundi?

B : Carane nggoleki saat, wektu sing pas kuwi kabeh padha mas,carane neptone dina ro pasaran dijumlah, trus dibagi 3, sore, tengah wengi, bangun.

A : Lajeng ingkang pungkasan madosi arah lampahipun kados pundi?

B : Pathokan arah miturut dina karo pasaran kuwi padha, ning le nganggo walikane.

A : Salajengipun ingkang lelungan saben dinten, menapa kemawon ingkang kedah dipungatosaken?

B : Lha nek lelungan sing saben dina, kuwi nak pendak dina, ra perlu golek dina sing apik, jam sing pas ta mas, ning kudu nggatekke dina pringkel e karo dina geblake wong tuwane nek wong tuwane ana sing wis seda.

A : Kenging menapa kedah nggatosaken menika?

B : Ngapa kok kudu nggatekake pringkel karo geblake wong tuwa, soale nek pas pringkel kuwi awake dhewe sok apes mas, tur nek pas pringkel kuwi umpama kepukul tangane ya, kuwi larane ra umum mas, beda karo nek dina biasa. Mulane kuwi kudu luwih setiti, luwih ngati-ati. Karo nek pas geblake wong tuwa kuwi ya kudu setiti, ngati-ati.

A : Nggih, namung menika mawon mas petangan ingkang wonten bab lelungan?

B : Iyo mas, petungane meng kui.

A : Salajengipun petangan wonten bayen mas..

B : Petungan nggon bayen iki ora akeh mas, anane petungan nggo ngira2 bayi lair, karo titenan watake bocah miturut sasi laire. Kuwi we sarate kudu keadaan normal lho mas, nek wis ra normal kuwi petungane iki raisa dinggo. Carane ngira-ira jam laire, kuwi nganggo neptune ibu sing arep nglairke, ditambah dina le krasa kuwi, terus dipara 3, sore, tengah wengi, bangun. Mengko isa dikira-kira jam laire.

A : Nggih.. Berarti namung menika kemawon mas?

B : Iya. Terus laire bocah kuwi ning sasi apa, kuwi isa nggo titenan watake sesuk mas.

A : Saben-saben sasi wonten titenanipun?

B : Iyaa, sasi Januari kuwi watake brangasan, seneng gawe lara atine liyan. Pebruari kuwi, seneng demenan. Maret kuwi ora demuwe. April kuwi kaku, mutungan. Mei kuwi seneng jupuk nggone uwong. Juni kuwi seneng demenan. Juli kuwi cah alus. Agustus kuwi Cerobo. September kuwi angel kekancan. Oktober kuwi resikan. November kuwi, crigis, okeh omonge. Desember kuwi pinter.

A : Nggih. Dipunlajengaken petangan tetanem mawon mas.

B : Yaa. Petungan nggon tetanen iki biasane le nganggo nek meng nggo lekasi nandur pari, karo wiwit panen pari. Nek nandur palawija apa liyane ra nganggo etungan. Carane nganggo padha karo petungan nek arep gwe omah. Dadi nganggo neptune sing arep nandur, nggo nggoleki dina, saat, arah. Dinggo panen yo ho'o.

A : Nggih, dados anggenipun ngginakaken ngangge patokan nepton ingkang kagungan sabin nggih?

B : Iya mas, nganggo pathokane nepton sing duwe sawah. Seka neptune kuwi digoleki dina sing jumlahe padha, terus dipara 5 nganggo sri, rejeki, gedhong, lara, pati.

A : Menika kangge nemtokaken dinten badhe nandur menapa panen?

B : Arep nandur karo arep panen kuwi petungane padha mas.

A : Salajengipun nemtokaken saat saha arahipun kados pundi?

B : Ya carane padha biasane mas, pathokane ya padha. Ning nek dinggo tandur karo panen kuwi le nggunakke arahe ora walikan, dadi padha pathokan dinane. Nek jumat ngalor, berarti arahe ya ngalor.

A : Nggih.. Namung menika kemawon mas?

B : Ha'a mas, petungane meng kuwi thok.

A : Nggih berarti sedaya sampun mas, sampun 9.

B : Wis kabeh to? Jelas kabeh urung?

A : Sampun mas, benjing menawi wonten ingkang kirang jelas kula tak sowan malih.

B : Yaa, muga-muga lancar kabeh mas.

A : Nggih matur nuwun mas.

Foto 1. Panaliti rikala wawancara

Foto 2. Panaliti kaliyan *narasumber*

